

TROY MUSEUM JOURNAL

TROYA MÜZESİ DERGİSİ

M
A
R
C
H

M
A
R
T

20
24

SAYI NO 1



1911

TROYA
MÜZESİ
MUSEUM
of TROY



TROY MUSEUM JOURNAL

TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Sayı / No: 1
March / Mart 2024

Troya Müzesi Yayın Departmanı

Çanakkale

TROY MUSEUM JOURNAL
TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Sayı / No: 1 - March / Mart 2024

ISSN: 3023-7173

İmtiyaz Sahibi / Publisher

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi adına Rıdvan GÖLCÜK

Kapak

Güney Can GÜLŞAN / Troya Müzesi

Grafik Tasarım

Fecri POLAT / Troya Müzesi

Sekreteryası

Enes CAN / Troya Müzesi
Figen BAKAN / Troya Müzesi
Fecri POLAT / Troya Müzesi

Web Sorumlusu

Osman ÇAPALOV / Troya Müzesi

İletişim

Troya Müzesi
Merkez İlçe, Tevfikiye Köyü, Truva 6 sokak No:12
Çanakkale
E-mail: canakkalemuzesi@ktb.gov.tr
Tel 1: 02862176740

TROY MUSEUM JOURNAL
TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Editör Kurulu /Editor Board

Rıdvan GÖLCÜK / Troya Müzesi
Kemal ÇİBUK / Troya Müzesi
Fecri POLAT / Troya Müzesi
Yunus ÖZDEMİR / Troya Müzesi
Figen BAKAN / Troya Müzesi

Dergi Kurulu / Journal Board

Rüstem ASLAN / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Rıdvan GÖLCÜK / Troya Müzesi
Oğuz KOÇYİĞİT / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sinem DÜZGÜREN / Troya Müzesi

Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Consultative Committee

Ali Osman UYSAL / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Ali SÖNMEZ / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Alptekin YAVAŞ / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Ayşe Çakır İLHAN / Ankara Üniversitesi
Ceren GÜNERÖZ / Ankara Üniversitesi
Ekin KOZAL / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Erhan ÖZTEPE / Ankara Üniversitesi
Evren Karayel GÖKKAYA / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Evrin Ölçer ÖZÜNEL / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Fethiye ERBAY / İstanbul Üniversitesi
Göksel SAZCI / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Hakan ÖNİZ / Akdeniz Üniversitesi
Oğuz TEKİN / Koç Üniversitesi
Reyhan KÖRPE / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Rüstem ASLAN / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Seyhan BOZTEPE / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Şengül AYDINGÜN / Kocaeli Üniversitesi
Turan TAKAOĞLU / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yeşim ZÜMRÜT / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

TROY MUSEUM JOURNAL TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Yılda iki kez yayınlanır / Published two times a year

Troya Müzesi Dergisi yılda iki sayı (Mart ve Eylül) olarak yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir. Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak Müzecilik, Arkeoloji, Tarih, Sanat Tarihi, Etnografya alanında yapılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan bilimsel makaleler, araştırma inceleme makalesi türünden çalışmalar, derleme yazıları ve benzeri yayımlanır; arşivlenir, paylaşılır, basılır ve dağıtılır. Troya Müzesi Dergisi, herhangi bir makale değerlendirme/işlem ve yayın ücreti talep etmez.

Aksi belirtilmediği sürece Troya Müzesi Dergisi'nde yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Bu konuda dergi sahibi, editörler veya diğer yazarlar sorumlu tutulamaz.

Her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı Troya Müzesi Dergisi editörlerinin önceden yazılı izni olmadan çoğaltılamaz, saklanamaz veya bir erişim sistemine dahil edilemez veya elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt veya başka herhangi bir biçimde veya herhangi bir yöntemle aktarılamaz.

Troy Museum Journal is an peer-reviewed scientific journal scheduled to be published two times a year, in March and September. Publication languages of the journal are Turkish and English. The journal comprises, archives, shares, prints, and distributes scientific articles, research and observation reports, and collections. Papers from Articles from the fields of Museology, Archaeology, History, Art History and Ethnography are admissible and expected to be coherent with scientific research criteria and not published before. The journal does not charge any sort of article processing or publication fee.

Statements of acts or opinions appearing in the Troy Museum Journal are solely those of authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the Troy Museum Journal editors.

Editörden

10 Ekim 2018’ de kapılarını ziyarete açan Troya Müzeminin stratejik planını hazırlarken konu “vizyon”un yazımına geldiğinde bir hayli durakladığımızı hatırlıyorum. Bu oldukça önemli bir metindi. Müzenin istikametini çizecek ve bizleri peşinden sürükleyecekti. Bir süre sonra “Vizyon”u şöyle kaleme aldım; “Ülkesine değer katan, ilham verici küresel bir müze markası olmak.” Bu kısa metni uzun uzun tartıştık. Küresel bir müze markası olmak... Acaba yeni kurulmuş bir müze için çok mu iddialıydı? Öyle ya, sonunda yazdıklarınız altında kalmak, hedefleri gerçekleştirememek de vardı. Uzun tartışmalar sonunda bunu başarabileceğimiz güçte olduğumuza inandık ve vizyonumuzu böyle deklare ettik. Ne mutlu ki kısa bir süre sonra çabalarımız sonuç vermeye başladı ve haklı çıktık. 2020 yılında Avrupa Yılın Müzesi Özel Takdir Ödülü, 2020-2021 yılları Avrupa Müze Akademisi Özel Takdir Ödülü gibi müzecilik konusunda uluslararası en prestijli ödüller ile takdir edilmiş olmak, başardığımızı ve daha önemlisi doğru yolda olduğumuzu bizlere göstermişti. Ancak bu bizim için bir son değil sadece bir başlangıçtı. Daha yapılacak çok iş vardı.

Gideceğimiz yolun sınırlarını Troya Müzesi misyonunda şöyle belirlemiştik: “Kültürel mirasın korunması ve müze koleksiyonunun zenginleştirilmesi için çalışmak, akademik araştırmalar ile Anadolu mirası ve kimliğini ortaya koymak, öğrenme fırsatları yaratarak geleceğin inşasında rol sahibi olmak, bulunduğu bölgede kırsal kalkınmaya katkı sağlamak ve Troya Müzesi’ni güçlü bir marka haline getirmektir.” Müzenin çerçevesini çizerken anlayışımızda sadece bir sergi mekânı, depolama mekânı ya da turistik aktivite mekânı olmanın çok ötesinde hedefler belirlemiştik. Troya Müzesi adeta bir akademi gibi çalışmalı, üretmeli ve Anadolu mirası ve kimliğini ortaya koymak konusunda mücadele etmeliydi. Bu hedef için attığımız önemli adımlardan birisi Troya Müzesi Yayın Departmanı’nı kurmamız oldu. Ve işte bugün... Troy Museum Journal yayında! Yıllar öncesinden hayal ettiğimiz aylarca çabaladığımız dergimizi Cumhuriyetimizin 100. Yıldönümünde kurmayı başardık. İlk sayımızı ise birbirinden değerli yayınlar ile 18 Mart 2024’de sizlerle paylaşabildik. Bu satırları yazarken yaşadığım heyecanı, mutluluğu size tarif edebilmek benim için imkânsız. Ancak bu bizim için bir son değil sadece bir başlangıç. Daha yapılacak çok iş var.

Yola koyulurken bizlerden desteğini esirgemeyen ve her daim yanımızda olan birçok dostumuz oldu. İsimlerini tek tek burada sıralamak zor ancak bu isimleri iç kapakta Yayın ve Danışma Kurulu başlığı altında görebilirsiniz. İyi ki varlar! Yanı sıra makale değerlendirme süreçlerinde büyük emek harcayan hakemlerimize teşekkür ederiz. Bir teşekkür de Troy Museum Journal hayaline inanan, gece gündüz bunun için çaba gösteren, ilk sayıda kendi

müzesinin dergisinde makale yayınlatabilmek heyecanına kapılan müze çalışanlarımıza. Bu ailenin bir parçası olmaktan gurur duyuyorum. İyi ki varlar!

İlk sayıda ilk makalemiz Sayın Fecri Polat ve Rıdvan Gölcük'e ait. "*Troya Yakınında Yeni Keşfedilen Yapay Su Kaynağı Tüneli*" başlıklı makalede Troya Antik Kenti'nin yanı başında Tevfikiye Köyü'nde 2022 yılında bir tesadüf ile ortaya çıkan yapay su tüneli bilim dünyasına ilk kez tanıtılıyor. Sayın Oğuz Tekin, "*Hellenistic and Byzantine Weights in the Troy Museum*" başlıklı makalesinde Troya Müzesi Hellenistik ve Bizans Dönemi ağırlık koleksiyonuna odaklanıyor ve yanı sıra müze arşivinde yer alan Calvert Koleksiyonu Kataloğu'nda yer alan iki Lysimakheia ağırlığının da değerlendirilmesi ile birlikte Troas Bölgesi ağırlıklarına ilişkin önemli bir çalışmaya imza atıyor. Dergide Troas bölgesine ilişkin diğer bir çalışma ise Sayın Hamdi Şahin ve Figen Şahin'in "*New Inscriptions From Troas -I- A Titulus Honorarius Of The Demos Of Imbros*" isimli çalışmaları. Makalenin konusu 2023 yılında keşfedilen, Imbros Demos'u tarafından onurlandırılan Lampsakoslu bir kişiye ait Eski Yunanca onurlandırma yazıtı. Sayın Figen Bakan, "*Hititlerde Çıplaklık Kavramı Üzerine Bir Araştırma Tarihiçesi*" başlıklı makalesinde Hitit tasvirlerinde görülen çıplak figürlerden yola çıkarak Hitit toplumunda çıplaklığın ne anlama geldiğine dair yapılan çalışmaları derleyerek sentezliyor. Sayın Mirza Çırak, "*Çanakkale Kırsal Mimarlık Mirasında Etnik Aidiyetlerin Yerleşim Dokularına Etkisi: Dereköy ve Pınarbaşı Köyleri Örneği*" başlıklı çalışmasında iki Çanakkale Köyü'nü; Rum köyü Dereköy ile Türk köyü Pınarbaşı'nı, etnik aidiyetlerin mimari dokuya etkisi açısından ele alıyor.

Kıymetli okur, ilk sayımızda heyecanımızı paylaştığınız için müteşekkirimiz. Bir sonraki sayıda görüşmek üzere,

Troya'dan sevgilerle...

Rıdvan GÖLCÜK

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Fecri Polat / Rıdvan Gölcük

TROYA YAKININDA YENİ KEŞFEDİLEN YAPAY SU KAYNAĞI TÜNELİ

A NEW DISCOVERED WATER SPRING CAVE IN THE SURROUNDINGS OF

TROY.....1-21

Oğuz Tekin

HELLENISTIC AND BYZANTINE WEIGHTS IN THE TROY MUSEUM

TROYA MÜZESİNDEKİ HELLENİSTİK VE BİZANS

AĞIRLIKLARI.....22-37

Hamdi Şahin / Figen Şahin

**NEW INSCRIPTIONS FROM TROAS -I- A TITULUS HONORARIUS OF THE
DEMOS OF IMBROS**

TROAS'TAN YENİ YAZITLAR -I- IMBROS DEMOS'UNA AIT BİR TITULUS

HONORARIUS.....38-43

Figen Bakan

HİTİTLERDE ÇIPLAKLIK KAVRAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

A RESEARCH HISTORY ON THE CONCEPT OF NUDITY BY THE

HITTITES.....44-64

Mirza Çırak

**ÇANAKKALE KIRSAL MİMARLIK MİRASINDA ETNİK AİDİYETLERİN
YERLEŞİM DOKULARINA ETKİSİ: DEREKÖY VE PINARBAŞI KÖYLERİ
ÖRNEĞİ**

THE EFFECT OF ETHNIC BELONGINGS ON SETTLEMENT STRUCTURES IN
ÇANAKKALE RURAL ARCHITECTURAL HERITAGE: THE CASE OF DEREKÖY

AND PINARBAŞI VILLAGES.....65-95

TROYA YAKININDA YENİ KEŞFEDİLEN YAPAY SU KAYNAĞI TÜNELİ A NEW DISCOVERED WATER SPRING CAVE IN THE SURROUNDINGS OF TROY

Fecri Polat* Rıdvan Gölcük**

Özet

Tevfikiye köyünün kuzeyinde Kumkale köyüne giden yolun sağında yer alan ve “İki Kurnalı Çeşme” olarak bilinen, tarihi Tevfikiye köyünden eski olan çeşmenin etrafındaki mevki “İki Kurnalı Çeşme Mevkii” olarak bilinmektedir. Çeşmenin, Tevfikiye köyü kurulmadan önce, devşirme malzeme ile yapılmış olduğu belirlenmiştir. Schliemann’ın sözünü ettiği çeşmelere örnek olabilecek bu çeşmenin taş örgüsü, Erenköy/İntepe’deki Agios Georgios çeşmesine benzemektedir. Bu da Mübadele öncesi bu bölgede yaşayan Rumlar tarafından inşa edildiğini göstermektedir. Köy muhtarlığı tarafından 2022 yılında çeşme çevresinde yapılan düzenleme çalışması sırasında çeşmenin arkasındaki yamaçta Troya sırtının batı yamacında bulunan yapay su toplama tünelleri sistemine¹ benzeyen ve çeşmeyi besleyen bir tünel ortaya çıkmıştır. Tünel ağzının her iki tarafının duvarlarla örülü olduğu görülmektedir. Bu iki duvarın üzerine uzun taş bloklar yerleştirilerek giriş yapılmıştır. Tünel ağzından çeşmeye kadar olan yaklaşık on metrelik mesafede ise suyun pişmiş toprak künklerle çeşmeye taşındığı görülmüştür. Bu tünelin ortaya çıkması, daha önce yakından incelenen Troya Aşağı Şehir platosunda bulunan tünel sistemi ve Sigeion sırtı/Subaşı Tepe’de tespit edilen su tünelleri ile birlikte yeniden geniş kapsamlı bir değerlendirme yapılmasını gerekli kılmıştır.

Günümüzde aktif şekilde kullanılan bu tarihi çeşme ve buradaki yapay su tüneli, diğerlerinin kullanımı konusunda daha net bilgiler sunabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Troya, Tarihi Çeşme, Su Tüneli, Su Kaynakları, Kaşkal.Kur.

* M.A., Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi, Çanakkale/TÜRKİYE, fecri.polat@ktb.gov.tr ORCID: 0000-0003-1968-5903

** PhD., Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi, Çanakkale/TÜRKİYE, ridvan.golcuk@ktb.gov.tr ORCID: 0000-0001-8683-0707

¹Troya sırtının batı yamacında keşfedilen ilk su tünelleri sistemine Prof. Dr. Manfred Korfmann tarafından İngilizce kullanımından dolayı “kaynak mağarası”, “su mağarası” ve “su kaynak mağarası” gibi isimler verilmiştir. Türkçe literatüre bu şekilde girmiş olmasına rağmen yapay tünellerden oluşan bu sitem için doğal bir oluşumu ifade eden mağara sözcüğünün kullanımı doğru değildir. Nitekim Manfred Korfman’ın da son dönem bazı yayınlarında su tüneli veya galeri şeklinde bir kullanım tercih ettiği görülmektedir. Prof. Dr. İlhan Kayan, su sızıntılarını toparlamak için yapılan bu tür kazıların “kaptaj” olarak isimlendirildiğini ve bu yapay tünellerin de “kaptaj tüneli, su tüneli, su toplama tüneli veya galeri” olarak isimlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.

Abstract

The location around the fountain, which is older than the historical Tevfikiye village, known as "İki Kurnalı Çeşme", constructed on the right of the road leading to Kumkale village in the north of Tevfikiye village, is known as " İki Kurnalı Çeşme Location". It was built before the foundation of Tevfikiye village and was constructed entirely of spolian materials. The stonework of this fountain, which could be an example of the fountains mentioned by Schliemann, is similar to that of the Hagios Georgios Fountain in Erenköy/İntepe. This also suggests that it was built by the Rums of the region. During the landscaping works carried out around the fountain by the Village Headman's Office in 2022, a man-made cave that feeds the fountain was revealed on the slope behind the fountain, similar to the spring water cave in Troy. It is seem that both sides of the cave mouth are surrounded by walls. The entrance was built by placing long stone blocks on these two walls. It was observed that the water was carried out to the fountain by terracotta pipes for a distance of approximately ten meters from the cave mouth to the fountain. The appereance of this spring with a man-made cave necessitated a comprehensive evaluation, together with the spring cave in the lower city plateau of Troy, which was previously closely examined, and the spring cave discovered in Sigeion ridge/Subaşı hill.

A detailed study of this historical fountain, which is actively used today, and the spring cave here will provide clearer information about the use of the fresh water with other fountains in the region.

Keywords: *Troy, Historical Fountain, Spring Cave, Water Springs, Kaşkal.Kur.*

1. GİRİŞ

Bir şehrin yaşamı için önkoşullardan bir tanesi tartışmasız sudur. Troya gibi önemli konuma sahip bir kent söz konusu olduğunda ise arkeolojik verilerin yanı sıra Homeros'un ölümsüz eseri İlyada destanına başvurmadan geri kalamıyoruz. Kentin coğrafyasının yanı sıra akarsularını da bu günkü konumlarıyla yazan ünlü ozan, su kaynakları ile ilgili de tarifler yapmaktadır. Akhilleus ve Hektor arasında Troya surları etrafında yaşanan kovalamaca sırasında da bu su kaynaklarından söz edilir:

Geçerler gözetleme yerini, yellerin dövdüğü incir ağacını,
surlardan uzaklaşır, girerler büyük yola,
varırlar güzel güzel akan iki pınara,
burgaçlı Skamandros'un iki kaynağı fişkirir orada,
birinden ılık bir su akar, bir duman tüter üstünde,
tıpkı ateşten çıkan duman gibi,
öbüründen yaz ortasında bile buz gibi bir su akar,
kar gibi, dolu gibi, donmuş su gibi soğuk.
Yunaklar vardır bu pınarların yakınında,
geniş, güzel, taştan yunaklar,
Troyalıların karlıları, güzel kızları bir zamanlar
parlak rubalarını yıkarlardı bu yunakların icinde,²
barış günlerinde, Akhaoğulları gelmeden önce.
Bu pınarın önünden geçtiler koşu koşu,

² Mehmet Ali Toprakkarıştıran tarafından verilen ve diğer kaynak kişiler tarafından da onaylanan şu bilgiler Homeros'un anlatımına o kadar yakındır ki: "Kadınlar, çeşmenin olduğu bölgeye iner ve Dümrek Çayı'nın aktığı zamanda çeşmenin önünden geçen çaydan, çay suyunun azaldığı zamanlar ise çeşmeden su alarak elbise yıkarlardı. O zamanlar etrafta çalı çırpı çok fazlaydı, onları yakarlardı. Bazen de yakacakları kadar odunu evden getirirlerdi. Yaktıkları ateşte su ısıtır elbiseleri yıkarlardı." (29.01.2024/Tevfikiye Köyü).

biri kaçıyor, öbürü arkadan kovalıyordu. (Homeros, 2008: 477).³

Korfmann döneminde Troya sırtının batı yamacında daha önce Schliemann tarafından tespit edilen su toplama tünellerinde çalışma başlatılmış ve buradan Hititler'de adı geçen Luwi şehri Wilusa ile beraber Wilios'un teşhisini destekleyen önemli veriler elde edilmiştir (Korfmann, 1998; 1999a; 2000a; 2001e; 2002). Bunun bir örneği de Sigeion'da tespit edilmiş ve Troya ile bağlantısı kurularak Rüstem Aslan ve Gebhard Bieg tarafından yayınlanmıştır (Bieg-Aslan, 2006: 133-146). Bunların bir benzerinin 2022 yılında Tefikiye köyünün kuzey yamacında tespit edilmesi ve bu kaynağın beslediği çeşmenin köylüler tarafından aktif şekilde kullanılıyor olması konunun yeniden ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kullanılmaya devam eden bu çeşme ve kaynağı, daha önce keşfedilen söz konusu kaynakların etnoarkeolojik olarak yeniden değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

2. “İKİ KURNALI ÇEŞME” VE YAPAY SU TÜNELİ

Tefikiye köyünün kuzey yamacında Kumkale köyüne giden yolun sağında,

köylüler tarafından “İki Kurnalı Çeşme” olarak bilinen tarihi bir çeşme yer almaktadır (resim 1). Yola yakın olan ve ovaya doğru bakan çeşmenin üst tarafında bir oturma ve seyir alanı oluşturmak ve çeşmenin borularını yenilemek amacıyla Tefikiye köy muhtarlığı tarafından bir düzenleme çalışması yapılmıştır. Kepçe yardımıyla çeşmenin arkasındaki yamaçtan toprak alınarak düz bir alan elde edilmek istenmiştir. Arkeolog Fecri Polat ve Hüdayi Süha Can tarafından çevrede yapılan rutin kontroller sırasında kazılan alanda inceleme yapılmış ve bu çalışma sırasında yaklaşık 1,5 metre kazılan alanın yamacında bir delik açıldığı tespit edilmiştir (resm 2, 3). Çalışma durdurulmuş ve yapılan ilk gözlemlerde Troya'dan daha önce bildiğimiz su toplama sistemindeki tünellere benzer bir tünelin varlığı anlaşılmıştır. Troya Müze Müdürlüğü'ne bilgi verilmiş ve Müze Müdürü Rıdvan Gölçük, Troya Kazı Başkanı Prof. Dr. Rüstem Aslan, Müze Müdür Yardımcısı Kemal Çibuk ve Uzman Arkeolog Musa Tombul tarafından yapılan inceleme sonrası; insanların içeri girebilecekleri ve hayati tehlike oluşturabileceği düşüncesi ile tünele doğru açılan deliğin fotoğraflanıp kayıt altına alınmasından sonra kapatılmasına karar verilmiştir.

³ Prof. Dr. İlhan Kayan bu konuya şöyle yaklaşmaktadır: “Homer, İliada'da Troia'nın soğuk ve sıcak su kaynaklarından bahsetmektedir. Ancak günümüzde Troia yakın çevresinde sıcak su kaynakları bulunmamaktadır. Bunun nedeni, eski etekler boyunca var olan nispeten zayıf kaynakların

alüvyonlar altında kalarak kapanması olabilir. Böyle kaynaklardan su çıkışı devam etse bile, üzerlerini kaplayan, bazı yerlerde 10-15 m kalınlıktaki alüvyal örtü içinde suların dağılarak taban suyuna karışması mümkündür.” (Kayan, 2000: 141).



Resim 1: Tevfikiye kuzey eteğindeki "İki Kurnalı Çeşme" ve çevresi genel görünümü



Resim 2: Çalışma sırasında düzleştirilen alanın yamacında açığa çıkan delik, tünelin ağız üst kısmına denk gelmektedir.

Açılan delikten tünelin Troya-Tevfikiye plato sırtının içine doğru uzadığı anlaşılmıştır. Su sızıntılarını toplamak için açılmış olan tünelin her iki tarafının duvarlarla örülü olduğu ve giriş üst örtüsünün bu iki duvarın üzerine konulan uzun taşlarla kapatıldığı görülmüştür. Giriş kısmının yüksekliği 1,70 m, genişliği 1,10 m ve içeriye doğru görünür uzunluğu yaklaşık 7 m olarak ölçülmüştür (resim 4). Köyün yamaçında kurulan evlerin inşası sırasında ve öncesinde yamaçtan akan toprakların tünel ağzını tamamen kapattığı ve üzerinde neredeyse 1,50 m bir dolgu oluşturduğu anlaşılmıştır. Düzleştirilen alanda tünel ağzının

alt seviyesine kadar ulaşılmıştır. Burada tünelden çeşmeye su taşıyan boruların tespiti için muhtarlık çalışanı Selami Çırpan tarafından kazma kürek yardımıyla kazı yapıldığı görülmüştür. Bu kazı sonucu pişmiş toprak künklerden yapılmış bir hat olduğu ortaya çıkmıştır. Tünelin ağzından çeşmeye kadar olan yaklaşık on metrelik bu künk döşemesi aktif olarak çalışmakta ve kaynaktan çıkan suyu çeşmeye taşımaktadır. Tünelin hemen doğu tarafında bir su kaynağı daha çeşmeye doğru borularla gelmektedir. Burada kazı yapılmadığı için ikinci bir su toplama tüneli olup olmadığı net olarak anlaşılamamıştır.



Resim 3: Çalışma sırasında açılan bu delik, su toplama tünelinin yamaçtan içeriye doğru açılan ağız üst kısmına denk gelmektedir.



Resim 4: Tevfikiye kuzey eteğindeki “İki Kurnalı Çeşme”yi besleyen su tünelinin girişi. Bu yapay tünelin içeri doğru uzadığı açıkça görülmektedir.

Troya’dan alınan taşlarla inşa edilen çeşme, iki kurnalıdır. Arka kısmı yamaç toprağına gömülü olan ve tek cepheli olarak inşa edilen çeşmenin doğu ve batı tarafına kademeli şekilde istinat duvarları örülmüştür. Bu duvarların, su yalaklarının toprakla dolmasını önlemek için inşa edildiği anlaşılmaktadır (resim 5). Çeşme ve iki yanındaki duvarların toplam uzunluğu (batı tarafında yıkılan kısım ile birlikte) yaklaşık 25 m, genişliği ise 75 cm’dir (yıkılan kısmın uzunluğu yaklaşık 3 m). Çeşme kemerli olup, derin bir nişe sahiptir (resim 7). Çeşmenin hemen önünde yer alan ve diğer yalıkları besleyen küçük yalak dışında kademeli olarak aşağıya inen iki adet yalak bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin uzunluğu 8,7 m, ikincisinin uzunluğu 8 m, genişlikleri 60 cm ve yükseklikleri 70 cm’dir (resim 6). Çeşmenin doğusunda yer alana iki kademeli istinat duvarlarından çeşmeye

yakın olanın uzunluğu 10,50 m, doğu ucunun yüksekliği 2 m, diğer kademesinin ise uzunluğu 5,20 m ve yüksekliği 1,6 m’dir. Çeşmenin batısında yer alan istinat duvarı ise yıkık kısım ile birlikte uzunluğu 9 m, yüksekliği ise yine 2 m’dir. Oturma yerinin (sekisinin) de yüksekliği 70 cm, genişliği 45 cm’dir (resim 8). İstinat duvarlarının üst taşı olarak kullanılan geniş taş blokların kalınlığı 15 cm’dir ve dışarı doğru hafif şapka yapmışlardır.

Çeşmenin önünde yer alan platform ise yine bir taş duvar örülerek elde edilen ve üzeri de taşla döşenen düz bir zeminden oluşmaktadır (resim 5). Platform oluşturmak için örülen duvarın yüksekliği 1,50 m’dir. İki tarafa doğru meyilli olarak inen ve iki yönlü rampa oluşturan platform, toprak zemine kadar inmekte ve çevresindeki yollarla birleşmektedir. Platformun toplam

uzunluğu ise 29,30 m'dir. Platformun rampa şeklinde inen batı tarafı kuzeye doğru hafif bir yay çizerek yola doğru inmektedir. Bu şekilde çeşme ile Tefikiye-

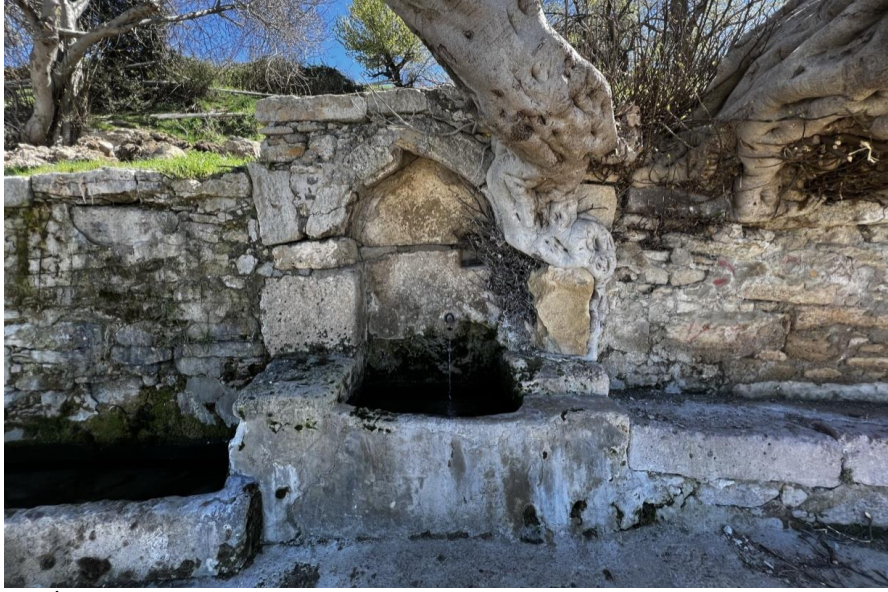
Kumkale yolu arasında bir bağlantı sağlanmıştır. Platformun genişliği ise çeşmenin önündeki yalaktan itibaren 5,90 m'dir.



Resim 5: “İki Kurnalı Çeşme”nin önünde yer alan platformdan çeşmenin görünümü



Resim 6: Tefikiye kuzey eteğindeki “İki Kurnalı Çeşme”nin doğu tarafında uzanan yalıklar



Resim 7: "İki Kurnalı Çeşme" ve çevresindeki duvarlar büyük incir ağacı tarafından tahrip edilmektedir



Resim 8: Çeşmenin batı kısmında yer alan oturma sekisi

Korfmann, Troya’da ki bu su sisteminin İlk Tunç Çağı’ndan itibaren geliştirilerek kullanıldığını vurgulamaktadır (Korfmann, 2001c: 404; Korfmann, 2001d: 281). Troya’da ortaya çıkan sistemin kollarından biri olma ihtimali olan bu tünel de hem Troya’nın batı tarafında yer alan tüneller hem de Sigeion’da bulunan tünel gibi uzun dönemler boyunca kullanılmış ve son olarak kaynağın önüne bir çeşme yapılmış olmalıdır. Troya ve Sigeion örneklerinde olduğu gibi buradaki tünelin de girişinde devasa bir incir ağacı yer almaktadır ve bu incir yakın çevredeki diğer çeşmelerle karşılaştırıldığında, iyi durumda koruna gelmiş çeşmeye zarar vermektedir.

“İki Kurnalı Çeşme”nin etrafındaki mevki de eski tapulardan “İki Kurnalı Çeşme Mevkii” olarak bilinmektedir (Polat, 2023: 138). Bu çeşmenin tarihinin ise 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)’nden kaçan göçmenler tarafından kurulan Tefikiye köyünden daha eski olduğu söylenmektedir. Osmanlı’nın Balkanlarda toprak kaybetmeye başlaması sonrası Çanakkale’ye ilk göçler 1878 yılının ocak ayında olmuştur. Ruslar’dan kaçan göçmenler Edirne’ye kadar gelmişlerdir. Edirne’nin de Ruslar tarafından işgal edilmesiyle birlikte Ruslar, Keşan üzerine yürümüş ve bölgedeki göçmenler Trakya üzerinden Gelibolu’ya gelmiş ve buradan Lapseki ve Çanakkale’ye geçmişlerdir (Atabay, 2005: 92-107). Tıpkı MÖ 1000’li yıllarda Trakya üzerinden gelerek Troya’ya yerleşen ve bir kültür tabakası oluşturan Balkan kökenli gruplar gibi (Aslan, 2012), 19. yüzyılda da Balkanlar üzerinden gelen on beş aile Tefikiye köyünü kurmuştur (Polat, 2018a: 16; Polat,

2022: 285-317; Polat, 2022: 35-61; Polat, 2023: 44-56).

Çeşmenin yapım tekniği ve görünüşü olarak Erenköy/İntepe’deki Agios Georgios çeşmesine benzemesi, bu tarihi çeşmenin köyün kuruluşundan önce de var olduğunu göstermektedir. Troyadan alınan devşirme malzeme ile inşa edilen çeşmenin Mübadele öncesi bu bölgede yaşayan Rumlar tarafından yapılmış olduğu düşünülmektedir. Troya’yı kazan Heinrich Schliemann da Troas Bölgesi’ni detaylı şekilde gezmiş ve geçtiği köylerde ikinci kullanım malzemenin de söz etmiştir (Schliemann, 2014). 1881 yılında yaptığı Troas yolculuğu sırasında Troya çevresindeki köylerde ve özellikle antik dönem yerleşimlerine yakın alanlarda yapılan çeşmeleri anlatan Schliemann, devşirme malzemenin de çeşme inşaatlarında kullanıldığını söz eder:

Tüm yollar bu ve buna benzer çeşmelerle donatılmış, susamışların rahatça su içebilmesi için bir sürahi ya da ağaçtan ya da çinkodan yapılmış, zincirle çeşmeye bağlanmış bir kap da konulmuş. Bu çeşmelerin çoğunun üst kısmında ise, daha çok zengin köy çeşmelerinde, Kur’an’dan alıntılarla çeşmenin yaptırılması için parayı veren kişinin adı ve aynı zamanda çeşmenin ne zaman yaptırıldığının yazıldığı uzun bir yazıt da görülüyor. Eğer böyle bir çeşme eski bir yerleşimin içinde ya da yakınında ise, o zaman çeşmenin duvarlarında çok sayıda mermerden heykel parçaları da görülüyor (Schliemann, 1881: 5-6).

Daha önce köylüler tarafından içme suyu kaynağı olarak kullanılan çeşme, köye şebeke sularının bağlanması ile birlikte çoğunlukla hayvanların sulanmasında kullanılmaya devam edilmiştir. Çeşmenin önünde hayvanların su içmesi için birbirinin devamı şeklinde uzanan iki adet büyük yalak bulunmaktadır.

Köylülerle yapılan görüşmelerde ise çeşmenin kullanımı ile ilgili yetmiş yaş üzeri herkesin anıları birbiri ile uyumludur. Her söylediği diğer kaynak kişiler tarafından da doğrulanan Tefikiye köyü sakinlerinden 29 Ekim 1938 doğumlu olan Mehmet Ali Toprakkarıştıran (86), çeşme konusunda şu bilgileri vermektedir:

Eski tapularda o mevkinin adı “İki Kurnalı Çeşme Mevkii” olarak geçiyor. Çeşmenin Tefikiye köyünün kuruluşundan önce yapıldığı biliniyor ya da düşünülüyor. Büyük olasılıkla köy burada böyle bir kaynak suyu olduğundan dolayı kurulmuştur. Hatta ben Troya'nın dahi bu kaynaklar nedeniyle buraya kurulduğunu düşünüyorum. Bu çeşme olmasa ne Troya ne de bizim köy olurdu. Bütün köyün içme suyu, çamaşır suyu ve hayvan sulaması bu çeşmeden karşılanırdı. Kadınlar, çeşmenin olduğu bölgeye iner ve Dümrek Çayı'nın aktığı zamanda çeşmenin önünden geçen çaydan, çay suyunun azaldığı zamanlar ise çeşmeden su alarak elbise yıkarlardı. O zamanlar etrafta çalı çırpı çok fazlaydı. Onları yakarlardı. Bazen de yakacakları kadar odunu evden getirirlerdi. Yaktıkları ateşte su ısıtır elbiseleri yıkarlardı. Dümrek Çayı'nın suyu daha ince (yumuşak) olduğu için kışın dere akarken evlerde ve kahvede kullanılan içme suları oradan karşılanırdı. Fakat derenin suyu olmadığı zaman içme suları da çeşmeden karşılanırdı.

Bir müddet bu çeşme ve etrafı askeriye tarafından da kullanıldı. Çocukluğumda Troya Ovası'nda tarım yoktu. Sadece çayır olarak kullanılırdı. Çayırdan Nuri Köseoğlu öncülüğünde biçilen otlar Ezine'deki Koşulu Topçu Alayı'na götürülürdü ve oradaki beygirler bununla beslenirdi. Fakat 1947 ya da 1948 yılıydı, o zaman otları biçmediler ve iki üç yıl boyunca atları alıp ovaya yaylıma getirdiler, burada otlattılar. 200-300 kadar at vardı. Atları bu çeşmeden suluyorlardı. Bu kadar ata çeşmenin suyu yetmediği için de

bir müddet sonra derenin önünü tıkayıp bir kısmını da orada sulamaya başladılar. Atlar için gelen asker sayısı yüzden fazlaydı. Ovaya kalmaları için çadırlar kuruldu. Çeşmenin üst tarafında (dinlenme alanı olarak düzleştirildiği sırada tünelin çıktığı alan) ise mutfağ yapıldı. Suya yakın olduğu için temizliği kolay oluyordu. Atlar kazıklara bağlıydı ve her biri çevresinde bir daire oluşturacak şekilde diğerinin sahasına girmiyordu. Otlar ziyan olmasın diye her gün kazıklar birer metre ileri alınıyor ve her at kendi alanında kalan otu yiyebiliyordu.

Köye suyun geliş tarihi ise 1957'yıdır. Bu Aynı zamanda elektriğin de geliş tarihidir. Dönemin muhtarı İsmail Aşkın ve köyde iki yıl öğretmenlik yaptıktan sonra Troya'da müdürlük yapmaya başlayan Hamit Kartal önderliğinde köye ve Troya'ya elektrik ve su sağlamak amacıyla bir çalışma başlatıldı. Hem köy konağı olarak kullanılmak üzere, hem de jeneratör koymak için eski caminin altında şimdi Troya Evi olarak düzenlenen bina yapıldı. Çeşmeye 100 metre mesafede ise “keson” kuyu yapıldı. Köyde ise köyün en yüksek noktası olan şimdiki caminin şadırvanının olduğu yere bir depo yapıldı. Aşağıdan basılan su bu depoda birikecek ve köye dağıtılacaktı. Fakat bunları yaptıktan sonra jeneratör alacak bir bütçe kalmadı. 1957 yılının Eylül ayıydı. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Troya'ya geldi. O zaman Troya yolu köyün içinden geçtiği için de köyde durdu. Hamit Kartal yapılan santral binasını gösterdi, keson kuyu ve köydeki depoyu anlattı. Buraya bir jeneratör kurup hem köyün içme suyunu hem de Troya'nın aydınlatmasını yapmak istediğini söyledi. “Sayın Cumhurbaşkanım sizden bir jeneratör talep ediyoruz” dedi. Cumhurbaşkanı sekreterine “not al” dedi. O da not aldı. Takribi 15 gün sonra Çekoslovak malı Skoda marka 15 kw'lık bir jeneratör geldi. Jeneratör kuruldu ve elektrik üretimine başlandı. İlk etapta elektrik sadece Troya ve köydeki sokak lambalarına verildi. Köydeki depoya da su basıldı. Böylece 1957 yılının Kasım ayında köyümüze hem elektrik hem de su gelmiş oldu. Köydeki sokaklara 5-10 tane çeşme yapıldı ve depoda biriken su bu çeşmelere verildi böylece suya ulaşmak kolaylaştı (29.01.2024/Tevfikiye Köyü).



Resim 9: Kaynak kişiler (soldan sağa doğru); Süreyya Yücel (d. 1956), Nazmi Belik (d. 1950), Adem Demirtaş (d.1948)



Resim 10: Mehmet Ali Toprakkarıştıran (d. 1938)

3. TROYA'NIN BATI YAMACINDA KEŞFEDİLEN İLK TÜNEL SİSTEMİ

Genel olarak Troya sırtının en üst kısmı kireçtaşı tabakalarından oluşmaktadır. Bunlar çatlak sistemleri yoluyla suları derinlere sızdırabilen kayaçlardır. Kireçtaşı tabakalarının altında bulunan kumlu tabaka tarafından emilen bu su, kumlu katmanların altında bir kil tabakasının bulunduğu yerlerde suyu geçirmeyen bu tabakayı takip ederek, Troya sırtının kuzeyindeki gibi dik yamaçlar boyunca küçük kaynaklar olarak ortaya çıkabilmektedir (Kayan, 2000: 140-143). Nitekim Prof. Dr. İlhan Kayan, yaptığı yayında, bu çalışmada ele aldığımız “İki Kurnalı Çeşme” ve onun batısında ikinci bir su kaynağı olduğunu belirtmiştir (Kayan, 2000: 140, fig. 8). Bu kaynak etekte batıya uzanan tarla yolu kenarındadır. Öte yandan Kumkale-Tevfikkiye yolunun Tevfikiye'ye ulaşan rampa kısmında yol yapımı sırasında büyük bir tünelin ortaya çıktığı, kapatılarak üzerine yol yapıldığı ve şu anda kullanılmaya devam eden yolun altında kaldığı köylüler tarafından belirtilmiştir. Bu da köylülerin “asıl büyük tünel yol yapımı sırasında ortaya çıktı, fakat yolu yapmak için kapattılar” anlatımıyla uyum sağlamaktadır. Bieg ve Aslan ise yaptıkları araştırmada bölge halkının bu tür tünellerin “Ajaxtepe’de, Tevfikiye’nin kuzeyindeki Kumkale’de, Araplar Vadisi’nde ve Taşlıtarla’da (Halileli yakınlarında)” da bulunduğunu söylediklerini

aktarmaktadırlar (Bieg-Aslan, 2006: 143, dipnot 42). Fakat Aias (Ajaxtepe /Ajax) Tümülüsü hakkında köylülerin tünel ya da “mağara” olarak belirttikleri şey tümülüsün dromosudur. Yaptığımız görüşmelerin birçoğunda tümülüsün dairesel tonozlu dış geçidi (Rose-Körpe, 2016: 373-385) veya girişi “mağara” olarak nitelendirilmiştir. Benzer su tünellerinin Kumkale sırtında olma ihtimali yüksektir. Hatta bu bölgede bu tür su kaynaklarının varlığı da Troyalıların yerleşmek için bu bölgeyi tercih etmelerinin nedenlerinden biri olarak dikate alınmalıdır (Kayan, 2000: 142).⁴

Bölgenin ilk sakinleri söz konusu bu jeolojik özelliklerin farkına varmış olmalıydılar. Yüzeysel suya doymuş kumlu tabakalara kadar inen kuyular kazmaları bunu göstermektedir. Fakat kuyulardan sağlanan su, ihtiyaçlarını kısmen karşılasa da muhtemelen yeterli değildi. Kuzeydoğu Bastiyonu'na bağlı olan büyük kuyu veya sarnıç, gözenekli tabakalardan sızan suyun kullanımına ilişkin başka bir örnektir (Korfmann, 1998: 44-45; 1999b: 16-17; Kayan, 2000: 142).

Troya sırtının batı yamacındaki su toplama tünellerinde 1997-2000 yılları arasında çalışma yapılmıştır (Korfmann, 1998: 57-61; 1999a: 360; 1999b: 22-23). İlk olarak 1879 yılında Schliemann tarafından kazılan, fakat zamanla tekrar dolan tünelin kazılması gerekliliği ortaya çıkmış ve 1997 yılında yapılan çalışmalar sırasında söz

⁴ Prof. Dr. İlhan Kayan'ın bu yaklaşımı ile köyde yaşayan 86 yaşındaki Mehmet Ali Toprakkarıştıran'ın şu yaklaşımı birbiriyle örtüşmektedir: “Büyük olasılıkla köy burada böyle bir kaynak suyu olduğundan dolayı kurulmuştur.

Hatta ben Troya'nın dahi bu kaynaklar nedeniyle buraya kurulduğunu düşünüyorum. Bu çeşme olmasa ne Troya ne de bizim köy olurdu.” (29.01.2024/Tevfikkiye Köyü).

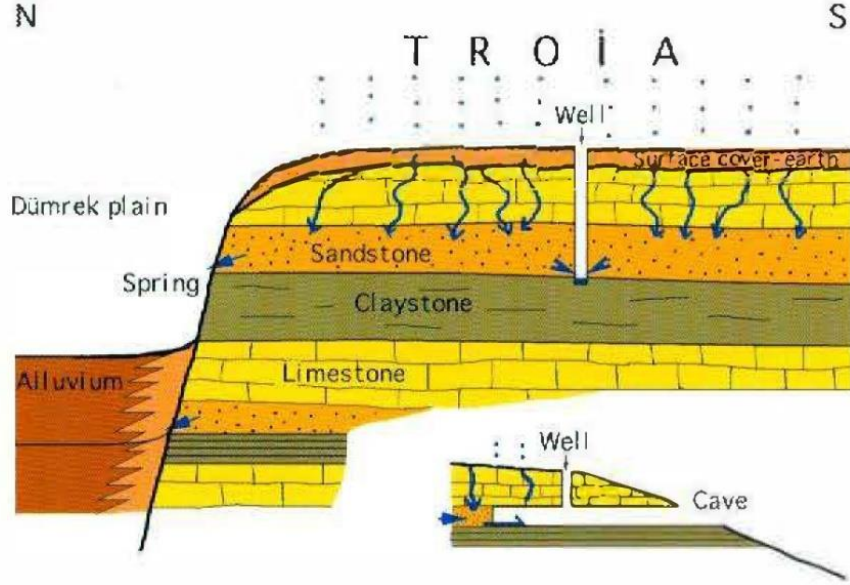
konusu tünel daha geniş çaplı bir çalışmayla açığa çıkarılmıştır (Korfmann, 1999a: 360). Bu yapay su yolu, kentin üzerinde kurulduğu yüzey ile su geçirmeyen ve su yolunun tabanını oluşturan kil tabaka arasına yapılmıştır. Bu arada kalan su geçiren kaya katmanı ile toprak yüzeyden sızan sular aşağıdaki kil katman üzerinde birikmektedir. Bu aralıkta yapılan yapay su yoluna sızan sular burada toplanmaktadır. Bir ırmak gibi düşünüldüğünde ne kadar çok kolu varsa o kadar gür olacaktır. Bu nedenle de ana tüneli besleyen ve suyun çoğalmasını sağlayan kollar vardır. Bunlar tıpkı bir ağacın kökleri gibi kentin altına yayılmışlardır. 2000 yılında yapılan kazılar sırasında ortaya çıkan en az 150 m uzunluğundaki tünel ise MÖ 2. binyıla tarihlenmiş ve bu da bu sistemin Tunç Çağı boyunca devam ettiğini ve geliştirilerek kullanıldığını göstermektedir.

Bu çalışma sırasında üç tünel tespit edilmiş ve bu tünellerin de farklı kollara ayrıldığı anlaşılmıştır (Korfmann, 2000a: 289; 2000b: 32-36; 2001d: 281; 2001e: 37-39; 2002: 45). Söz konusu tünellerin insan eliyle yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Burası bir su deposu olarak tasarlanmıştır.

Muhtemelen Troya'nın yakın çevresindeki su kaynaklarına ulaşımın zor olduğu, savaş tehdidi ve benzeri durumlarda kentin su ihtiyacını karşılamak amacıyla planlanmış ve yapılmış bir sistemdir.

Korfmann, bu tünellerin ayrıca “Yer Altı Dünyasına Yol” başlığıyla ele almıştır. Özellikle günümüzde Troya Müzesi'nde yer alan Alaksandu Antlaşması'nda adı geçen önemli bir tanrı olan KASKAL.KUR. ile bağlantı kurması önemlidir (Korfmann, 2001d: 281; Korfman, 2002, 3-4). Bu ismin bileşenlerinden KUR; “yer altı dünyasına giden” KASKAL; “yol” anlamına gelmektedir diyen Korfmann, Hititler'in bu deyimini yapay yer altı su yolları için kullandıklarını vurgulamıştır.

Troya sırtının batı yamacındaki insan yapımı bu tüneller (KASKAL.KUR), bölge halkının mevcut jeolojik katmanların özelliklerini keşfedip yararlandıkları özel bir örnektir. Üstteki kireçtaşı ve alttaki kil çökelti katmanları arasından sızan yeraltı suyu, kazılmış olan dar tünellerde toplanıp bağlandıkları geniş tünelin ağzından dışarı çıkmaktadır. (Kayan, 2000: 140).



Çizim 1: Troya'nın yeraltı suyu, kuyular ve kaynak oluşumuna ilişkin şematik çizim (Kayan, 2000: 140).



Resim 11: Troya sırtının batı yamacındaki tünel sisteminin ağız kısmı ve önündeki yapılar (Troya Kazı Arşivi)



Resim 12: Troya sırtının batı yamacındaki su toplama tüneli, duvarlardan sızan sular birikmekte ve dışarı akmaktadır (Troya Kazı Arşivi)

Troya'daki eski kuyularda bugün su bulunmamaktadır. Troya sırtının batı yamacında yer alan tünelleri besleyen kolların yüzeyinde Troya Aşağı Şehri ve kalesinin arkeolojik kalıntılarında oluşan bir örtü vardır. Metrelerce kalınlıkta ve içinde geçirgenliği azaltan birçok kalıntı olan bu örtü, suyun yüzeyde kalmasına akıp gitmesine ve geçirgen özelliği olan kireçtaşı tabakasına ulaşmasına büyük oranda engel olmaktadır (Kayan, 2000: 141-143). Bu nedenlerden dolayı Troya'nın batı tarafında yer alan bu kaynaktan suyun azalmaya başladığı anlaşılmaktadır. Dolgu toprağın daha az olduğu Troya ile Tevfikiye köyü arasındaki alanda ise yağmur suları, özellikle yüzey eğiminin hafif olduğu alanlarda

yüzeydeki kireçtaşı tabakalarının çatlaklarından kolaylıkla sızabilmekte ve alttaki gözenekli tabakalara ulaşabilmektedir. Bu nedenle de kuzeyde yer alan ve aktif olarak kullanılan insan yapımı tünel veya tünellerden daha fazla su sağlandığı anlaşılmaktadır.

Korfmann, batı yamaçtaki kaynağı değerlendirirken "Troya'da, prensipte bu tip başka yeraltı yapılarının da gün ışığına çıkabileceği anlaşılmaktadır." demektedir (Korfmann, 2001a: 74). Nitekim bu makalenin ana konusunu oluşturan Troya'nın kuzeydoğusundaki yeni kaynak bu görüşü desteklemektedir.

Korfmann, Troya sırtının batı yamacında yer alan su toplama tünellerine bağlı olan dışarıdaki sistemi şu şekilde açıklamaktadır: “bir zamanlar sert bir kaya yüzeyi üzerinden, yapay bir oluk yardımıyla dışarı ak-maktaydı. Bu oluk, kayaya oyulu, daire şeklinde azami bir metre genişliğe sahip birbirine bağlı dört tane “tekne” veya

“kuyu”dan oluşan bir sistemle sona eriyordu.” (Korfmann, 2001a: 74-75). Tunç Çağı’nda burada daha fazla kuyu olduğu düşünülmektedir. Fakat Roma Dönemi’nde burada yapılan bir havuz nedeniyle bunların yok edildiği anlaşılmaktadır (Korfmann, 2000a: 289).



Resim 13: Troya sırtının batı yamacında yer alan su toplama tünelleri dışarıdaki bu sistemle son buluyordu (Troya Kazı Arşivi)

Roma Dönemi’ne ait havuzların altında çıkan su sistemi için tarihlendirme çalışması yapılmıştır. Bu araştırma Heidelberg Üniversitesi Bilimler Akademisi, Radyometri Bölümü tarafından gerçekleştirilen çalışmada 230Uran/ 234Thorium-metodu ile yapılan tarihlendirme sonucu bu sistem MÖ 3000-2500 tarihleri arasına yerleştirilmiştir (Korfmann, 2001d: 281). Bu tünellerin bu dönemde dini bir anlamı da vardı (Korfmann, 2001b: 349). Homeros’un eserlerini

kaleme aldığı dönemde bunların var olduğu yukarıda yer alan Homeros metninden anlaşılmaktadır (Korfmann, 2001a: 75). Korfmann, MÖ 2. binde aşağı şehrin içinden su toplama tünellerine inen bir delik olması gerektiğini düşünmektedir. Aynı zamanda şehrin içinde tünelleri takip ederek açılan kuyulardan su sağlandığı düşünülmüştür (Korfmann, 1999a: 360). Fakat Roma Dönemi’nde görkemli bir su yolu ile

şehre su getirilmiş⁵ ve aşağı şehirdeki konut inşası hızlanmıştır (Aylward - Bieg - Aslan, 2002: 397-428). Antoninler Dönemi'nde, konutların batısında kalan tünel sisteminin önüne balık çiftlikleri kurulduğu söylenmiştir (Rose, 1999: 55-61; Rose, 2001: 185).

4. SİGEİON SIRTISI/SUBAŞI TEPE SU TOPLAMA TÜNELİ

Lesboslular tarafından kurulan Sigeion Kenti, Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi ile birleştiği noktada, Kara Menderes (Ska-mandros) Nehri'nin oluşturduğu Troya Ovası'nın kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Yerleşmenin yer aldığı plato denizden 45-60 metre yüksekliktedir. Ege Denizi'ne dik bir yamaçla inen bu platonun yüzeyi yaklaşık 860 metre uzunluğunda olup 150-230 m arasında değişen genişliğe sahiptir. Platonun yüzölçümü yaklaşık 15 dönümdür. Yerleşimdeki devamlığı temsil eden Yenişehir Köyü, Çanakkale savaşları ile birlikte terk edilmiş ve 1915 yılından sonra yıkılmıştır. Bu platonun güneyinde bir başka plato daha yer almaktadır. Yenişehir'e 1 kilometre uzaklıkta olan güney platosu, Spratt Platosu veya Subaşı Tepe olarak adlandırılmaktadır. Sigeion'un bulunduğu sırt kuzeye doğru Orhaniye tabyalarına doğru alçalarak devam eder. Kuzey ucunda ise Troya savaşı kahramanlarına atfedilen iki Tümülüs bulunmaktadır. Troya

ise buradan yaklaşık 6 kilometre uzaklıkta Kara Menderes Nehri'nin doğusunda yer almaktadır.⁶

1550'lerden sonra Sigeion harabelerinin üzerine Yenişehir ismiyle bir Rum köyü kurulduğu bilinmektedir. Yenişehir 16. yüzyıldan itibaren seyyahların uğrak noktası haline gelmiştir. Bu tarihten sonra seyyahların kayıt altına aldıkları yazıtlar ve Sigeion sikkeleri sayesinde kentin yerini belirlemek kolaylaşmıştır.

1551 yılında bölgeyi ziyaret eden Nicholas Nicholay ve 1573 yılında burayı ziyaret eden Fresne Canaye'nin anlatımlarından burada bir Rum köyü olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Nicholay, 1567). Yenişehir köyü ile ilgili günümüzde hiçbir kalıntı kalmamıştır (Bieg-Aslan, 2006: 136; Polat, 2018b: 44).

Bölgenin askeri statüsünün sona ermesiyle birlikte Sigeion ve çevresi 2001 ve 2004 yıllarında Troya Kazı Ekibi tarafından yapılan yüzey araştırmaları kapsamında ziyaret edilmiştir. Rüstem Aslan ve Gebhard Bieg tarafından yapılan araştırmada platonun denize dik olarak inen batı yamacının ortasında sazlıklarla çevrili büyük bir incir ağacının olduğu yerde bir su tüneline ait giriş tespit edilmiştir (Bieg-Aslan, 2006: 138).

⁵ "Kemerdere kaynaklarından çıkan sular Roma Dönemi'nde Troya'ya yönlendirildi. İlk önce suyun güney yamacından kuzeye aktarılması gerekiyordu. Bu nedenle güney yamacının suyu toprak borularda toplanıyor ve küçük derelerden küçük su kemerleriyle geçiyordu. Toplanan güney sularının tamamı daha sonra muhteşem bir su kemeri ile kuzey

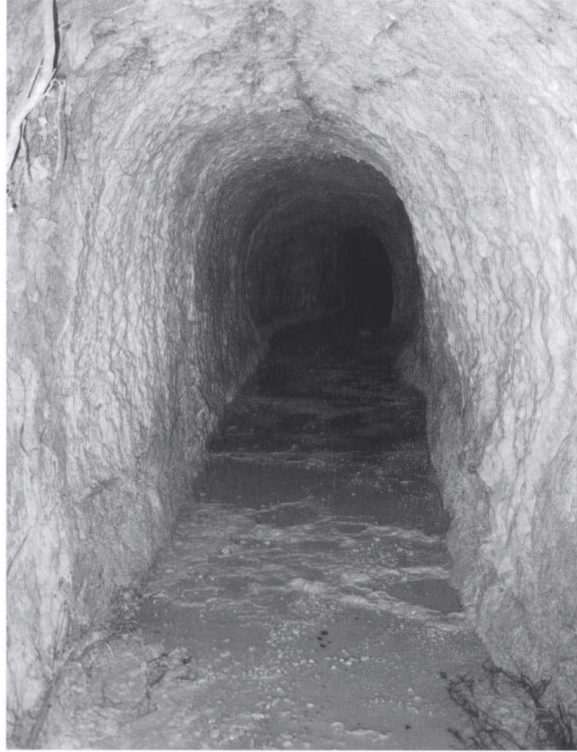
yamaca aktarılmış ve buradaki sızıntı sularla birleştirilerek 7 km kadar kuzeydeki Troya'ya iletilmiştir." (Kayan, 2000: 143-144)

⁶ Sigeion Antik Kenti'nin tarihi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Schafer, 2012: 239-261; Bieg-Aslan, 2006: 133-137; Polat, 2018b: 44-45.

Bu tünellerle ilgili ilk önemli bilgileri ise Carl Friedrich Lehmann-Haupt'tan öğrenmekteyiz. Waldemar Belck ve Carl Friedrich Lehmann-Haupt'un aldıkları izinler doğrultusunda Osmanlı Devleti toraklarında yüzey araştırmaları yapmışlardır (Genç, 2019: 35-54). Alman oryantalist ve tarihçi olan Lehmann-Haupt, 1918 yılında yayınladığı "Priapos-Troja-Sigeion" isimli yayında Sigeion tünellerini anlatmıştır (Lehmann-Haupt, 2020: 429-434).

Bieg ve Aslan tarafından yapılan detaylı incelemeler sonucunda tünellerin tıpkı Troya'da olduğu gibi su elde etmek için

yapıldıkları anlaşılmıştır. Araştırmacılar, Sigeion'un herhangi bir kuşatmaya maruz kalması durumunda Kara Menderes Nehri'ne ulaşımı kesileceğinden önlem amaçlı bu şekilde bir su kaynağı oluşturduklarını belirtmişlerdir. Bu yoruma bakıldığında yapılma nedenleri Troya'dakilerle aynıdır. Burada da tıpkı Troya'da olduğu gibi tünellerin içine açılan çukurlarda su birkmiş ve bir sarnıç görevi görmüştür. Tam bir tarihleme yapmak mümkün olmamışsa da farklı dönemlerde genişletilerek kullanılmaya devam edilmiştir (Bieg-Aslan, 2006: 141-142).



Resim 14: Sigeion sırtı/Subaşı Tepe'deki su toplama tüneli (Bieg-Aslan, 2006: 140).

5. SONUÇ

Troya çevresindeki yüzey ve yeraltı suları nispeten bol olsa da Troya'da yaşayan insanlar her zaman alternatif su sağlamanın yeni yollarını geliştirmeye ilgileneyorlardı. Kentte derin kuyular, Kuzeydoğu Bastiyonu'nun altında büyük bir kuyu veya sarnıç, batısında yapay tünellerden oluşan su toplama sistemi (KASKAL.KUR) ve Roma Dönemi'nden itibaren modern Kemerdere köyünün yakınında güneyden Troya'ya su getiren bir su kemeri vardı (Aylward - Bieg - Aslan, 2002: 397-428).

Bu çalışmada günümüz sakinleri tarafından yakın zamana kadar köyün temel su kaynağı olarak kullanılan "İki Kurnalı Çeşme" ve 2022 yılında da Tevfikiye Muhtarlığı tarafından etrafında yapılan bir çevre düzenlemesi sırasında keşfedilen ve halen aktif olarak su sağlayan yeni tünel, eski tüneller ile birlikte yeniden değerlendirilmiştir. Girişindeki örme taş duvarların yanı sıra üst örtüsü ile de insan eliyle yapıldığı kesin olan bu tünel halen köylüler tarafından hayvanların sulandığı çeşmeyi besleyen en önemli su kaynağıdır. Aynı zamanda günümüzde kullanılan modern su sisteminin arıza yapması durumunda köylülerin günlük kullanım için su sağladıkları en yakın kaynaktır.

Tespit edilen bu kaynaktan pişmiş toprak künklerle çeşmeye ulaşan su, batı tarafındaki kurnaya bağlıdır ve bu çeşmeden akan suyun debisi 1 litre/11sn'dir. Diğer doğu tarafında kalan kaynaktan gelen boru ise

doğu tarafındaki kurnaya bağlanmıştır ve daha güçlü akan bu suyun debisi ise 1 litre/6 sn'dir. Sadece bu çeşmeden elde edilen günlük su miktarı ortalama 10.000 litredir. Bu ortalama 200 kişilik bir köye yetebilecek bir kaynaktır ve Troya çevresinde aynı sistemle çalışan tek kaynak değildir. Nitekim Korfmann, 1998 yılı kazılarında buna benzer bir hesap yapmış ve Troya'nın batısındaki su toplama tünellerinde yağmurlu havalarda toplanan suyun günlük 3000 litre olduğunu vurgulamıştır (Korfmann, 2000a: 289).

Çeşme ve arkasında yer alan kaynaktan elde ettiğimiz bu veriler, bu tür yapılardan sızan suyun nasıl ciddi bir kaynağa dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Troya halkının İlk Tunç Çağı'ndan itibaren böyle bir çaba içine girmelerinin ne kadar isabetli olduğunu da kanıtlar niteliktedir. Troya platosu üzerindeki su kuyuları, küçük yamaç kaynakları ve Kemerdere su sistemi günümüzde çok az kişinin ilgisini çekse de bunlar Troya halkı için birer can damarıydı ve bu damarlardan biri Tevfikiye köylüleri, yani "Son Troyalılar"⁷ için akmaya devam etmektedir.

Çeşme ile birlikte onun kaynağını oluşturan su toplama tüneli Müze Müdürlüğü'nün 13.04.2022 tarih ve 2396174 sayılı yazısı ile tescile önerilmiştir. Çanak-kale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 24.10.2022 tarih ve 8343 sayılı kararıyla çeşme ve kaynak yapısı ayrı ayrı tescil edilmiştir.

⁷ Son Troyalılar kavramı ve Tevfikiye köyü ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Polat, 2018a.

Kaynakça

- Aylward, W., Bieg, G. & Aslan, R. (2002). The Aqueduct of Roman Ilion and the Bridge Across the Kemerdere Valley in the Troad. *Studia Troica*, 12, 397-428. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Aslan, R. (2012). Troas Bölgesi'nde Göçler, Diller ve Kültürler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, 13, 17-30.
- Atabay, M. (2005). 1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, 3, 92-107.
- Bieg, G. & Aslan, R. (2006). Eine Quellhöhle In Spratt's Plateau (Subaşı Tepe) - Wo Lag Sigeion?. *Studia Troica*, 16, 133-146. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Genç, B. (2019). Waldemar Belck ve Carl Friedrich Lehmann'ın Araştırmaları. *Colloquium Anatolicum*, 18, 35-54.
- Homeros. (2010). *İlyada*. (Çev. A. Erhat, A. Kadir). Can Yayınları.
- Kayan, İ. (2000). The Water Supply of Troya. *Studia Troica*, 10, 135-144. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Korfmann, M. (1998). Troya - Ausgrabungen 1997. *Studia Troica*, 8, 1-70. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Korfmann, M. (1999a). 1997 Troya Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 20/1, 357-370.
- Korfmann, M. (1999b). Troya - Ausgrabungen 1998. *Studia Troica*, 9, 1-34. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Korfmann, M. (2000a). 1998 Yılı Troya Kazı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 21/1, 287-298.
- Korfmann, M. (2000b). Troya - Ausgrabungen 1999. *Studia Troica*, 10, 1-52. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Korfmann, M. (2001a). Wilusa/(W)İlios Yaklaşık M.Ö. 1200'ler İlion Yaklaşık M.Ö. 700'ler. J. Latacz (Ed.). *Troya Düş ve Gerçek*(ss. 64-76). Homer Kitabevi. İstanbul.
- Korfmann, M. (2001b). Tarih Öncesi Yerleşim Yeri, Hisarlık Tepesi: En Alttan Üste Doğru Troya'nın On Kenti. J. Latacz (Ed.). *Troya Düş ve Gerçek* (ss. 347-354). Homer Kitabevi. İstanbul.
- Korfmann, M. (2001c). Yüksek Troya Kültürü (Troya VI ve VIIa): Bir Anadolu Kültürü. J. Latacz (Ed.). *Troya Düş ve Gerçek* (ss. 395-406). Homer Kitabevi. İstanbul.
- Korfmann, M. (2001d). Troya 1999 Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 22/1, 279-288.
- Korfmann, M. (2001e). Troya/Wilusa - Ausgrabungen 2000. *Studia Troica*, 11, 1-50. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Korfmann, M. (2002). 2000 Yılı Troya Kazı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 23/1, 1-10.
- Lehmann-Haupt, C. F. (2020). Priapos - Troja - Sigeion. *Klio: Beiträge zur alten Geschichte*, 15, 429-434.
- Nicholay, N. (1567). *Les navigations, peregri-nations et voyages, faits en la Turquie*. Lyon.
- Polat, F. (2018a). *Tevfikiye Köyü: Son Troyalılar*. Pozitif Matbaa, Ankara.

- Polat, F. (2018b). *Yeniköy: Troya'nın İlk Savunma Hattı*. Pozitif Matbaa, Ankara.
- Polat, F. (2022). Etnoarkeolojik Bir Bakışla Troya Tarihi Milli Parkı'nda Devşirme Malzeme Kullanımı. *Anadolu'da Etnoarkeoloji Araştırmaları (Prehistorik Dönemlerden Günümüze Kadar)* (ss. 285-317). Doruk Yayınları, İstanbul.
- Polat, F. (2022). Bulgaristan Göçleri Sonrası Troya Çevresinde Kurulan Yeni Köyler ve Yerleşik (Manav) Köylerle Yaşanan Sorunlar. *19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'ye Yapılan Göçler, Göçmenlik ve Sosyal Uyum* (ss. 35-61). Ankara.
- Polat, F. (2023). *Etnoarkeolojik Bir Bakışla Troya Tarihi Milli Parkı'nda Taşınabilen Taşlar*. İlion Yayınları, Ankara.
- Rose, C. B. (1999). The 1998 Post-Bronze Age Excavations at Troya, *Studia Troica*, 9, 55-61. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Rose, C. B. (2001). Yunan ve Roma Dönemlerinde İlion: Tarih ve Kazı Buluntuları. J. Latacz (Ed.). *Troya Düş ve Gerçek* (ss. 180-189). Homer Kitabevi. İstanbul.
- Rose, C. B. & Körpe, R. (2016). The Tumuli of Troy and the Troad. Olivier Henry, Ute Kelp (Ed.). *Tumulus as Sema, Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC* (ss. 373-385). De Gruyter.
- Schafer, T. (2012). Sigeion, Troas Bericht Über Die 2. Grabungskampagne 2010. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 33/2, 239-261.
- Schliemann, H. (1881). *Reise in der Troas im Mai 1881*. F. A. Brockhaus. Leipzig.
- Schliemann, H. (2014). *Troas'ta Yolculuk - Troya'dan İda Dağı'na*. Say Yayınları. İstanbul.

Bilgi Alınan Kaynak Kişiler

- Mehmet Ali Toprakkarıştıran (d. 1938)
- Süreyya Yücel (d. 1956)
- Nazmi Belik (d. 1950)
- Adem Demirtaş (d.1948)

HELLENISTIC AND BYZANTINE WEIGHTS IN THE TROY MUSEUM TROYA MÜZESİ'NDEKİ HELLENİSTİK VE BİZANS AĞIRLIKLARI

Oğuz Tekin*

Abstract

This article examines 19 (+2) lead and bronze commercial and coin weights dating to the Hellenistic and Byzantine periods, housed in the collection of the Troy Museum in Çanakkale. Among the commercial weights attributed to the poleis are of Abydus (no. 1), Alexandria (no. 2), Assos (nos. 3-5), Lampsacus (no. 6) and Lysimachia (nos. 7-10). Additionally, there is an unattributed tetarton (no. 11) without any ethnic or symbol but a unit mark. In the collection, alongside commercial weights, there are one tristateron (no. 12), three staters (nos. 13-15), and one dekadrakhmon (no. 16), all dating back to the Hellenistic period. Furthermore, three coin weights from the early Byzantine period are included in the catalog: one 1-uncia (no. 17), one 1-nomisma (no. 18), and one semissis (no. 19). At the end of the article, two Lysimachian weights, not present in the museum collection but in the unpublished *Sammlung Calvert* kept in the museum, have also been included (nos. 20-21).

Keywords: *Lysimachia, Alexandria Troas, Assos, Abydus, Akakios*

Özet

Bu makalede Çanakkale'deki Troya Müzesi koleksiyonunda kayıtlı Hellenistik ve Bizans dönemlerine tarihlenen 19 (+2) adet kurşun ve bronz ticari ve sikke ağırlıkları ele alınmaktadır. Ticari ağırlıkların ait olduğu kent devletleri şunlardır: Abydos (no. 1), Aleksandreia (no. 2), Assos (no. 3-5), Lampsakos (6) ve Lysimakheia (no. 7-10). Üzerinde herhangi bir ethnicon veya sembol bulunmayan ama birim işareti yer alan bir adet tetarton'un (no. 11) hangi kentin üretimi olduğu belli değildir. Koleksiyonda, ticari ağırlıkların yanı sıra bir adet tristateron (no. 12), üç adet stater (no. 13-15) ve bir adet de dekadrakhmon (no. 16) bulunmaktadır. Bu ağırlıkların tamamı Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Bunların yanı sıra, katalogta, Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen üç adet sikke ağırlığı yer almaktadır. Bunlar, bir adet 1-uncia (no. 17), bir adet 1-nomisma (no. 18) ve bir adet de semissis (no. 19) birimlerinde ağırlıklardır. Makalenin sonuna, müze koleksiyonunda olmayan ama yayımlanmamış *Sammlung Calvert*'te yer alan iki Lysimakheia ağırlığı da eklenmiştir (no. 20-21).

Anahtar Kelimeler: *Lysimakheia, Aleksandreia, Assos, Abydos, Akakios*

* Prof. Dr., Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, ogetekin@ku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5081-1448

INTRODUCTION

The weights discussed in this article provide valuable data in terms of provenance and/or attribution, as they are located in the Troy Museum collection, serving as a museum for the Troad¹. The region hosts about 25 poleis that minted coins while having political or urban status (or both). However, some lost their independence, declined, and ceased coin minting before the Hellenistic Period. Nevertheless, commercial activities persisted in many of these cities. Indeed, commercial and coin weights used in markets entered museum collections through excavations, purchases, or confiscations. Some of them bear the city-states' coats of arms (parasema) or ethnics, facilitating identification and attribution.

Not only in terms of the museum collection but also when considered more broadly, poleis in the Troad bearing parasema or symbols on their weights include: Abydos (eagle), Alexandria (horse or kithara), Assos (griffin), Dardanos (cock), Gargara (bull), Gentinos (bee), Ilion (Athena's head, pig's head, helmet), Skepsis (pine tree) and Tenedos which is an island off Troas (double axe)². In the museum collection, weights from three of these cities (Abydos, Alexandria, and Assos) are present, along with a weight from Lampsacus in Mysia and

Lysimachia in Thracian Chersonesus. Although these civic weights are generally dated to the Hellenistic period, some belong to the end of the Hellenistic period. Byzantine weights, on the other hand, are limited to only three and are dated to the 6th-7th centuries AD.

Below, the identification, description, and dating of the scale weights in the museum collection, particularly for those from the Hellenistic period, are presented in order of city first by alphabetically, then from the highest unit to the lowest (see Table). Following that, there are weights for which identification and dating are possible but cannot be attributed to any specific city. These are followed by the identification, description, and dating of three Byzantine coin weights. Some of the weights in the museum collection had been published before (Tekin, 2014); here, in this article, the weights that have not been published yet are discussed.

¹ I would like to extend my gratitude to Museum Director Rıdvan Gölçük for granting permission for the study and publication of the weights, to Kemal Çibuk for helping me during my research, and to Fecri Polat for the editing process.

² For weights of the cities in Asia Minor and their civic badges (parasema), see Tekin, 2016: 9-10 (Table 1).

CITY	PARASEMON	METAL & MASS	SIZE	UNIT	FIGURE NO
Abydos	Eagle	Pb 211.1 g	44x44x8 mm	Hemimnaion.	1
Alexandria	Horse	Pb 56.7 g	32x31x4 mm	Ogdoon	2
Assos	Griffin	Pb 761.2 g	65x66x20 mm	Dimnaion?	3
Assos	Griffin	Pb 288.1 g	50x49x13 mm	Hemimnaion or Mna.	4
Assos	Griffin	Pb 65.7 g	32x35x6 mm	Ogdoon?	5
Lampsacus	Winged horse	Pb 1415 g	81x79x26 mm	Trimnaion	6
Lysimachia	Lion	Pb 489.8 g	96x92x14 mm	Mna	7
Lysimachia	Lion	Pb 248.9 g	45x44x13 mm	Hemimnaion	8
Lysimachia	Lion	Pb 143.4 g	61x56x6 mm	Tetarton	9
Lysimachia	Lion	Pb 130.3 g	38x45x7 mm	Tetarton	10

Table: Cities with their parasema and units represented in the collection of Troy Museum

1) Abydos. Hemimnaion. Inv. no. 955 (Figure 1)

Abydos (Aydos-Nara Burnu) is located on a promontory projecting into the Hellespontos. It was founded as a colony by the Milesians towards the end of the 7th century BC. As its name is mentioned in the *Iliad*, it is clearly one of the oldest settlements in the region. Its name appears in the Athenian tribute lists paying four talents. The well-known story of Hero and Leandros took place in the region of Abydos and Sestus. As understood from its coins and weights, the city's parasemon was the eagle; extant weights of Abydos are of lead and usually rectangular or square in shape (Tekin, 2016: 87-88).

The lead weight here is in a square form with slightly rounded corners, weighing 211.1 g and measuring 44x44x8 mm³. It was donated to the museum in 1936. On the top, there is a depiction of a standing eagle facing left, and on the top right corner, there is the inscription ABY

(δημων); all in relief. The eagle is a frequently depicted emblem on the coins of Abydos and serves as the civic badge (parasemon) of the city. The bottom is plain, but there is a minor break in the bottom left corner. Although it does not bear any unit mark on it, it seems that its unit is hemimnaion, and its mass corresponds to a 422.2 g mna (211.1 g x 2) in Attic standard. It may be dated to the 4th-early 3rd century BC.

2) Alexandria. Ogdoon. Inv. no. 15638 (Figure 2)

Alexandria (present-day Dalyan village) is strategically located at a point where the Sea of Marmara connects the Aegean Sea to the Black Sea. Before Alexandria, there was a pre-existing settlement called Sigia in this area. In the late fourth century BC, Antigonos I Monophthalmus, one of Alexander the Great's successors, established a new city named Antigoneia here through synoecism, uniting the populations of neighboring cities symbolically under his name. The city also

³ This weight is also described with a photo in unpublished *Katalog der Sammlung Calvert*, "Tavolia", no. 25.

became a member of the Ilion League, founded by Antigonos. In 301 BC, Ly-simachus, another successor of Alexander the Great, changed the city's name to Alexandria in honor of Alexander's memory, following his victory over the Seleucid Kingdom (Cook, 1973: 198-204; Cohen, 1995: 145-48; Ricl, 1997; Meadows, 2004: 47-49).

The surviving weights from Alexandria are primarily made of lead, with a smaller portion made of bronze. The predominant form is square across various units, ranging from large to small, with a few featuring suspension holes. The horse, a common motif on most Alexandrian weights, is generally depicted facing right, although in several instances, it faces left. The horse serves as a parase-mon of Alexandria (Tekin, 2023).

The lead weight introduced here is in a square form with beveled edges and rounded corners, weighing 56.7 g and measuring 32x31x4 mm. It was confiscated in 2009. There is a hole in the upper left corner. The back side is flat and plain. On the top, there is a raised depiction of a grazing horse facing left, with the first three letters of the ethnic name ΑΛΕ(ξανδρέων) just above the horse. There is a large corn grain between the horse's legs, and its size suggests the possibility of representing the first letter O of ogdoon. Regardless, we can suggest

that its weight may indicate ogdoon (56.7 x 8 = 453.6 g mna value).

On Hellenistic and colonial period coins of Alexandria, there is a depiction of a horse facing left or right, grazing with its head lowered⁴. In fact, the depiction of a horse on the coins of Alexandria is not accidental. The horse imagery on the city's coins likely indicates the importance of horse breeding in the city and its surroundings. Horse breeding in and around Mount Ida and the royal herds of horses in the region are mentioned in literary sources (Ellis-Evans, 2019: 109-153). The significance of horses in the Troas region is also known from ancient sources or mythological stories. According to Homer (*Iliad*, XX.219-230), King Erichthonius, who ruled Troas, raised thousands of horses in his pastures. In another myth (*Iliad*, V.265-66), Zeus abducted King Tros's son Ganymede and took him to Mount Olympus to serve him drinks, leaving the king with an immortal pair of horses in return. Troas takes its name from King Tros, Erichthonius's son and Ganymede's father. Similar to the coins, the balance weights of Alexandria also feature a depiction of a grazing horse along with the abbreviated ethnic name of the city, ΑΛΕ, and various variations (Tekin, 2016: 93-97; Killen, 2017: 215-217; Pondera, "Alexandria Troas"). The grazing horse depiction seems to be the civic emblem (parase-mon) of

⁴ Bellinger, 1961: A28-A46; A53-A72; A104-A124; A171; A201-A202; A224-A225; A236; A243; A251; A261; A283; A300; A315; A322; A324; A326; A339-A341; A349-A351; A355-

A356; A363-A367; A377-A379; A396; A398; A405-A406; A421-A422; A436-A438; A451-A453-A454; A462-A463; A486-A489.

Alexandria, serving as a distinctive element in identifying the weights of Alexandria. The depiction of the grazing horse is thought to have been copied from Neandria, another city in Troas (Weiss, 2008: 721). The weight may be dated to the 3rd-2nd century BC.

3) Assos. Dimnaion? Inv. no. 8163 (Figure 3)

Assos, located to the south of Troas, was founded by Aeolians (probably Methymnaeans) from the island of Lesbos and was one of the poleis that paid tribute to the Delian League (Mitchell, 2004; Arslan, 2024). The depiction of a griffin, commonly seen on its coins, is also present in its weights. Therefore, it can be confidently stated that the griffin serves as the city's parasemon. The griffin is sometimes depicted facing left and other times facing right on both coins and weights⁵. However, it does not exhibit craftsmanship of the same quality (elaborately) as seen in the coins of the city; it is more stylized.

The lead weight in the collection is square in form, with slightly rounded corners, weighing 761.2 g, and measuring 65x66x20 mm. It was found during the archaeological excavation at Assos from C. IX. Grave 1 in 1995. On the top, a relief of a griffin sitting to the right is

depicted; there are faint [M]Δ letters below. There is a high probability that the distorted letter on the right is a delta, and if so, Δ, the first letter of the words δις / δύο (double or two), indicating the unit as dimnaion (2-mna), is likely. The letters should have been engraved in the form of ΔM, but a mistake may have been made, and they were written in the reverse form of MΔ⁶. Assos used the Chios standard (c. 3.80 g) in silver coins during the 4th-3rd centuries BC as many poleis in the western Asia Minor⁷. The mna value of this weight is 380.6 g, and it may have been produced in the Chian standard of 100 or 105⁸. In this case, it can be dated to the 3rd-2nd centuries BC. However, considering Assos also had survived weights in the Attic standard, and the unit mark under the griffin is faint, it could be a heavier mna in the Attic standard, dating to the end of the 1st century BC. Then, the deformed letter Δ may be the upper part of an irregular Σ, one of the two Σ's in the ethnic ΑΣΣ(ίων). Unfortunately, the surviving weights of Assos do not always exhibit precision in terms of units; they are somewhat problematic. The bottom is flat and plain.

⁵ See for the rare weights of Assos, Pondera, 17258,17048 and 13280.

⁶ For a similar example see ex-Nomos-Obolos 27, 434 (=Pondera 17048), now it was included into the Eskinazi Collection.

⁷ For the widespread use of the Chios standard by cities in western Anatolia in the 4th century BC see Meadows 2011.

⁸ However, we still cannot be certain about the theoretical weight and drachm-content of the mentioned weight.

4) Assos. Hemimnaion or Mna. Inv. no. 13839 (Figure 4)

The lead weight is square in form, with beveled edges and rounded corners; it weighs 288.1 g and measures 50x49x13 mm. It was found during the archaeological excavations at Assos from chapel complex at Western Gate in 2016. On the top, there is a relief of a right-facing seated griffin; the letters in the field are illegible. In the upper left corner, there is ΔΗ(μύσιον), which stands for state guarantee. There is an uncertainty area between the letters ΔΗ above and the back of the griffin; it is unclear whether there are a few more letters after ΔΗ or if it relates to something about the griffin's wing. Below the griffin it reads ΑΣΣΙ(ων). The top point of the initial Α, the upper horizontal line of the following Σ, and the both upper and diagonal lines of the second Σ can be seen; the last Ι is indistinct. The bottom is flat and plain. With a weight of 288.1 g, it is quite low for a mna, so it must be a hemimnaion (mna value of 576.2 g in Attic standard). But as we stated above for the previous example, it may also be a mna according to Chian standard. There is a possibility that the Assian weights conform to the Chian standard. It can be dated to the 2nd-1st centuries BC.

5) Assos. Ogdoon? Inv. no. 11533 (Figure 5)

The lead weight is square in form, with slightly beveled edges; it weighs 65.7 g and measures 32x35x6 mm. It was found in the excavation at Assos from the 13th trench at western necropolis in 2009. On

the top, there is a relief of a right-facing seated griffin; the inscription is either absent or too faint to read; in the lower left corner, there is a punched Ο(γδοον?). If the Ο refers to ogdoon (1/8 mna), then the mna value would be 525.6 g (65.7 g x 8). It can be dated to the 3rd-2nd centuries BC.

6) Lampsacus. Trimnaion (3-mna). (Figure 6)

Lampsacus (modern Lapseki), situated on the Asian side at the entrance of the Hellespont, leading to the Sea of Marmara, was originally established by settlers from Phocaea (today Foça) and Miletus. The recognized weights of Lampsacus are of lead and exhibit either square or triangular forms. They feature the representation of the city's parasemon – a protome of winged horse with a bird's tail in relief. During the Classical period, Lampsacene coins portrayed a horse protome with two wings, one positioned above and the other below. However, in the Hellenistic period, the lower wing undergoes a transformation, taking on a fan-like shape situated at the rear of the creature. Some scholars have suggested that this creature might be a Hippalectryon rather than a Pegasus or a winged horse. It can be asserted that the depiction on the Lampsacene weights, at least during the late Hellenistic period, represents a protome of winged horse with a bird's tail, not a Pegasus or a Hippalectryon.

The weight in the museum collection is square in form and of lead. It weighs

1415 g and measures 81x79x26 mm. It was confiscated in 2014 but it was not registered to the inventory yet. It was previously published in Tekin, 2016: Table, 30, no. 1, fig 148. On the top it features a left-facing protome of a winged horse with bird's tail. On the top left and right corners are the letters Λ and Α, the first two initials of ethnic Λαμψακηνῶν. But the top right letter (Α) is faint. On the bottom, it reads ΤΡΙ(μναῖον) which stands for 3-mna in unit. This is a unique and largest unit for the Lampasakene weights to date.

7) Lysimachia. Mna. Inv. no. 16351 (Figure 7)

Lysimachia (today Bolayır) was a city founded by Lysimachus in 309 B.C. on the Gallipoli peninsula (Thracian Chersonese) where the neck of the peninsula joins Thracian land (Brodersen 1986; Sayer 2007). Lysimachus settled people from neighboring cities, especially from Kardia (today Bakla Burnu) in his new capital city and named it Lysimachia after himself. It is hard to determine the number of surviving examples of Lysimachian weights. The examples known to me are about 100 pieces, but there may be twofold this number in collections. Most of the surviving examples are of lead; only a few examples are of bronze. Lysimachian weights are basically square in shape, but a few examples are triangular in shape. Almost all examples have rounded corners but a few have sharp edges. Some examples have hanging holes on corners. All examples bear a

lion depiction on the obverse whereas the reverse is blank.

The weight introduced here is of lead with bronze plating and has a triangular shape; it weighs 489.8 g and measures 96x92x14 mm. It was confiscated in 2009. On the top, in relief, a lion breaking a spear with its mouth is depicted, leaning to the left and forward; however, due to wear, the spear is not visible. Above the lion, the first two letters of the city's ethnicon, ΛΥ(σιμαχέων), are present. This type of lion depiction is also known from the coins of Cardia. It is known that Lysimachia, formed by people from Cardia among other cities, adopted this lion image. Therefore, we can say that the lion breaking a spear motif was copied from Cardian coins. However, this depiction also appears on coins of some southern Italian cities such as Mateola, Venusia (both in the Apulia region), and Capua (Campania), as well as on coins of Amyntas III (393-370 BC), Perdiccas III (365-359 BC), and Cassandrus (350-297 BC). It is worth noting that, in Lysimachia weights, lions are generally and primarily depicted facing right; however, in triangular weights and depictions of lions breaking spears, they are more often portrayed facing left. Although there is no unit mark on the weight, it is evident from its weight that it represents a mina (mna). The bottom is flat and plain. It can be dated to the 3rd-2nd centuries BC.

8) Lysimachia. Hemimnaion. Inv. no. 16353 (Figure 8)

The weight is made of lead, has a square shape, weighs 248.9 g, and measures 45x44x13 mm. It was confiscated in 2009. On the top, there is a relief of a right-facing lion protome. The lion's face is depicted frontally with a distinct mane, while the body is in profile. The abbreviation of the ethnic distributed to the four corners of the weight is Λ-Y-Σ-I(μαχέων). Just below the body of the lion, the unit mark H(μμναῖον) is present. The 248.9 g weight corresponds to a value of 497.8 g of mna. This weight is a typical value for Lysimachian hemimnaions because the average weight of the surviving Lysimachian hemimnaions is between 245-250 g, indicating a mna weight of 490-500 g for the Early Hellenistic period Lysimachian weights. There is a minor breakage at the bottom of the left edge due to striking, and the bottom is flat and plain. Lysimachian hemimnaions with a lion protome and unit mark have survived in considerable numbers to the present day. It can be dated to the 3rd-2nd centuries BC.

9) Lysimachia. Tetarton. Inv. no. 16352 (Figure 9)

The weight is made of lead, triangular in form, weighing 143.4 g, and measuring 61x56x6 mm. It was confiscated in 2009. On the top, in relief, is depicted a lion leaning left and forward, breaking a spear with its mouth and holding it with its claws; due to its faintness, the spear is not visible. Above the lion, it reads the first letter of the ethnic, ΛY(σιμαχέων).

Similar to the no. 7 in design, it is understood to be a tetarton from its weight, even though there is no unit mark, indicating a mna value of 573.6 g. Comments regarding the composition of the weight in no. 7 will not be repeated here, as they are applicable to this weight as well. The surface of the weight is heavily worn, and the bottom is flat and plain. It can be dated to the 3rd-2nd centuries BC.

10) Lysimachia. Tetarton. Inv. no. 1417 (Figure 10)

The weight is made of lead with bronze plating, in a square form, with edges slightly rounded. It weighs 130.3 g and measures 38x45x7 mm. It was donated in 1936. On the top, a relief of a left-facing lion protome is depicted; its face is in three-quarter view, and the first two letters of the ethnic are present in the upper left and right corners Λ[Y](σιμαχέων), but the Y is faint. On Lysimachian weights, lions are primarily depicted facing right, with only triangular weights showing them facing left; in this example, the lion is also facing left. There is no unit mark, but it is understood to be a tetarton from its weight, indicating a mna value of 521.2 g. The bottom is flat and plain. It can be dated to the 3rd-2nd centuries BC.

11) Uncertain. Tetarton. Inv. no. 13096 (Figure 11)

This lead weight is square in form, with slightly rounded corners, weighing 147.7 g, and measuring 40x40x8 mm. It was found in the archaeological excavation at Assos from the well-trench at

Agora/Temple in 2015. The top is engraved with T(ἔταρτον); the bottom is plain and blank. Its weight corresponds to a 590.8 g mna (147.7 g x 4). It may be dated to the Hellenistic period.

12) Uncertain. Tristateron. Inv. no. 15438 (Figure 12)

This lead weight is square in form; it weighs 63,1 g and measures 33x35x5 mm. It was found in the archaeological excavation at Troy in Agora area, H/10 in 2019. The top is engraved with TP(ιστάτηρον) in ligature and it refers to 3-stater in unit (21 g x3). The bottom is blank and plain. It may be dated to the Hellenistic period.

13) Uncertain. Stater. Inv. no. 15400 (Figure 13)

The weight is made of lead and square in shape, with raised edges at the top and bottom, and slightly rounded corners. It weighs 21.8 g and measures 22x22x5 mm. It was found in the excavation at Asosos from the chapel complex at Western Gate in 2019. On the top, there is an incised Σ that possibly stands for "στατήρ" while the bottom is flat and blank. The prominent sigma on the obverse likely signifies the initial letter of "stater," suggesting that the unit of weight is a stater. Considering that it might be an Attic stater, its weight does not conform to the standard stater weight. However, it is known that the stater initially weighed as much as an Attic tetradrachm and later increased, leading to the emergence of staters weighing in the 20s or even 30s of grams. The surviving Cyzicus staters

range from 15.15 g to 30.52 g (Tekin, 2016: nos. 91-118). Cyzicene weights with unit marks also include staters weighing 20-22 grams (Tekin, 2016: Table 29, no. 98-111). Since there is no ethnic or other depictions on the weight, attributing it to a specific city is challenging, but it could be associated with one of the cities in the Troad region. The excessive darkening on the surface suggests that it might have been preserved in a burnt environment. It can be dated to the 3rd-1st centuries BC.

14) Uncertain. Stater. Inv. no. 15762 (Figure 14)

This lead weight is square in form, weighing 19.8 g, and measuring 19x19x5 mm. It was confiscated in 2005. The top features a relief Σ, possibly representing "στατήρ" Similar to the previous weight, it is in the stater unit, and the comments made there apply to this weight as well. Once again, as there is no ethnic or other depiction on the weight, attributing it to a specific city is challenging, but it could be associated with one of the cities in the Troad region. It can be dated to the 3rd-1st centuries BC.

15) Uncertain. Stater? Inv. no. 15791 (Figure 15)

This lead weight is square in form, weighing 29.3 g, and measuring 27x28x3 mm. It was confiscated in 2002. Since it lacks a unit mark, it is challenging to determine its unit precisely, but it could be suggested to be a stater. On the top, there is a central punched dot, and the reverse

is plain and flat. It may be dated to the Hellenistic period.

16) Dekadrahmon or Distateron. Inv. no. 15792 (Figure 16)

The weight is made of lead and square in form, weighing 40.7 g, and measuring 22x20x8 mm. It was confiscated in 2002. The top is engraved with “Δ” which may stand for dekadrachm (Δεκάδραχμον) or distateron (διστάτηρον). It may be dated to the Hellenistic period.

17) Early Byzantine. 1-uncia. Inv. no. 13098 (Figure 17)

This bronze weight is square in form with a plain profile; it weighs 26 g and measures 23x23x5 mm. It was found in the archaeological excavation at Assos from the chapel complex at Western Gate in 2015. The top is engraved with the denominational mark Γ ο Α, initially inlaid with silver, but the inlay is missing. All of this is enclosed within a square frame of punched dots. The bottom is plain and blank. 4th-6th centuries AD.

18) Early Byzantine. 1-nomisma. Inv. no. 13097 (Figure 18)

This bronze weight is discoid in form with a plain profile; it has a raised rim and a centring point on the top. It weighs 4.3 g and measures 13x3 mm. It was found in the archaeological excavation at Assos from the chapel complex at Western Gate in 2015. Punched on the top with the denominational mark N with a

punched o below and a large thin lathe circle. 6th-7th centuries AD⁹.

19) Early Byzantine. Semissis (1/2 Nomisma) Inv. no. 16434 (Figure 19)

The first glass weights likely emerged during the reign of Emperor Justinian I. These weights typically featured either the name of a high-ranking state official (such as an eparch) in monogram form or the bust of this state official (or emperor) surrounded by their name and titles. The production of glass weights was generally overseen by the city prefect (eparchos) of Constantinople. However, officials like the praetorian prefect, as seen in the Oriens prefecture, also played a significant role in the production of glass weights. Byzantine glass weights served for the denominations of nomisma, semissis (1/2), and tremissis (1/3) during the 5th to 7th centuries AD. The glass weight presented here exhibits a translucent dark blue/darkgreen color and takes a disc shape, weighing 1.9 g with dimensions of 19x3 mm. It was found in the excavations at Assos from the chapel complex at Western Gate in 2021. It displays minimal wear on the edges. The current weight slightly deviates from its theoretical weight which should be ca. 2.25 g originally. However, the weight of glass weights never perfectly matches; it may be slightly above or below. This is because the crucial aspect is to measure whether it is close to the theoretical weight. The top features a stamp portraying a bust of reigning emperor between

⁹ For similar example see *CPAI* 3/2, 607.

two crosses, while the bottom is plain and blank. Beneath the bust is a box monogram composed of the letters A+K+I+O+Y, spelling the name Akakios in the genitive singular, AKAKIOY (Ακακίου, of Akakios). This weight is dated to the 6th century AD. Notably, during the 6th century AD, there was a certain city prefect (eparchos) in Constantinople. This glass weight of Akakios is one of the rare examples bearing his monogram. Similar examples bearing the Akakios monogram can be found in the following collections and/or publications: British Museum¹⁰, one found in Capidava, now in Museum of National History in Bucharest (Oprîș, 2023), Hermitage Museum (Guruleva 2018, 118, photo 8), from Luni-Liguria excavation (Perassi 2000; 2006, fig. 2c), one from a sale catalogue (Leu Numismatik 5, 592), and some others from various collections (Pondera 4449, 6100, 5338, 6101). Additionally, though it is not certain whether it belongs to the same individual, a signet ring displaying Akakios's monogram is housed at The Walters Art Museum in Baltimore, USA (Hostetler, 2021). The photo in the plate (fig. 19) was taken not from the top but from a slight angle to ensure clarity.

Lysimachian Weights in the *Katalog der Sammlung Calvert* but Not in the Museum's Collection

As an English consular official in the eastern Mediterranean region, Frank Calvert held a profound fascination for Troy and its surroundings, conducting amateur archaeological research in the late 19th century. Calvert curated a significant personal collection through archaeological findings gathered from the region. His collection and notes regarding the findings were translated into German by H. Thierisch and compiled in a notebook titled "Sammlung Calvert"; however, this notebook was never published. A copy of this two-volume notebook, of which we are unaware of any duplicates, is housed in the Troy Museum (*Sammlung Calvert*, 1902). Below, two Lysimachian weights featured in the Calvert notebook but not present in the museum collection are introduced.

20) 1-mna or 2-mna (Figure 20)

It is a lead weight, square in form, with slightly rounded corners. Its weight is not indicated. It measures 70x70x10 mm¹¹. On the top is a running lion to right; the abbreviation of the ethnic distributed to the four corners of the weight is Λ-Y-Σ-I(μαχέων). Just below the body of the lion is a Δ. It refers to Δημόσιον (state guarantee) or Δίμνου (2-mna). It dates to the 3rd-2nd centuries BC.

¹⁰ [https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1997-0218-3\(4.11g\)](https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1997-0218-3(4.11g)) and [https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1884-0509-15\(4.03g\)](https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1884-0509-15(4.03g))

¹¹ *Katalog der Sammlung Calvert*, "Tavolia", no. 24 (misattributed to Abydos). For similar examples see Tekin, 2018: nos. 3-5.

21) 1-mna (Figure 21)

It is a lead weight, square in form; its weight is not indicated. It measures 60x60x13 mm¹². On the top is a running lion to right, facing three-quarter; the abbreviation of the ethnic distributed to the four corners of the weight is Λ-Y-Σ-I(μαχέων). Just below the body of the lion is the unit mark M(vã). So, although its mass is unknown, it seems to be a 1-mna in unit based on the unit mark. It dates to the 3rd-2nd centuries BC.

Evaluation

The majority of the balance weights in the Troy Museum collection, which constitute the subject of this article, are dated to the Hellenistic period; a few are dated to the Byzantine period. The presence of weights from Abydus, Alexandria, Assos, Lampsacus, and Lysimachia in the collection is a natural and expected occurrence, given that these cities are located in the northwest of Asia Minor. An earlier article, which also included weights from the museum collection, featured two Lysimachian weights (Tekin, 2014: 2014, figs. 4-5) and one

Lampsacene weight (Tekin, 2014: 2014, fig. 3). The significance of the Assos weights in this article (nos. 3-5) lies in their discovery during the excavations at Assos¹³. Similarly, the Lampsacus weight (no. 6) that joined the Troy Museum collection by confiscating in 2014 at Lapseki is important due to being the largest unit known to date. It is not surprising to find four weights representing Lysimachia in the collection because, on one hand, Lysimachian weights are the most numerous weights to have survived after Cyzicus, and on the other hand, Lysimachia is located only 67 kms (one-hour drive away) north of Çanakkale, where the museum is situated. Another noteworthy weight in the collection is a Byzantine glass weight found during the Assos excavations. The presence of the monogram on this weight, indicating a certain city prefect Akakios of Constantinople, and its rarity among known examples, enhances the significance of this weight.

¹² *Katalog der Sammlung Calvert*, "Tavolia", no. 409. For similar examples see Tekin, 2018: nos. 7, 12-13, 16, 18.

¹³ For the weights found during the excavations see Arslan 2024: 324, figs. 417-418 (here nos. 3-5, 17-18).

Bibliography

- Arslan, N. (2024). *Assos-Behram. Tarih, Arkeoloji, Diplomasi*. Ege Yayınları.
- Bellinger, A.R. (1961). *Troy. The Coins*. Princeton University Press for University of Cincinnati.
- Brodersen, K. (1986). Zur Lage von Lysimacheia. In H. Kalcyk-B. Gullath-A. Graeber (eds.), *Studien zur Alte Geschichte. Siegfried Laufer zum 70. Geburtstag am 4. August 1981 dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern* Band 1, 69-85.
- Cohen, G.M. (1995). *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*. University of California Press.
- Cook, J.M. (1973). *The Troad. An Archaeological and Topographical Study*. Oxford University Press.
- CPAI: *Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum* (ed. O. Tekin)
- Ellis-Evans, A. (2019). *The Kingdom of Priam. Lesbos and the Troad between Anatolia and the Aegean*. Oxford University Press.
- Guruleva, V. (2018). Sherif Osman Nuri-bey and Byzantine Glass Weights from the State Hermitage Collection found in Izmir. In C. Ünal-A. Ersoy-C. Gürbıyık-B. K. Kasalı (eds.), *Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırlıkları / Port Cities of the Aegean World Coins, Seals and Weights*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 111-120.
- Hostetler, B. (2021). Reading and Displaying Monograms on Byzantine Signet Rings. *The Journal of the Walters Art Museum*, Volume 75, 1-17.
- Killen, S. (2017). *Parasema. Offizielle Symbole griechischer Poleis und Bundesstaaten*. Deutsches Archäologisches Institut.
- Leu Numismatik
- Meadows, A. (2011). The Chian Revolution: Changing Patterns of Hoarding in 4th-Century BC Western Asia Minor. In T. Faucher, M.-Ch. Marcellesi, O. Picard (eds.), *Nomisma. La circulation monétaire dans le monde grec antique. Actes du colloque international, Athènes, 14-17 avril 2010*, 273-295. Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément.
- Meadows, A. R. (2004). The Earliest Coinage of Alexandria Troas. *NC* 164, 47-70.
- Mitchell, S. (2004). s.v. Troas. Assos. In M.H. Hansen and T.H. Nielsen (eds.) *An Inventory of Archaic and Classical Polis*, Oxford University Press.
- Opriş, I.C. (2023). A glass exagium solidi with Monogram of the Eparch Akakios from Capidava. With a Review of Similar Finds in the Balkans and on the Lower Danube, *Archaeologia Bulgarica* XXVII/2, 71-91.
- Perassi, C. (2006). Nome iscritto e immagine raffigurata: gli “exagia” bizantini in vetro. In: S. L. Siena (ed.), *Anulus sui effigii. Identità e rappresentazione negli anelli-sigillo longobardi. Atti della giornata di Studio (Milano, Università Cattolica, 29 aprile 2004)* 81-98.

- Perassi, C. (2000). Pesi monetali di età bizantina in vetro e in metallo dagli scavi di Luni. *Quaderni del Centro Studi Lunensi* 6 (nuova serie), 53-78.
- Pondera. An Online Database of Ancient and Byzantine Weights.
- Ricl, M. (1997). Alexandria Troas in the Hellenistic Period. In *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, 86-116. Université de Belgrade.
- Sammlung Calvert* (1902). *Katalog der Sammlung Calvert in den Dardanellen und in Thymbra im Auftrag. Des Kais. Deutschen Archäologischen Institutes*, (trs. H. Thiersch), (unpublished).
- Sayar, M. (2007). Zur Lage von Lysimachia: eine hellenistische Hauptstadt auf der thrakischen Chersonesos. In A. Iakovidou (ed.), *Proceedings of the 10th International Congress of Thracology Komotini-Alexandroupolis, 18-23 October 2005*, 514-551.
- Tekin, O. (2023). Weights of Alexandria in the Troad. Forms, Types, Units, and Chronology. *Adalya* 26, 127-147.
- Tekin, O. (2018). Weights of Lysimachia: Identification, Iconography and Dating. In O. Tekin (Ed.), *Second International Congress on the History of Money and Numismatics in the Mediterranean World. 5-8 January 2017-Antalya*, 91-118. Koç Üniversitesi -AKMED.
- Tekin, O. (2016). *Balance Weights in the Aegean World. Classical and Hellenistic Periods*. Turkish Institute of Archaeology.
- Tekin, O. (2014). Some Hellenistic Weights in the Çanakkale Museum. In A. Özfırat (ed.), *Veli Sevin'e Armağan. Arkeolojiyle Geçen Bir Zaman İçin Yazılar / Scripta. Essays in Honor of Veli Sevin. A Life Immersed in Archaeology*, 375-380. Ege Yayınları.
- Weiss, P. (2008). Gewichte griechischer Städte I: Byzantion, Lampsakos, Ilion, Alexandria Troas. In E. Winter (ed.), *Vom Euphrat bis zum Bosphorus. Kleinasien in der Antike. Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65. Geburtstag*, 709-724. Dr. Rudolf Habelt GmbH.



Figure 1: Abydus - Hemimnaion
211.1 g, 44x44x8 mm



Figure 2: Alexandria – Ogdoon
56.7 g, 32x31x4 mm



Figure 3: Assos – Dimnaion?
761.2 g, 65x66x20 mm



Figure 4: Assos - Hemimnaion
288.1 g, 50x49x13 mm



Figure 5: Assos – Ogdoon?
65.7 g, 32x35x6 mm



Figure 6: Lampsacus - Trimnaion
1415 g, 81x79x26 mm



Figure 7: Lysimachia - Mna
489.8 g, 96x92x14 mm



Figure 8: Lysimachia – Hemimnaion
248.9 g, 45x44x13 mm



Figure 9: Lysimachia – Tetarton
143.4 g, 61x56x6 mm



Figure 10: Lysimachia-Tetarton
130.3 g, 38x45x7 mm



Figure 11: Tetarton
147.7 g, 40x40x8 mm



Figure 12: Tristateron
63.1 g, 33x35x5 mm



Figure 13: Stater
21.8 g, 22x22x5 mm



Figure 14: Stater
19.8 g, 19x19x5 mm



Figure 15: Stater?
29.3 g, 27x28x3 mm



Figure 16: Dekadrakhmon
or Distateron
40.7 g, 22x20x8 mm



Figure 17: 1-Uncia
26 g, 23x23x5 mm



Figure 18: Nomisma
4.3 g, 13x3 mm



Figure 19: Semmissis
1.9 g, 19x3 mm



Figure 20: Lysimachia-Dimnaion
70x70x10 mm
(Photo taken from the notebook)

Figure 21: Lysimachia- Mna
60x60x13 mm
(Photo taken from the notebook)



**NEW INSCRIPTIONS FROM TROAS -I-
A TITULUS HONORARIUS OF THE DEMOS OF IMBROS
TROAS'TAN YENİ YAZITLAR -I-
IMBROS DEMOS'UNA AIT BİR TITULUS HONORARIUS**

Hamdi Şahin* – Figen Şahin**

Abstract

This paper aims to introduce an ancient Greek honorary inscription, discovered during the Epigraphic Surveys of Çanakkale in 2023. The inscription was found and documented in Şahinli Village, Lapseki District, Çanakkale Province. From the inscription, it is understood that an individual from Lampsakos, whose name cannot be fully read, is honored by the Demos of Imbros. Unfortunately, there are no more precise details to date the inscription. However, considering the form of the letters and stylistic features of the base, it could be dated to the 2.-1. century BCE.

Keywords: *Troas, Imbros, Lampsakos, Tituli Honorarii, Inscription.*

Özet

Makale kapsamında, 2023 Yılında Çanakkale İli ve İlçelerini kapsayan Epigrafiik Yüzey araştırması esnasında tespit edilmiş Eski Yunanca bir onurlandırma yazıtı tanıtılmaktadır. Yazıt, Çanakkale İli, Lapseki İlçesi Şahinli Köy meydanında tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Yazıt metninden anlaşıldığı üzere, adı tam olarak okunamayan Lampsakoslu bir kişi, Imbros Demos'u tarafından onurlandırılmaktadır. Yazıtı tarihlemeye yarayacak daha kesin bilgiler maalesef bulunmamaktadır. Ancak harf karakterleri ve kaidenin özellikleri göz önünde bulundurularak MÖ 2/1. yüzyıla tarihlenmesi mümkün görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Troas, Imbros, Lampsakos, Tituli Honorarii, Inscription.*

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı ORCID: 0000-0002-2812-4246.

** M.A., Humboldt Universität zu Berlin, Sprach- und literaturwissenschaftliche Fakultät, Latinistik, ORCID: 0009-0007-5903-9814

During Epigraphical Surveys¹ in Çanakkale in 2023, an ancient Greek inscription on a marble base was found in the square of Şahinli Village, Lapseki District. The base is broken on the left side, and the first *corona* is damaged (Fig 1). The villagers have reported that the inscribed base was brought from Kocamezarlık Mevkii, located 2 km southwest of the village. Subsequently, a systematic survey was started in this area, but no contemporary architectural remains or inscriptions were found. However, a few pottery and brick fragments indicating a 6th century AD settlement were identified.

On the top of the base, there are three wreaths depicted. There are holes on the top part for the placement of a statue or bust (Fig. 2). The insides of the first and second wreaths are inscribed (*Titulus A*; *Titulus B*), but there is no inscription in the third one.

Measurements of the base:

Height: 67 cm Width: 90 cm Thickness: 15 cm Letter height: 1.2 cm (both inscriptions).

Titulus A:

(in *corona*)
[O] δ[ῆ]μος]
2 ὁ Ἴμβρίων.

Titulus B:

(in *corona*)
-ΩΜ-ΕΝ
2 ΙΟΣ* Λα[μ] –
ψακ[ηνός].

Translation (a, b): *nnn*, from Lampsakos, (was honored by the) Demos of Imbros.

Titulus A:

For the demos of Imbros on inscriptions see Petrakos (1997, Nr. 433; IG XII,8 38)

Titulus B:

**lapis*

L. 1-2: The ethnikon "Λαμψακηνός" (Lampsakenos), which continues from the middle of the second line to the third line, indicates that a personal name should follow it. The first letter of the name cannot be read due to damage. Although very faint, it is thought that the second letter is a Ω (?), and the third can be read as M. That said based on the existing traces, it is likely that the fourth is either a Ζ or Ξ, and the fifth letter is an Ε. The name continues with a Τ or Ι in the third line. The last two letters are Ο and followed by an Σ. Therefore, the name should end with either -ιος or -τος.

¹ The Epigraphical Surveys in Çanakkale were initiated in 2021. We want to thank the Ministry of Culture and Tourism for granting permission for our work. We extend our sincere thanks to Mr. Rıdvan Gölcük, the director of the Troy Museum, and Mr. Kemal Çibuk (Troya Museum), for their invaluable assistance during our research. We also thank the

Çanakkale Municipality for providing accommodation during our stay. No thanks are enough for our esteemed colleagues Prof. Dr. Mustafa Adak (Akdeniz University) and Ass. Prof. Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara University), shared their suggestions with us after reading the article.

Brief History of the Ethnikon

L. 3: Before Lampsakos² was established as a colony by the Phocaeans³ in the mid-7th century BCE, it was known as Πιτυόεσσα⁴ according to Kharon of Lampsakenos, and as Πιτύεια⁵ according to Homeros. After the city's name was changed to Lampsakos, the ethnikon "Lampsakenos," meaning "from Lampsakos," was used to identify its inhabitants. This ethnikon is used in ancient literary texts from the early on. According to Herodotos, who first used it, during the rule of Peisistratos in Athens, Miltiades, son of Kypselos, was considered one of the

powerful figures of the time. When Miltiades attempted to invade Lampsakos, he was captured by the people of Lampsakos, only to be released with the intervention of King Kroisos of Lydia⁶. Following Herodotos, Thukydides, who mentioned the ethnikon Lampsakenos, recounts how the Spartan commander Derkylidas set out from Miletos by land to capture the cities of Abydos and Lampsakos. Thukydides mentions that first Abydos and then Lampsakos revolted after this expedition. According to the author, -perhaps due to the lack of walls- first Lampsakos and then Abydos were captured⁷ (411 BCE).

² For the history of the city see, Strab. XIII,1, 18; Ptol. V, 2, 2; Büchner (1924, *passim*); Schwertheim (1999, 1089 ff.). For the inscriptions see, IK Lampsakos (*passim*)

³For the foundation of the city see, Polyain. VIII, 37: (1) Φωκαεῖς Φόξον ἡγεμόνα ἔχοντες Μάνδρων βασιλεῖ Βεβρύκων συνεμάχησαν ὑπὸ τῶν προσοίκων βαρβάρων πολεμουμένων· Μάνδρων ἔπεισε τοὺς Φωκαεῖς ἐποικεῖν μέρος τῆς χώρας καὶ τῆς πόλεως λαβόντας. ἐπεὶ δὲ πολλάκις μὲν ἐν ταῖς μάχαις ἐνίκων, πολλὰ δὲ λάφυρα ἐκτόντο, ἐπίφθοι τοῖς Βέβρυξιν ἐγένοντο, ὥστε ἀποδημούντος Μάνδρωνος λόγῳ καὶ δόλῳ τοὺς Ἕλληνας ἐβουλεύσαντο διαφθεῖραι. Μάνδρωνος θυγάτηρ Λαμψάκη παρθένος μαθοῦσα τὴν ἐπιβουλὴν ἀποτρέπειν ἐπειράτο· ὡς δὲ οὐκ ἔπειθε, κρύφα τοῖς Ἕλλησι μὲν τὰ κατ' αὐτῶν βεβουλευμένα. οἱ δὲ θυσίαν παρασκευάσαντες λαμπρὰν ἔξω τειχῶν καλοῦσι τοὺς βαρβάρους ἐς τὸ προάστειον. οἱ μὲν δὴ κατακλιθέντες εὐωχοῦντο, οἱ δὲ Φωκαεῖς δίχα διελόντες αὐτοὺς οἱ μὲν τὰ τεῖχη κατελάβοντο, οἱ δὲ τοὺς εὐωχομένους ἀνεῖλον καὶ τὴν πόλιν αὐτοὶ κατέσχον. τὴν δὲ Λαμψάκην μεγαλοπρεπῶς ἐτίμησαν καὶ τὴν πόλιν ἀπ'αὐτῆς Λάμψακον προσηγόρευσαν.

⁴ FGrHist 262.

⁵ Hom. II. II, 829.

⁶ Hdt. VI, 37: ἀποτειχίσας ὧν τὸν ἀγένα τῆς Χερσονήσου ὁ Μιλτιάδης καὶ τοὺς Ἀσινθίους τρόπῳ τοιοῦτῳ ὡσάμενος, τῶν λοιπῶν πρῶτοισι ἐπολέμησε Λαμψακηνοῖσι· καὶ μιν οἱ Λαμψακηνοὶ

λογήσαντες αἰρέουσι ζωγρίῃ. ἦν δὲ ὁ Μιλτιάδης Κροίσῳ τῷ Λυδῷ ἐν γνώμῃ γεγῶσ· πυθόμενος ὧν ὁ Κροῖσος ταῦτα, πέμπων προηγόρευε τοῖσι Λαμψακηνοῖσι μετιέναι Μιλτιάδεα· εἰ δὲ μὴ σφραγίστος τρόπον ἀπέειλε ἐκτρίψειν. [2] πλανωμένων δὲ τῶν Λαμψακηνῶν ἐν τοῖσι λόγοισι τὸ θέλει τὸ ἔπος εἶναι τὸ σφραγίστος ὁ Κροῖσος, πῖτυος τρόπον ἐκτρίψειν, μόγις κοτὲ μαθὼν τῶν τις πρεσβυτέρων εἶπε τὸ ἐόν, ὅτι πῖτυς μόνη πάντων δενδρέων ἐκκοπέισα βλαστὸν οὐδένα μετεῖ ἀλλὰ πανάλεθρος ἐξαπόλλυται. δεισαντες ὧν οἱ Λαμψακηνοὶ Κροῖσον λύσαντες μετήκαν Μιλτιάδεα. 38: οὗτος μὲν δὴ διὰ Κροῖσον ἐκφεύγει, μετὰ δὲ τελευτᾷ ἄπαις, τὴν ἀρχὴν τε καὶ τὰ χρήματα παραδοὺς Στησαγόρῃ τῷ Κίμωνος ἀδελφεοῦ παιδὶ ὁμομητρίου. καὶ οἱ τελευτήσαντι Χερσονησίται θυσοῖσι ὡς νόμος οἰκιστῆ, καὶ ἀγῶνα ἵππικόν τε καὶ γυμνικόν ἐπιστάσι, ἐν τῷ Λαμψακηνῶν οὐδενὶ ἐγγίνεται ἀγωνίζεσθαι. [2] πολέμου δὲ ἐόντος πρὸς Λαμψακηνοὺς καὶ Στησαγόρεα κατέλαβε ἀποθανεῖν ἄπαιδα, πληγέντα τὴν κεφαλὴν πελέκει ἐν τῷ πρωτανήφῳ πρὸς ἀνδρὸς αὐτομόλου μὲν τῷ λόγῳ πολεμίου δὲ καὶ ὑποθερμοτέρου τῷ ἔργῳ.

⁷ Thuk. VIII, 62.1: μετὰ δὲ τοῦτο εὐθὺς τοῦ Δερκυλίδου πεζῆ ἐκ τῆς Μιλήτου παρεξελθόντος Ἄβυδος ἐν τῷ Ἕλλησπόντῳ ἀφίσταται πρὸς Δερκυλίδαν καὶ Φαρνάβαζον, καὶ Λάμψακος δυσὶν ἡμέραιν ὑστερον. [2] Στρομβυγίδης δὲ ἐκ τῆς Χίου πυθόμενος κατὰ τάχος βοηθήσας ναυσὶν Ἀθηναίων τέσσαρσι καὶ εἴκοσιν, ὧν καὶ στρατιώτιδες ἦσαν ὀπλίτας ἄγουσαι, ἐπεξεληθόντων τῶν Λαμψακηνῶν

The ethnicon also appears in Ksenophon. According to the historian, after Kyros died, the army, which had not received regular pay since then, began to suffer from a shortage of money and provisions on their way back. At this time, King Seuthes of Odrysia, who wanted to regain the lands his father had lost, promised a monthly salary to Ksenophon's army in exchange for their services. Although the army started working for Seuthes, the promised salary was not paid⁸. Later, an agreement was reached, and Seuthes provided the army with six hundred head of cattle, four thousand sheep, and around one hundred and twenty slaves as payment⁹. It is then reported that Ksenophon and his army were welcomed by the people of Lampsakos upon their arrival¹⁰.

μάχη κρατήσας και αὐτοβοεὶ Λάμψακον ἀτείχιστον οὐδ' ἄλλων, καὶ σκευὴ μὲν καὶ ἀνδράποδα ἀρπαγῆν ποιησάμενος, τοὺς δ' ἑλευθέρους πάλιν κατοικίσας, ἐπ' Ἄβυδον ἦλθεν.

⁸ Ksen. *Anab.* VII, 6.3ff: [3] ἀκούσας ταῦτα ὁ Σεύθης κελεύει παράγειν: καὶ ἐπεὶ εἶπον ὅτι ἐπὶ τὸ στράτευμα ἤκουσιν, ἔλεγεν ὅτι τὸ στράτευμα ἀποδίδωσι, φίλος τε καὶ σύμμαχος εἶναι βούλεται, καλεῖ τε αὐτοὺς ἐπὶ ξένια: καὶ ἐξέειπε μεγαλοπρεπῶς, Ξενοφῶντα δὲ οὐκ ἐκάλει, οὐδὲ τῶν ἄλλων στρατηγῶν οὐδένα. [4] ἐρωτῶντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων τίς ἀνὴρ εἶη Ξενοφῶν ἀπεκρίνατο ὅτι τὰ μὲν ἄλλα εἶη οὐ κακός, φιλοστρατιώτης δέ: καὶ διὰ τοῦτο χειρόν ἐστιν αὐτῶ. καὶ οἱ εἶπον: ἄλλ' ἢ δημαγωγεῖ ὁ ἀνὴρ τοὺς ἄνδρας; καὶ ὁ Ἡρακλείδης, πάνυ μὲν οὖν, ἔφη.

⁹ Ksen. *Anab.* VII, 7. 53: [53] ἐντεῦθεν λέγει Σεύθης: ἀργύριον μὲν οὐκ ἔχω ἄλλ' ἢ μικρόν τι, καὶ τοῦτό σοι δίδωμι, τάλαντον: βοῦς δὲ ἑξακοσίους καὶ πρόβατα εἰς τετρακισχίλια καὶ ἀνδράποδα εἰς εἴκοσι καὶ ἑκατόν. ταῦτα λαβὼν καὶ τοὺς τῶν ἀδικησάντων σε ὀμήρους προσλαβὼν ἄπιθι.

¹⁰ Ksen. *Anab.* VII, 8.1-3: ἐντεῦθεν διέπλευσαν εἰς Λάμψακον, καὶ ἀπαντᾷ τῶ Ξενοφῶντι Εὐκλείδης

The usage of the ethnicon "Lampsakenos" in inscriptions can be followed back as early as the Athenian tax lists from around 453/2 BCE¹¹ to 428/7 BCE¹². Apart from tax lists, it is mentioned in other inscriptions, particularly in *tituli sepulcrales*, starting from the mid-5th century BCE¹³ until the middle of the 3rd century BCE¹⁴.

The reasons for the *Demos* of Imbros honoring a person from Lampsakos cannot be known due to the limited information in the inscription. However, the holes on the base indicate that a statue or bust of the honored person was erected. Therefore, even though the name is unknown, it could be said that the honored individual was an important figure for Lampsakos.

μάντις Φλειάσιος ὁ Κλεαγόρου υἱὸς τοῦ τὰ ἐντοίχια ἐν Λυκείῳ γεγραφότος. οὗτος συνήδετο τῶ Ξενοφῶντι ὅτι ἐσέσαστο, καὶ ἠρώτα αὐτὸν πόσον χρυσίον ἔχοι. [2] ὁ δ' αὐτῶ ἐπομόσας εἶπεν ἢ μὴν ἐσεσθαι μὴδὲ ἐφόδιον ἱκανὸν οἴκαδε ἀπίοντι, εἰ μὴ ἀπόδοιτο τὸν ἵππον καὶ ἅ ἄμφο' αὐτὸν εἶχεν. [3] ὁ δ' αὐτῶ οὐκ ἐπίστευεν. ἐπεὶ δ' ἔπεμψαν Λαμψακηνοὶ ξένια τῶ Ξενοφῶντι καὶ ἔθυε τῶ Ἀπόλλωνι, παρεστήσατο τὸν Εὐκλείδην: ἰδὼν δὲ τὰ ἱερὰ ὁ Εὐκλείδης εἶπεν ὅτι πειθοίτο αὐτῶ μὴ εἶναι χρήματα. ἄλλ' οἶδα, ἔφη, ὅτι κἂν μέλλῃ ποτὲ ἐσεσθαι, φαίνεται τι ἐμπόδιον, ἂν μὴδὲν ἄλλο, σὺ σαυτῶ. συναμολόγει ταῦτα ὁ Ξενοφῶν.

¹¹ IG I³ 269: [XHH] Λαμψακηνό κτλ.

¹² For samples see, IG I³ 260; 262; 264; 265; 268; 269; 270; 277; 279; 281; 282; 283; 436; 437; 439; 440; 441; 442; 444; 445; 446; 447; 449.

¹³ For samples see, IG I³ 1351.

¹⁴ For samples see, IG I³ 1352; II² 9157; IV²,1 121; IV²,1 125; XI,4 518; XI,4 708; XII,5 1073; XII,6 1:98; XII,9 198; XII,9 216; XII,9 216; IK Kyme 76; SEG IX 178.

Bibliography

Bürchner, L. (1924), Lampsakos, In: *Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, 1,12,1 = 23. Halbbd.

Inscriptiones Graecae

Engelmann, H. (1976). *Die Inschriften von Kyme. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, 5. Bonn.

Frisch, P. (1978). *Die Inschriften von Lampsakos. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, 6. Bonn.

Petrakos, V. Ch. (1997). Hoi Epigraphes tou Oropou, *Vivliotheke tes en Athēnais Archaïologikes Hetaireias*, 170. Athens.

Schwertheim, E. (1999). Lampsakos. *Der Neue Pauly*, 6, H. Cancik, H. Schneider (Edd), Stuttgart, s. 1089-1090.

Supplementum Epigraphicum Graecum



Figure 1: Marble Base with Coronae



Figure 2: Marble Base

HİTİTLERDE ÇIPLAKLIK KAVRAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA TARİHÇESİ A RESEARCH HISTORY ON THE CONCEPT OF NUDITY BY THE HITTITES

Figen Bakan¹

Özet

Bu çalışmada Hititler'de çıplaklık, somut veya soyut taşıdığı tüm anlamları ile ele alınarak yazılı kaynaklar ve tasvirler üzerinden incelenmiştir. Çivi yazılı kaynaklarda karşımıza çıkan çıplaklık, duvar kabartmalarında, heykelcik ve pişmiş toprak buluntularda betimlenmiştir. Tekil veya bir sahneye bağlı olarak ele alınan çıplak figürler, sanatta her dönem karşılaşılan bir olgudur. Hititler için de bu durum değişmez. Çıplaklık, suçlara karşı bir infaz yöntemi veya ritüelin uyulması gereken bir parçası olabilirken; soyut bir anlam kazanarak kişinin acizliğini/muhtaçlığını bildiren bir anlam taşıyabilmektedir.

Bu makale, Hitit tasvirlerinde görülen çıplak figürler hakkında ve yazılı kaynaklar ışığında Hitit toplumu için çıplaklığın ne anlama geldiğine dair bugüne kadar yapılan çalışmalarını ve elde edilen bulguları derlemek sentezini yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Çıplaklık, Çıplaklık, nekumant, nekumantatar

Abstract

In this study, nudity in the Hittites was examined with all its concrete or abstract meanings, through written sources and descriptions. Nudity, which we encounter in cuneiform sources, is depicted in wall reliefs, figurines and terracotta finds. Nude figures, taken individually or attached to a scene, are a phenomenon encountered in art in every period. This situation does not change for the Hittites. While nudity may be a method of execution against crimes or a part of the ritual that must be followed; It can acquire an abstract meaning and convey a meaning indicating the person's helplessness/neediness.

This article aims to compile the studies on the representational art about the the naked figures seen in Hittite culture and the Hittite texts mentioning nudity to synthesize the information obtained.

Keywords: Hittite, Naked, Nudity, nekumant, nekumantatar

¹ Ph.D., Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi, Çanakkale/TÜRKİYE, figen.bakan@ktb.gov.tr ORCID: 0009-0007-9802-9360

1. GİRİŞ

Bu çalışma, Hitit tasvirlerinde görülen ve yazılı metinlerde bahsi geçen çıplaklıkla ilgili günümüze dek yapılmış araştırmaların bir sentezini sunmayı amaçlar. İkonografik ve epigrafik veriler ışığında Hitit toplumu açısından bu çıplaklığın ele alınış biçimini inceler.

1.1 Çıplaklığın Tanımı

Çıplaklık herhangi bir kavramla yan yana getirilmeden önce çıplaklığın bedeninin en yalın hali olduğu anlaşılmalıdır. Toplumun sosyal, kültürel ve dini ölçütlerine göre kabul edilebilirliği artar veya azalabilir. Öncelikle çıplaklık zaman zaman nü ile benzeştirilir. Nü Fransızca kökenli bir kelime olup çıplak/soyunuk olma halini ifade eder. İlk bakışta aynı ifadeyi karşılayan bir tanım gibi görünse de çıplaklık durumunda beden yalın haldeyken nü bedeninin seyredilme amacını taşır. Çıplaklık bir utanma duygusu barındırırken nü sanatı ifade eder (Soysal, 2022: 204).

Giyinmek ilk önceleri çıplak olan bedeni sakınmak, olası fiziksel tehlikelerden korumak amacıyla başlamış olmalıdır (Childe, 2006: 20). Sıcak-soğuk hava koşullarından ve diğer tüm etmenlerden koruyan, deriden sonraki ikinci bir unsurdur (Gezgin, 2010: 5, 6). Avlanılan hayvanın postunu giymekle başlayan süreçte bu eylem zamanla insan olmakla; insanı hayvandan ayıran özelliklerden birine sahip olma anlamını

taşımaya başlamıştır (Gezgin, 2010: 5). En başta çıplak bedeni örtmek, 'korunmasız' bedeni doğadaki diğer canlılar gibi güçlü/örtülü/kolay incitilemez hale getirmeyi amaçlar. Zamanla insan, giyinmekle çıplak olmayı, korunmasız, düşkün, kaçınılması gereken bir durumla ilişkilendirmeye başlamıştır. Çıplak beden zaman ilerledikçe insanın geçmişteki ilkelliğini (Gezgin, 2010: 5), savunmasızlığını kolay yaralanabilirliğini temsil etmeye başlamıştır. Çıplaklık, insan geliştikçe anlamlarını çoğaltmaya devam eder. Sosyal statünün gelişimi kıyafetlerin öneminin artmasına neden olur. Kişiyi toplumu içinde tanımlayan özel bir araç halini alır. Köleyi soyludan, varlıklıyı yoksuldan, başka bir kültürden birini kendinden ayırmaya yardımcı olan bir unsura dönüşür. Özellikle köleliğin olduğu toplumlarda kolayca ayırt edebilir olmaları için kölelerin üst gövdelerine kıyafet giymelerinin yasak olduğu Hint kast sistemi buna örnek olarak gösterilebilir ya da Antik Yunan ve Roma toplumlarında kölelerin satışa çıkarıldığı pazarlarda tamamen çıplak olarak sergilenmesi gibi.

Anadolu tasvirlerinde çıplak beden repertuarının varlığı görülür. Çatalhöyük'te ge-yik ve boğa avı sahnesinde kıyafetli figürlerin yanında görülen kıyafetsiz avcı betimleri (Hodder, 2006: 31, 94) ya da Çatalhöyük'ten doğurganlığı vurgulanan oturan tanrıça tasviri (Aydingün, 2011: 49) Anadolu'nun yabancı olmadığı tasvir

yöntemleridir. Kronolojik olarak bakıldığında Neolitik Dönemde insanın bedeni tasvir ederken çıplaklık kullanımını kutsallıkla daha sık bağdaştırdığını görmekteyiz (Aydıngün, 2011: 45). Özellikle doğum ile ölüm arasındaki bağlantıyı anlamlandırmaya çalışan insan, varoluşunun kaynağı olarak yorumladığı kadını kutsallaştırmaya ve bedenini kabartma, oyma ve boyalarla resimlere işlemeye başlamıştır. İlk Tunç Çağı'nda da karşılaştığımız kadın figürleri genellikle çıplak tasvir edilmiştir. Göğüs, cinsel organ, göbek bölgeleri oldukça belirgin ve ayrıntılıdır (Aydıngün, 2011: 54, 55). Çıplak beden sanatta var olmaya devam eder. Sadece Anadolu'da değil, Mezopotamya, Mısır, Minos-Miken gibi kültürlerin tasvirlerinde de durum böyledir.²

Çıplaklık kavramını günümüz toplumları için bile irdelemek kimi zaman zor olabilmekteyken, Hitit tasvirli buluntuları içerisinde nadiren karşılaşılan çıplak figürleri ve metinlerde geçen çıplaklık kavramının kullanım amacını Hitit toplumu açısından irdelemek de oldukça güç olmaktadır. Bireyin bedeni topluluğun bir parçasını oluşturur. Beden bireyin topluluğuyla etkileşime girmesini, iletişim kurmasını sağlar. Sözlü iletişim kurmadan kıyafet, takı ve saç stili gibi unsurlar bireyin sosyal

statüsünü sergiler. Bazı kıyafet veya özel anlam taşıyan simgesel eşyalarla bireyin toplum içerisindeki rolü ve önemi anlaşılabilir. Sadece o kişiye ait kıyafet, bedene giyilen veya takılan özel eşyalarla o kişinin kim olduğunu çoğu zaman anlayabilmekteyiz. Peki çıplak olan kişiler, bahsi geçen tasvirli buluntular ne ifade etmekte ve nasıl tanımlanmalıdır?

Tasvirlerde çıplak figürleri görmekteyken, yazılı kaynaklarda geçen çıplak kelimesinin bir kişinin soyunmuş hali mi yoksa mecazen mi çıplak olduğu tartışma konusu olmaktadır. Ayrıca ritüel amaçla kişinin çıplak olması, ceza veya görev gibi anlamsal farklılıkları da içinde barındırmaktadır. Kişinin bahsi geçen ritüelde çıplak oluşunun amaç mı yoksa sonuç mu olduğu da ayrıca Hititlerin çıplaklığa olan bakış açısının ne olduğu konusunda merak uyandırmaktadır. Çıplaklık bir ceza olarak günümüz Güney Amerika veya Afrika kabileleri arasında kullanılan bir caydırıcı yöntem olarak kullanılırsa pek etkili olmayabilirdi. Fakat çıplak bırakılmanın bu kavrama tabu olarak bakan bir toplumda suçlulara reçete edilmesi caydırıcı olabilmektedir. Çıplaklığın genel olarak geçmişten günümüze değin genellikle tabu olarak görülmesi veya sanatsal unsurlarla yan yana geldiğinde bir

² Örnekler: Uruk-Warka Vazosu MÖ. 3300-3000; İsin Larsa/Eski Babil Dönemi, pişmiş toprak buluntu grubu, MÖ 2000-1600; Deir el-Medina'dan Kireçtaşı üzerine boyama tekniğinde tasvir edilmiş çıplak

kadın dansçı MÖ. 1200; Meryra-hashtef Heykelciği, MÖ 2345-2181; Knossos'tan Yılanlı Tanrıça, MÖ 1600.

noktaya kadar kabul edilebilir olarak algılanması Hitit toplumu içerisindeki çıplaklık algısını anlamamızı kolaylaştırabilir. Metinlerin bir bölümünde Madduwatta'dan bahsederken mecazi bir kullanımla ele alınması (De Martino, 1985: 254) hem Hititlerin edebi gücünü ve soyut kavram algısını hem de düşünce aktarımını ve ele aldığımız çıplaklığa karşı tutum ve bakış açısını anlamamızı kolaylaştırabilir.

2. HİTİTLERDE ÇIPLAKLIK KAVRAMI VE YAKLAŞIMLAR

Hititlerde çıplak figürlerin tasvirlerde yansıtılması, yazılı kaynaklardaki bahsedilme biçimleri üzerine yapılmış araştırmalar çalışmanın ana hattını oluşturmaktadır. Araştırmamızı hazırlarken bir bütün halinde çalışılmış yeni ve kapsamlı herhangi bir yayına rastlanılmamıştır. Hititlerde çıplak figürler ve yazılı kaynaklarda yer alan çıplaklık kavramına dair yapılan ve başvuru niteliğindeki belirli bazı çalışmalar yer almaktadır.

Stefano De Martino tarafından 1985 yılında Oriens Antiquus'ta yayınlanmış olan "*Nudita Rituale e Senso Del Pudore Nella Letteratura Ittita*" isimli makalesinde çıplaklık (*nekumant-*) etimolojik olarak ele alınmış ve yazılı kaynaklarda ne şekillerde bahsedildiğine değinilmiştir. Metinlerde bahsi geçen çıplaklığın mecazi anlamlarına ve ifade etmiş olabileceği alternatiflere de yorum getirilmiştir.

Jean Vorsy Canby tarafından 1986 yılında *Essays in Honor of Machteld*'de yayınlanmış "*The Child in Hittite Iconography*" isimli yayın çalışmasına ek olarak 1989 yılında *The Biblical Archaeologist*'te yayınlanmış "*The Hittite Art*" isimli yayın, çalışmamız için başvuru niteliğindeki diğer çalışmalardır. Vorsy Canby yayınlarında çıplak figürlere tasvirler üzerinden genel bir değerlendirme yapmış ve tasvirlerin yansıtılış biçimlerine karşılaştırmalı olarak yorum getirmiştir.

Jaan Puhvel tarafından 2007 yılında yayınlanmış *Hittite Etymological Dictionary* isimli çalışması önemli bir diğer başvuru kaynağımız olmuştur. Puhvel etimolojik sözlüğünde *nekumant-*'a detaylı olarak yer vermiştir.

Alice Mouton tarafından 2011 yılında *Journal of Ancient Near Eastern Religions* (JANER)'de yayınlanan "*Rélexions Autour de la Notion de Rituel Initiatique en Anatolie Hittite Au Sujet de la fête Haššumaš (CTH 633)*" isimli makalesinde Hassumas bayramında bahsi geçen çıplak figürlerle ilgili görüşlerini sunmaktadır.

Çalışmamızda belirtilen belirli kaynaklara ek olarak kaynakçada belirtilmiş kitap, kitap bölümü ve makalelerde kısmen veya bütünüyle ele alınmış olan konumuzu güncel ve kapsayıcı bir hale getirmeyi

hedefledik. Farklı fikir ve düşünceleri bulgular üzerinden yeniden bir araya getirdik.

3. HİTİT ÇİVİ YAZILI BELGELERDE ÇIPLAKLIK KAVRAMININ İNCELENMESİ

3.1 Mal Eksikliği/Yoksunluğu

Hititçede *nekumant*³ çıplak kavramını karşılayan kelimedir (de Martino, 1985: 254; Weeks, 1985: 73; Puhvel, 2007: 83; Puhvel, 1974: 293; Kloekhorst, 2008: 70, 290, 602, 707, 942; Ünal, 2016: 371; Singer, 1984: 155). Sadece insanlar için değil, hayvanlar için de kullanılan bir kavramdır⁴. Soyunmak, çıplaklaşmak gibi kelimeler bu kelime köküyle türemektedir. *neku-mand(t)ari_e/a* soyunmak (fiil), *neku-mantatar* çıplaklık(isim) olarak karşımıza çıkar⁵. *Nekumantatar* ayrıca bedenın çıplak olmasının dışında mecazi bir anlam taşır. Stefano de Martino bu kavramın “mal eksikliği/yoksunluğu” durumunu karşıladığını belirtir. De Martino (1985: 254) bu

söylemi CTH 147'de (KUB XIV 1+ Ro 51) şu sözlerle örnekler:

“51. [tanrılar onları yakaladı]. Ve Madduwattaş tek başına çıplak [kaçtı].”⁶

Burada yemine karşı işlenen bir suç olduğu, anlaşmanın maddelerine uyulmaması durumunda Madduwattaş ve ailesinin tanrılar tarafından cezalandırılması anlatılır⁷. Madduwattaş'ın her şeyini kaybetmesi *ne-ku-ma-an-za* ifadesiyle aktarılır. Günümüzde de kullanılan, yoksullaşmak, her şeyini yitirmek anlamında kullanılan ‘aç-çıkta kalmak’ deyiminin benzeri olduğunu söyleyebiliriz. Yoksul/aciz/düşkün/muhtaç anlamında benzer bir örneği, Eski Hitit Dönemine tarihlendirilen Pimpira isimli bir şahsın nasihatnamesinde görmekteyiz CTH 24 (KBo III 23 i 3 vdd.). Metnin çevirisi şöyledir:

Onların (bakımsızların) eline ekmek ver, hastalara bak, onlara ekmek ve su ver; sıcağın bunalırlarsa onları serine al, soğuk onları rahatsız ederse sığağa al, ayrıca kralın hizmetkarları soğuktan ölmesinler,

³ *nekumant*- kavramına dair de Martino'nun pasajları derlediği bir tablosu bulunmaktadır. Tablo için bkz. Tablo 1. (de Martino, 1985: 262)

⁴ Pelerin giydirilmemiş bir at için de kullanılmaktadır (de Martino, 1985: 253).

⁵ Çıplak olma kavramı Hitit dilinde aynı zamanda yoksun/yoksul, aciz, rezil, düşkün, acınacak durumda, maskara gibi farklı anlamlarda da kullanılabilmektedir (Ünal, 2016: 371).

⁶ 51. 𐎶𐎵[-u-ma-an-te-eš?] A-NA NI-ŠI DINGIR[^{LIM} wa-aš-ta-an]-ni-iš-[ki]-ir nu[-uš DINGIR.MEŠ e-p-pir] [na]-aš-ta ^mMa-ad-du-wa-at-ta-aš-pát ne-ku-ma-an-za [iš-pár-za-aš-ta] (Ottén, 1969: 19; de

Martino, 1985: 254; Puhvel, 2007: 84; Beckman vd., 2011: 78, 79).

⁷ Harriyati (Karya) ve Zippaşa Ülkesi kralı olan Madduwattaş, Ahhiyawa kralı tarafından ülkesinden sürülmüş, iltica ettiği Hattušaş'ta iyi karşılanarak kendisine ordu ve malzeme verilerek ülke topraklarını tekrar ele geçirmesine olanak sağlanmıştı. Ahhiyawa kralı ikinci kez Zippaşa ve Harriyati Ülkesini ele geçirdi. Bu gelişme üzerine II. Tuthaliya müdahale ederek Şeha Nehri Ülkesi'nde meydana gelen savaşta Ahhiyawa kralı Attarişşiyaş'ı büyük bir yenilgiye uğrattı. Madduwattaş bu savaşta düşmanla iş birliği yapar, Hitit kralı kendisini affeder ve bahsi geçen anlaşmayı yapar (Ay, 2010: 3).

kadın kölelere ve erkek kölelere yapılan cinayetleri cezasız bırakma, açlara ekmek ver, bakımsızlara takdis yağı ver, çıplakları giydir. Ben Pimpira, kralı korudum. Siz de kralın sözlerine kulak verin. Sakın riyakâr olmayın!⁸ (Doğan, 2007: 15; Masalçı Şahin, 2021: 25).

KBo XXXII 15 II 11-12⁹ “Fırtına tanrısı çıplaksa her birimiz ona elbise giydireceğiz.”

Hititler tanrılarının insanlarla aynı ihtiyaçlara sahip olduklarını, kendileri gibi yiye içtikleri, giyindikleri, evlendikleri, sevdikleri ve üzüldüklerine inanmaktadırlar (Bryce, 2002: 154). Tanrılarının çıplak olması karşısında giysi temin edilmesi bir ihtiyaç veya bir görev gibi addedilmiştir. Hitit halkının tanrılarına ne şekilde tapındıklarına dair elimizde yeterli veri bulunmamaktadır (Arıkan, 2012: 272). Fakat kral, Fırtına tanrısının yeryüzündeki elçisi olarak bütün tanrılara hizmet etmekle yükümlüdür. Tanrıya karşı yapılan görevlerden biri bile aksatılsa tanrılar öfkelenir ve cezalandırabilir (Arıkan, 2012: 281). Fırtına tanrısının çıplaksa elbise giydireceğiz söylemi anlaşılan o ki bu görevlerden biridir. Tanrının çıplak oluşu bir ihtiyaç olarak

belirtilir ve giderilmesi gereken bir yoksunluk olarak (*ne-ku-ma-an-za*) anlatılır.

3.2 Yasalar ve Cezalar

Çıplaklık yazılı kaynaklarda anlam bakımından ceza olduğu kesin olarak görülen durumlarda da karşımıza çıkmaktadır. Tanrı ve krallara hizmette kusur, hırsızlık, kundaklama, ensest ilişki, zina, hayvanlara karşı işlenen cinsel suçları işleyen kişilere çırılçıplak su taşıma veya gösteri yaptırma gibi cezaların yanında dışkı yeme, idrar içme gibi suçlu bireyi toplum önünde küçük düşürücü ve aşağılayıcı cezaların verildiği bilinmektedir (Doğan, 2007: 16, 17). Eski Mezopotamya ve Mısır toplumlarının çıplaklık algısı da benzerdir. Savaş ve zafer sahneleri çıplaklık ve cinsellikten uzaktır. Çıplaklık köleliğin, esaretin, yenilginin ve güç kaybının sembolü olarak kullanılmaktadır (Goelet, 1993: 20; Green, 2018: 190). Antik Yunan ve Roma’da her ayın ilk günü kurulan köle satış pazarlarında (MÖ. 500-150) köleler çıplak olarak bir kürsüye çıkarılır ve satılırdı (Bozkurt, 2018: 90). Daha sonraki tarihlere geldiğimizde Hint kast sisteminde de *parya* olarak anılan hatta kast sistemine bile dahil edilmeyen köle bir

⁸ Benzer bir ifade Antik Mısır’da ölen kişilerin henüz hayattayken yaptığı iyiliklerin anlatıldığı otobiyografilerinde “Açlara ekmek, susuzlara bira ve çıplaklara giysi verdim.” bilgileri yer alır. Eski Krallık dönemi yazıtlarında pek çok ileri gelen tarafından “açları doyurdum, çıplakları giydirdim” sözleri kaydedilmiştir. Yeni Krallık döneminde de devlet memurlarına ait mezarlarda da benzer ifadeler

tekrarlanır (Masalçı-Şahin, 2021: 25). Benzer bir örnekleme İncil’de de görmekteyiz. İncilde çıplaklık korkunç bir yoksulluk ve aşırı yoksunluk belirtisi olarak görülür (Goelet, 1993: 20).

⁹ ma-a-an ^D[IM-]aş-ma ne-ku-ma-an-za na-an ku-iş-ša ^{TUG}ku-ši- ši-ia-az ua aš-ša-u-e-ni, (Neu, 1996: 291, 312; Puhvel, 2007: 83).

grup vardır (Bozkurt, 2018: 68). Ayırt edilebilmeleri için üst gövdelerinin elbisesiz dolaşmaları gerekmektedir. Küçük düşürücü, aşağılayıcı olmanın ötesinde çıplaklığın her çağda bazı toplumlarda sınıfsal olarak da niteleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında tapınak görevlilerini kapsayan bir direktif metninde aşağıdaki şu pasaj (KUB XIII 4 III 32-34) dikkat çekmektedir:

30 O tanrısının yanında, yukarıda bulunmayı ihmal etmesin. **31** Eğer ihmal ederse, (o zaman) eğer onu öldürmezlerse **32** Ona hakaret etsinler, Çıplak olarak -vücudunda elbise **33** olmasın – Labarna kuyusundan 3 kez **34** tapınağa su götürsün. Bu ona hakaret olsun¹⁰.

Bu pasajdan anlamaktayız ki, Hititler için çıplak olarak toplumun önünde bırakılmak, ölüme alternatif olarak düşünülmüş; belki de ölüme eş değer veya ölüm cezasından sonra verilebilen en ağır ceza olarak görülmektedir. Hititlerin hukuk anlayışı insan haklarına saygılı ve çağdaş toplumlara baktığında daha merhamet temelli olarak yorumlanır (Brandau, 2015: 143; Duymuş Florioti Demirci, 2013: 34). Bedene kalıcı/geçici zarar veren, uzuv kesme, göz çıkarma, dil koparma gibi bedenin

bütünlüğüne zarar verici cezalar uygulanmamaktaydı. Ölüm cezası da büyük ölçüde kaldırılmıştı¹¹. Hitit toplumunda işlenen suça karşılık ölüm ve alternatifi çıplak dolaştırılmak çok seçenekli bir infaz yöntemi veya ceza uygulamada esneklik olarak da yorumlanmalıdır. Tapınak görevlilerini kapsayan görevi ihmal suçunun karşılığı olan bu cezanın oldukça ikna edici ve hataya yer bırakmayan bir etkide olduğu açıktır. Toplumsal veya idari düzeni bozan hatalar veya suçlardan kaçınılması için çıplak bırakılmanın önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Emirlerle uymayan görevlinin çıplak bir şekilde şehrin bir ucundan diğerine üç kez su taşımasının küçük düşürücü etkide olduğu anlaşılmaktadır (de Martino, 1985: 256; Mouton, 2011: 20).

Ayrıca MEŞEDİ'lere ait direktiflerde nöbet tutan MEŞEDİ'nin kapıdan çıkıp giderse silahını kapıcıya bırakmak zorunda olduğu, eğer bırakmazsa ve yanında götürmeye kalkışorsa, kapıcının bunu görmesi halinde onu ayakkabılarını çıkararak cezalandıracağı belirtilir (IBoT I 36 50-54). Ayakkabı tıpkı kıyafet gibi sosyal mevkii'nin bir simgesi olup, elbisenin çıkarılarak kişinin çıplak bırakılması ve teşhir

¹⁰ **30** a-pa-a-aš-ma A-NA DINGIRLIM -ŠU ša-ra-a še-e-šu-u-an-zi li-e kar-aš-ta-ri **31** ták-ku-ua-aš kar-aš-ta-ri-ma na-an-kán ma-a-an UL ku-na-an-zi **32** lu-ri-ia-aḫ-ḫa-[a]n-du-ma-an nu ne-ku-ma-an-za TUG-aš-ši-kan- N.I.TE-ši **33** an-[d]a li-e-pát e-eš-zi nu ua-a-tar 3-ŠU la-ba-ar-na-aš lu-li-ia-za **34** I-NA É.DINGIRLIM-ŠU pi-e-da-a-u nu-uš-ši a-pa-a-aš

lu-u-ri-eš e-eš-du. (Pritchard, 1969: 209; Sturtevant, 1934: 382, 383; Kammenhuber, 1964-1965: 186; Süel, 1985: 60, 61; Puhvel, 2007: 83, 84).

¹¹ Ölüm cezası sadece şu suçlar karşısında görülmektedir: Büyüçülük (köleler), saray kapısından mızrak çalmak, sapık ilişkiler (Karağuz, 2018: 24).

edilmesi gibi bir etkide olmasa da rencide edici bir etki yaratmış olmalıdır. Çünkü yalnızca bırakma bir ceza sayılmaktadır (Ardzinba, 2010: 183). Bireyin mevkiiini belirten bir kıyafetin veya aksesuarın o kişiden alınması, bedeni tamamıyla çıplak bırakmak kadar etkili bir yöntem olarak görülmüş olmalıdır.

3.3 Din ve Ritüel

Hititler için çıplaklık kavramının toplum içerisinde din ve yasalar açısından tam olarak ne ifade ettiğine değinilmesi gerekir. *Haššumaš* Bayramı'nın anlatıldığı CTH 633 (IBoT 1.29, 37'-40') pasajlarında gerçekleştirilen ritüeller arasında kör bir adamın soyulması ve daha sonrasında dövülmesi ve *hešta*¹² evine götürülmesi ile ilgili bilgiler mevcuttur¹³.

37' ... Tekeyi dışarı götürürler, 38' Tekeyi keserler ve onu tamamen yerler, 39' Keçinin derisini alırlar, kör bir adam soyulur, 40' ve onu döverler (deri ile kamçıladılar) onu Hesta evine götürürler (Haas-Wafler, 1977: 101).

Dövülen kişinin engelli bir birey olmasının yanında çıplak bırakılarak dövülmesi, ayinde uyulması gereken bir prosedür mü

yoksa ayinde yer verilen bir cezalandırma yöntemi mi olduğu bilinmemektedir. Fatma Sevinç Erbaşı (2010: 693), *Haššumaš* bayramının açık bir şekilde prensin erginleşmesine¹⁴ dair bir etkinlik olduğunu belirtir. Diğer bayramların aksine bu törende etkinliğin akışımı prens yönetmektedir (Mouton 2011: 2; Sir Gavaz, 2016: 844; Sevinç Erbaşı, 2010: 695). Ayrıca Sevinç Erbaşı (2010: 695), Bayramın dördüncü gününe denk gelen kör adamın dövülmesi gibi sembolik bir davranışın, prensin ritüel öncesindeki ergin olmayan çocuk haliyle ilişkili olduğunu ileri sürmüştür¹⁵. Yani kör adam bu ritüelde mecazen, prensin çocukluk dönemindeki gözleri açılmamış halini temsil etmektedir. Kör adamın dövülmesi ve acı çekmesi ölümü, *hešta* evinde bırakılması ve prensin oradan ayrılması ise yeniden dirilişi simgeler (Ardzinba, 2010: 163; Sevinç Erbaşı, 2010: 698). Mouton, kör adamın kıyafetlerinin çıkarılıp dövülmesini ritüelin önceki aşamalarının da değerlendirilmesi ile bir inisiyasyon olabileceği ve prensin gelecekteki hayatı boyunca herhangi bir aşağılamaya ve küçük düşürücü bir durumda

¹² *Éhešta-/hišta-/hešti-/DHešta- anıt mezar, mozale.* (Kammenhuber, 1972: 296, 300, 301; Sir Gavaz, 2016: 838; Ünal, 2016: 185).

¹³ 37' ... *MÁŠ.GAL -ma-rq-aḫ-za pé-e-hu-da-an-zi* 38' *nu-kán MÁŠ.GAL -an ar-kán-zi na-an ar-ha a-da-an-zi* 39' *KUŠ MÁŠ.GAL -ma da-an-zi* 1 *LÚ IGI.NU.GÁL-ma ni-ku-ma-an-da-ri-an-zi* 40' *na-an wa-al-ha-an-ni-an-zi na-an éḫe-eš-ta-a pé-e-hu-da-*

an-zi. (de Martino, 1985: 258; Ardzinba, 2010: 57; Arıkan-Soysal, 2000: 217).

¹⁴ Erginleme: Bir kişiyi dernek, topluluk veya benzerine özel bir törenle almak. <https://sozluk.gov.tr>

¹⁵ Sevinç Erbaşı, erginleme ritüelindeki aşamaları şu şekilde sıralar; adayın kendini ispatlaması, sembolik ölüm, diriliş, acı veya zevk/mutluluk, birden çok yol gösteren rehberin varlığı (Sevinç Erbaşı 2010: 695).

kalmaktan koruyacağı yorumunu yapar (Mouton, 2011: 20, 23; de Martino, 2018: 327).

Kör adamın dövülmesi günümüzde olduğu gibi her çağda ve toplumda acımasızca gelebilecek türden bir eylem gibi görünmektedir. Peki kör kişi neden çıplaktır ve ritüelde çıplak olması neyi simgelemektedir? Ritüelin dördüncü gününde önemli bir bölümü temsil eden kör adamın çıplaklığı, prensin doğduğu günkü çıplaklığını temsil ediyor olabilir. Doğum da ölüm de acı ile gerçekleşen birer süreçtir ve vücuda inen her bir darbenin doğum ve ölüm acısını temsil ettiği düşünülebilir. Aslında darbeler de simgesel bir biçimde yani aslında acı verici birer darbe olmayıp; tiyatral bir eyleme dönüşmüş olabilir.

KILLAM bayramı (CTH 627) ^É*hilammar*, ‘kapı, pazar yeri’ anlamındadır. Bayram üç gün sürmektedir (Sir Gavaz 2012: 84). Oldukça detaylı olarak aktarılan bayramda konumuzla ilgili olarak köpek adamlar dikkat çekicidir. Bayram sırasında tanrı hayvanları’nın geçit töreni izlenir. Geçit sırasında hokkabazlar dans eder (KBo X.23¹⁶) (Sir Gavaz 2012: 85). Bayram

¹⁶ 7 *na-na-an-kal-ta-aš-ša* ^{GİS}MAR.GÍD.DA 8 ^{LÚ}MES ^{HUB.BÍ} *ma-a-an-10* ^{LÚ}MES 9 *ma-a-na-at me-iq-qa-e-eš* 10 ^{EGIR-an} *a-ra-an-ta* 11 *nu-uš-ma-aš-kán* 1 *aš-iš-tar-na* 12 *ne-kum-ma-an-za* 13 *nu-kán* ^{LÚ} ^{HUB.BÍ} 1-ŠU 14 *ne-ya*, (Singer, 1984: 13; Ardzinba 2010: 226).

¹⁷ Viskiye benzeyen bir içki. Likör, bira çeşidi. Ünal 2016: 341, 863; Şenliklerde içilen bir tür bira. Daddi 1990: 50; Martino bu içeceğin su yerine tercih

kutlamalarının bir parçası olarak ^{LU}UR.GI7 “köpek adam” törenin anlatıldığı metinlerde ‘tanrının hayvanları’ olarak geçen bir dizi hayvanın isminden biridir (Sir Gavaz, 2012: 89; Haas, 1994: 761, 762). Bayramda sunağa ekmek bırakılarak yağmur yağdırma töreni (KUB 2.3 II 11vdd.) gerçekleştirilir (Singer, 1984: 64). Bu törende iki çıplak hokkabaz *marnuwan-* birasının¹⁷ (Ünal, 2016: 341, 863) olduğu fiçinin içine çıplak bir şekilde çömelir (Singer, 1984: 64). Rahip veya rahibe teknenin etrafında üç kez dönerek çıplak insanların omuzlarından bira ve çeşitli içecekler döker, boyunz üfleyerek gök gürültüsü sesi taklit edilir (Singer, 1983: 78; Haas, 1994: 765; Ökse, 2011: 220; Sir Gavaz, 2012: 90).

Kral çadırdan çıkınca ocağın yanında duran *marnuwanda-* bira havuzunun yanına geçer. İki çıplak hokkabaz havuzun içinde çömelmiş (vaziyettedirler). Tanrı Titiutti-‘nin rahibeleri ve fahişelerin başı *marnuwan-* havuzuna doğru üç defa koşarlar, Fahişelerin başı tahta bir hançer tutar. Titiutti- rahibinin önünde koşar (vaziyettedir). Rahibin elinde ise bir asa vardır. ... Onlar, havuzdaki hokkabazların sırtına üç defa bira dökerler, sonra hokkabazlar havuzdan ayağa kalkarlar ve üç defa boru öttürürler ve giderler (Reyhan 2016: 109; Ünal, 2016: 219, 220; Bozgun-Yalçın 2021: 8).¹⁸

edilmesinin kötülükleri uzaklaştırma özelliği ile ilgili olduğunu belirtir (de Martino 1985: 259).

¹⁸ 13. ^{GUNNI-aš} *kat-ta-an mar-nu-wa-an-da-aš* 14. *lu-ú-li-ia* II ^{LÚ}MES ^{ALAN.ZU} 15. *ne-ku-ma-an-te-eš-lu-ú-li-kan* 16. *an-da pár-aš-na-a-an-te-eš* 17. ^{MUNUS} ^{AMA.DINGIR} ^{LIM} ^DTi-ti-ú-ut-ki 18. ^{UGULA} ^{MUNUS} ^{MES} ^{KAR.KID} *mar-nu-wa-an-da-as* 19. *lu-ú-li-ia* III-ŠU *hu-ya-an-zi* 20. ^{UGULA} ^{MUNUS} ^(MES) ^{KAR.KID} ^{GİS} ^{GİR} *har-zi* 21. *pi-ra[an-*

Volkert Haas (1994: 765), bu ritüelin üç motifinden bahseder. Çıplak bedenleriyle teknede oturan hokkabazların üzerine dökülen sıvı, yağmuru; hokkabazların üfle-diği boru, gök gürültüsünü; teknenin etrafında koşan kült görevlileri ritüelin başarısına direnen şeytani güçlerin kovulmasını teatral biçimde simgeler. De Martino (1985: 259), *marnuwan* içkisinin kötülere defetmek için özellikle kullanılmış olabileceğini belirtir. Bedenin bu ritüeldeki çıplaklığı toprağın çıplaklığını simgelediği tahmin edilmektedir. İdam cezasına alternatif olarak verilen teşhir amaçlı çıplak bırakma ile aynı seviyede bir amacın güdülmediği tahmin edilmektedir. Ayrıca çıplak olmak yine de rencide edici veya utanç duyulacak bir durum olabileceğinden gülünç bir tablo içinde olmaktan rahatsızlık duy-mayacak görevlilerin ALAN.ZU¹⁹ bu görev için seçilmiş olması akla yatkındır.

Peki, görevlerinden biri bu olan ALAN.ZU'ların toplum içerisinde çıplak bir bedenle ritüelde bulunması ve izleyicilerin bu sahneyi izlemesi ne anlama gelmektedir? Elbette tahminden öteye gidemeyecek yorumlarımızda ilk akla gelen izleyicilerin ritüeli izlerken tabu olan çıplaklığı değil, bedenini simgelediği 'şeyi' gördükleri düşünülmektedir. Kimi zaman

rencide edici bir ceza olarak görevlerini ihmal eden, cezalandırılması gereken görevlilere ceza olarak kabul edilirken diğer yandan ritüellerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (de Martino: 1985: 261). Tabu olarak görülen çıplaklık, ritüel esnasında kolayca normalleştirilebiliyor muydu bilinmez, bu durumun ritüeli izlemek üzere katılım gösteren kitlenin değerlerine bağlı olduğu kuşkusuzdur. Halk ritüellere katılım göstermezdi. Seçkin bir grubun tanık olduğu sahneler, toplum değer ve yargılarından bağımsız olarak başlıyor ve bitiyor olmalıydı.

4. HİTİT TASVİRLERİNDE ÇIPLAKLIK KAVRAMININ İNCELENMESİ

Çalışma kapsamında; Alaca Höyük duvar kabartmalarından iki erkek figür ve bir kemik heykelcik, Eskiypar'dan pişmiş toprak kap, İnandık'tan pişmiş toprak figürin, Walters Sanat Galerisi'nden dağ kristali figürin ve altın amulet ele alınmıştır.

4.1 Alaca Höyük Duvar Kabartmalarında Görülen İki Çıplak Figür

Kabartmalı orthostatlar arasında çıplak figür iki adet olup, ikisi de Alaca

n]a-aš-ši ^{LÚ}SANGA ^DTiti-ú-ut-t[i] 22. *hu-u-ya-a [(n)]-za* ^{LÚ}SANGA ^{GIS}PA *har-zi* 23. *pi-ra-an-ši-kan ši-pár-ti-iš* 24. *ha-mi-in-ká-[(n-t)]e-e [(š)]* 25. *nu-kán A-NA* ^{LÚ.MEŠ}ALAN.ZU 26. *iš-ki-ši-iš-ši [] marnu-an* 27. ^{III-ŠU} *la-a-hu-u- [wa]-a-i* 28.

^{LÚ.MEŠ}ALAN.ZU *lu-ú-li-ya-az* 29. *a-ri-ya-an-zi ša-wa-tar-ra* 30. ^{III-ŠU} *pa-ri-ta-an-zi* 31. *ta-aš-ta-pa-a-an-zi*.

¹⁹ ALAN.ZU Cambaz, akrobat, soytarı, hokkabaz (Ünal 2016: 57).

Höyük'teki²⁰ duvar kabartmalarında görülmektedir (Baltacıoğlu, 2006: 27; Çınaroğlu ve Çelik: 2013: 198). Alaca Höyük'te Sfenksli Kapı batı kulelerinin şehir dışına bakan tarafında yer alan ve taşıyıcı işlevi bulunan bloklara işlenmiş Orta Hitit Çağı'na ait (Schachner, 2012: 139) duvar kabartmalarından iki blok konumuz itibarıyla dikkat çekmektedir. Çıplak birer figür barındıran iki kabartma karşılıklı olarak yer almaktadır. Bunlardan ilkinde (Resim 1) figür sağa doğru yürür pozisyonda kolları dirsekten hafif bükük, sağ eli vücuda birleşik ve yumruk şeklinde, sol eli yumruk şeklinde ve çene hizasında, olasılıkla dua ederken betimlenmiştir. Bu sahnedeki figürler yan yana yer alan iki farklı sahne içerisinde betimlenmektedir. İki figürün de duruşu ve buldukları sahne içerisinde betimlenme özellikleri birbirinden farklıdır. İlk figür, sap delikli balta taşıyan figür ile karşılıklı durmakta ve sol eliyle cinsel organını örtmektedir.



Resim 1: Çıplak Erkek Figürü-I. Alaca Höyük. Sfenksli Kapı batı kulesinin birinci sırası (Darga, 1992:137).

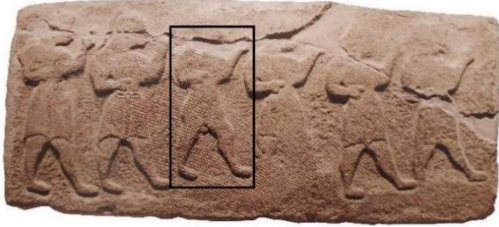
Figür boyut olarak diğer figürlere göre daha küçük işlenmiştir. Basmakta olduğu zeminin daha yukarda işlenmiş olması perspektif amacı taşıyabileceği gibi, karşısında duran figürün bastığı zeminin de hafif yukarda işlenmiş olması 'tören esnasında ikinci bir iç tören veya tören anında eş zamanlı yapılan yan tören olabileceğini düşündürür. Ünal (2003: 111), küçük işlenen bu figürün soyunma ayini esnasında betimlenen bir kral olduğunu ileri sürmüştür. Sedat Alp (1999: 54), bu sahneyi çıplak yapılan bir dans sahnesi veya gösteri olarak yorumlamıştır. Ayrıca figürün cinsel organını örtmekteyken bir utanç duygusu sergilediği hissedilmektedir.

Ek olarak belirtilen beden dili ve tasvir özelliklerinin diğer kabartmada yer alan çıplak erkek betiminden (Resim 2) farklı

²⁰ *Alaca Höyük:* Ankara'nın yaklaşık 150 km. kuzeydoğusunda, Boğazköy'ün 25 km kuzeydoğusunda, Çorum il merkezinin 50 km. güneybatısında Alaca ilçesi yakınlarında bulunan Alaca Höyük, 350 m çapında ve 16 m yükseklikte bir tepe üzerinde kuruludur. Dört arkeolojik tabaka, 13 mimari seviyeden meydana gelmiştir. II. kültür katı Assur Ticaret

Kolonileri çağından Hitit İmparatorluk Çağı'nın sonuna kadar olan süreyi kapsar. Arkeolojik tabakalar aşağıdan yukarıya Kalkolitik, Eski Tunç, Hitit ve Frig Çağları olarak sıralanmıştır (Akok, 1979: 107; Özgüç, 2002: 468; Baltacıoğlu, 2006: 24; Çınaroğlu ve Çelik, 2013: 198).

olması ilerleyen bir sahnenin aktarımı veya devam eden bir sürecin tasviri olduğunu düşündürür.



Resim 2: Çıplak Erkek Figürü-II – Alaca Höyük.
Sfenksli Kapı batı kulesinin birinci sırası
(Yiğit vd., 2016: 91).

Figürün çocuk olma ihtimali üzerine ileri sürülen düşüncelerin vücudun proporsiyonu bakımından incelendiğinde mantıklı bir zemini vardır. Vücudun tasvir edilirken dolgun, yuvarlak bir popo hattı ve hafif yuvarlaksı göbeğiyle çocuksu bir beden resmedilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Perspektif sebebiyle küçük tasvir edildiği görüşü, yetişkin olan biri olduğu ihtimalini ortaya çıkarsa da vücut hatlarındaki farklılık ve ek olarak herhangi bir bel oyuntusunun olmaması çocuk olduğu fikrini güçlendirir. Çocuk olma ihtimalinin anatomik özellikler göz önüne alındığında Anadolu’da daha erken tarihlerde benzer özellikler sergileyen figürlerin varlığı örnek gösterilebilir.

Bir diğer çıplak figür ise duruş özellikleri diğer figüre nazaran protokole daha uygun, tipik Hitit duruşu sergilemektedir (Resim 2). Jeanny Vorsy Canby (1989: 118), bu figürü kral çocuk/kralın oğlu, kral çocukları

arasındaki meşru veliahdın belirtilmesi ile ilgili bir sahne olarak da yorumlamıştır. Kübra Ensert (2017: 6), bir kralın taç giyme töreninde tasvir edilirken çıplak bir çocuk olarak betimlenmesinin ‘acizliği simgelediği’ görüşünden yola çıkarak kralın bir tasvir olduğu fikrini desteklemez. Figürü çocuk olarak yorumlayan bir diğer kişi olan Hatçe Baltacıoğlu (1995: 5); figürün küçük boyutlu işlenmiş olmasından ve vücudundaki belirli anatomik özelliklerden yola çıkarak bu sonuca varmaktadır. Belindeki kalınlık ve kalça bölgesindeki dolgunluk çocuk olabileceği çıkarımının yapılmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda figürün kimi temsil etmiş olabileceği ile ilgili belirtilen diğer görüşler, bir görevli olabileceği, suçlulardan biri olup ceza olarak soyulup teşhir edilerek cezalandırılıyor olabileceği ve kültürel bir sahnenin içerisinde yer alan herhangi bir kişi olabileceğidir (Güterbock ve Van den Hout, 1991: 23, 25, 54; Baltacıoğlu, 1995: 7). Belirtilen bu görüşlere rağmen tasvir edilen tüm çıplak figürleri yazılı kaynaklar ışığında bağdaştırmak oldukça karmaşık olmaktadır. Hitit toplumu açısından ilginç ve üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olduğu açıktır.

4.2 Çıplak Figürlerin Yer Aldığı Diğer Buluntular

İnandık Höyüğü'nün²¹ güneyindeki açmada yer alan bir yapının avlusundan gün yüzüne çıkarılan pişmiş toprak erkek heykelciği konumuz itibariyle önemlidir. Üç cephesi, zemin ve tavanı kapalı olan bir mekân içerisinde, kısa, arkalıksız bir kaide üzerinde oturur pozisyonda tasvir edilmiştir (Resim 3)²². Kollar orantısız, sol kol omuzdan kırık, sağ kol dirsekten bükük ve öne doğru uzanmaktadır. Yüz hatları belirgin, ifadesizdir. Göz ve kulaklar iri işlenmiştir (Kulaçoğlu, 1992: 199). Figürün, cinsel organı belirgin işlenmiştir. Figürün tahta oturan bir tanrı olduğu ve tapınağa sunulan bir adak heykelciği olduğu belirtilmiştir (Özgüç, 1988: 41; Bilgi, 2012: 392).



Resim 3: Erkek Heykelciği, Pişmiş Toprak (Bilgi, 2012: 393)

²¹ *İnandıktepe*, Ankara-Çankırı yolunun 109. km'sinde İnandık köyü ile yan yana Tüney Köyü'nün 2 km kuzeyinde, Çankırı'nın 22 km güneyindedir (Özgüç, 1988: 21).

²² *Niş içinde oturan tanrı*, İnandık Höyük, Eski Hitit Dönemi, MÖ 17.-16. yy, Pişmiş Toprak, Yük. 16,3 cm, Gen. 17,3 cm. (Kulaçoğlu, 1992: 199).

²³ *Eskiyapar Höyük*, Sungurlu-Alaca yolu üzerinde Alaca-Hüseyinabad Ovasında, Alaca'nın 5 km

Çıplak olarak tasvir edilmiş bir başka figür, Eskiyapar'dan,²³ içinde kutsal bir alanın betimlendiği tek kulplu pişmiş toprak kap'tır. (Resim 4) Kap, kült eşyaların minyatürleriyle donatılmıştır. İç kenarına sırtını dayayarak oturan tanrıçanın başı kabın ağız kenarını aşmaktadır. Başında geniş kurs biçimli başlık yer alır. İki eliyle göğüslerini tutmaktadır. Bunun dışında figürde elbise benzeri bir unsurun herhangi bir detayı yoktur.²⁴ Her iki figürün de yaklaşık aynı zaman dilimlerinde benzer stilde yapılmış oldukları gözlemlenmektedir. Kutsallıkla ilişkilendirebileceğimiz bir ortamda tasvir edilmeleri diğer ortak özellikleridir.



Resim 4: Göğüslerini Tutan Tanrıça, Pişmiş Toprak (Bilgi, 2012: 392).

batisında, kara yolunun güneyindedir. Çevresinde yer alan üç önemli merkeze hâkim bir geçiş noktasındadır. Boğazköy'e 20,7 km, Alaca Höyük'e 10,5 km, Ortaköy'e 42 km uzaklıktadır (Sipahi, 2012: 1).

²⁴ *Göğsünü tutan kadın figürü*, Eskiyapar, Eski Hitit Dönemi, MÖ 17.-16.yy, Yük. 8,4/7 cm, Ağız çapı:12,6 cm.

Eskiyapar örneğinde yer alan figürün kadın olması diğer figürlerden farklı olarak önemli bir farklılıktır. Tasvirlerin çoğunu erkek, çok azını ise kadın figürlerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Kadın figürlerin ise çoğunlukla tanrıça olması dikkat çekmektedir (Darga, 2011: 186). Ayrıca kutsal olmakla ve kutsal olanla ilişkilidir (Darga, 2011: 186). Tasvirlerin yanında yazılı kaynaklarda da bu durum aynıdır (Darga, 2011: 186). Ek olarak Hitit toplumunda halkın içindeki sıradan bir kadının toplum içindeki yerini, bedenine bakış açısını ve toplumun kadın bedenine bakış açısını anlamak için herhangi bir yazılı belge veya herhangi bir kaya anıtından bilgi edinememekteyiz. Kaya anıtları, kabartmalar, çanak çömlek tasvirleri üzerinde tanrısal veya soylu kadın figürleri görmekteyiz (Darga, 2011: 186).

Kucağında küçük boyutlarda ikinci bir figür taşıyan tanrıça tasviri diğerlerinden farklıdır (Resim 5). Küçük tasvir edilmiş figürün bir çocuk olabileceği düşünülmüştür (Vorys Canby, 1986: 57). Oscar White Muscarella (1974: 7), cinsiyetini belirsiz olarak ifade ederken, cinsel organının olduğu yerdeki üçgen detayın bir kız çocuğu olduğu görüşü ise Ensert tarafından ifade edilmiştir (Ensert, 2017: 1). Bir kral veya tanrı ikonografisine sahip olmayan çıplak figürün başında saç yoktur, iki eli göğüs hizasında birleşmiş ve dua eder gibi bir pozisyonda durmaktadır. Bu duruş Canby

tarafından yetişkin jesti olarak yorumlanmıştır (Vorys Canby, 1986: 57). Hatta duruş özelliklerini ele alarak yaklaşık bir yaşında olabileceği belirtmiştir (Vorys Canby, 1986: 56). Muscarella (1974: 7), çocuğun kız olması durumunda Mezalla, erkek olması durumunda ise Hava Tanrısı olabileceğini belirtir. Darga (1992: 102), yetişkin kadının anne, kucağındaki figürün oğul olduğunu ileri sürmüştür. Ensert ise Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve torunu Zintuhi olduğu yönünde görüş bildirmiştir (Ensert, 2017: 7).



Resim 5: Çocukla Oturan Tanrıça (Bilgi, 2012: 423).

Bir kadın figürün kucağında oturan küçük boyutlarda ikinci bir figür teması Hitit tasvir sanatında ender görülür. Tahtta oturan tanrıçanın tek başlılığına daha sık tanık olmaktadır. Bu buluntuda görülen kadın-çıplak çocuk arasındaki sıra dışı bağın

benzer bir örneği de Brooklyn Müzesi'nde yer alan Mısır VI. Hanedanı'na tarihli bir buluntu grubunda görülmektedir (Resim 6). Bu örnekte altı yaş civarında²⁵ betimlenen II. Pepi, üzerine kraliyete özgü bir elbise (regalia) giymektedir. Hitit örneğinde herhangi bir fiziksel temas olmamasına rağmen Mısır örneğinde kadın figür çocuğu sırt ve bacak noktasında sadece eliyle desteklemektedir. Mısır tarihinde tahta geçiş gibi olağan bir anı yansıtan bu sahne Pepi'nin kral oluşunu yansıtır (Vorys Canby, 1986: 58).



Resim 6: Kraliçe Anknes ve II. Pepi. MÖ 2200²⁶

²⁵ Canby, yaş tayini için 'büyüme tablosu' örneğini kullanmaktadır. Bu tabloda Yenidoğan, 2 yaş, 6 yaş ve 12 yaş gibi büyüme periyotları bulunmaktadır (Canby 1986: 57; Res: III. 5-1).

Çıplak tasvir edilen figürlerin tanımlanmasında bir rol oynayabilecek bir diğer örnek 1935'te Tarsus'ta yapılan kazılardan ele geçen ve Walters Sanat Galerisi'nde bulunan dağ kristalinden yapılmış erkek figürüdür (Resim 7). Figür, erkek bebek olarak tanımlanmıştır. 7 cm boyutunda, neredeyse boyunsuz, iri bir başa sahiptir. Canby'e göre çıplak ve küçük boyutlu işlenen bu figür önemli bir kişiliği temsil etmektedir ve yetişkinlere özgü duruş bu figürde bulunmamaktadır (Vorys Canby, 1986: 55; 1989: 128).



Resim 7: Çocuk Figürünü, Dağ kristali²⁷

²⁶ <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/3446> (23.06.2023/20.30).

²⁷ <https://art.thewalters.org/detail/30289/figurine-of-a-child/> (11.06.2023 saat: 20.00).

Değerlendirme

Çıplaklık, herhangi bir giysinin vücutta bulunmaması veya soyunmuş olma halidir. Farklı kültürlerin çıplaklığa farklı tutumları olmuştur. Bu kişisel tercih ve kültürel bağlamla alakalı olabilmektedir. Bazı kültürlerde çıplaklık normal kabul edilir ve pek önemsenmezken bazı toplumlarda tabu kabul edilir ve belirli sosyal durumlarda kabul edilmeyebilir. Bu kavramı değerlendirirken günümüz değer yargılarından bağımsız ve objektif olmak zaman zaman aşılması güç bir engel olmaktadır. Yazılı kaynakların azlığı, üstü örtülü ve yoruma açık ifadeleri, tasvirlerin de benzer şekilde birçok anlama gelebilecek betimlenme şekilleri Hitit insanı için bu kavramın ne ifade ettiğini anlamamızı güçleştirmektedir. Buna ek olarak konu ile ilgili çalışmaların güncel ve yaygın olmayışının yanında yüzeysel olarak ele alması konuyu bütüncül olarak ele alınmasını güçleştirir. Anadolu'da bilinen ilk insan toplulukları gelişen kültürel yapılarıyla soyut olguları çeşitli materyallerle dışa vurarak bugün sanat diyebileceğimiz objeleri meydana getirmiştir. İnsan, farklı zamanlarda kendi bedenini yalın haliyle yani çıplak olarak betimlemiştir. Özellikle en yaygın olarak Neolitik Dönem'de Çatahöyük, Hacılar gibi yerleşimlerden elde edilen arkeolojik bulgular sayesinde bunu görmekteyiz. Neolitik Dönemde kadın figürlerin çıplak betimlenmesi daha yaygınken İlk Tunç Çağı itibariyle bunun yerine erkek bedeninin

daha sık çıplak betimlendiğini gözlemlemekteyiz. Kutsallıkla ilişkilendirilen figürlerin zamanla malzeme ve yapım teknikleri değişiklik gösterse de günümüz modern bakış açısıyla değerlendirildiğinde kutsallıkla ilişkilendirildiği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Kadının bedenine yüce, ana, yaratıcı kimlikler atfedilmiştir. İlk Tunç Çağı heykelcik ve figürinlere baktığımızda Anadolu'nun birçok yerleşim yerinden çok sayıda çıplak erişkin kadın veya genç kız olarak tasvir edilmiş, çeşitli pozisyonlarda veya eylemler içerisinde yansıtılan figürlerle karşılaşmıştır. Hitit tasvir sanatı repertuarından kadın çıplaklığının büyük oranda çıkarıldığı görülmektedir. Tanrıça kavramı söz konusu olduğunda tasvirlerde genellikle tamamen çıplak bir biçimde tasvir edilir. Hititler de insanlığın ilk dönemlerinden beri tasvirlerde görülen çıplaklığı figürlerde kullanmış, inançlarına ve kültürel yapılarına göre tasvirlerinde konu etmiştir.

Çalışma kapsamında yazılı kaynaklara ek olarak tasvirli buluntular incelenmiş; kaya kabartmaları, seramik kaplar, bazı heykelcik, figürin ve amulet örneklerinde çıplak figürlere rastlanmıştır. Hitit ikonografisinde tanrıça figürleri dışında yer alan çıplak figürlerin tamamının erkek olduğu kolayca gözlemlenebilir. Çok nadir olarak bazı toplumlar kadın bedenini tabulaştırmadan var olabilmesine olanak sağlar. Hitit toplumunda da durum değişmez. Dini

merkezine alan ve tüm karşılaştığı tanrıları panteonuna katan bir toplum olan Hititler, erkek cinsiyetinin bedenini rahatça sergileyebilmesine ve dışavurumuna olanak sağlamıştır. Bunu tasvirli buluntulara bakarak söyleyebileceğimiz gibi, kanun ve cezalar gibi yukarıda bahsi geçen kişilerin çoğunlukla erkek bireyler olması ve ritüellerde de yine erkek bireyleri görmemiz bu düşüncüyü güçlendiren bir durumdur.

Çıplaklık vücut üzerinde kıyafetin olmayışının dışında, mal mülk yoksunluğu/eksikliği, aç açıkta kalmak ve sefilleşmek gibi mecazi anlamlara da sahiptir. CTH 147'de Madduwattaş'ın yemine karşı işlediği suç karşılık, anlaşmanın maddelerine uymaması durumunda Madduwattaş ve ailesinin tanrılar tarafından cezalandırılması anlatılır. Madduwattaş'ın her şeyini kaybetmesi *ne-ku-ma-an-za* ifadesiyle aktarılır. Bu anlamıyla mal eksikliğini ifade eden bir kavram olmaktadır. Kralların halkına duyduğu sorumluluğun anlatıldığı pasajlarda zor durumdaki insanları veya maddi tüm mal varlığını kaybetmiş birini belirtirken yine çıplak kelimesi kullanılmıştır. CTH 24'te Pimpira isimli şahsın nasihatnamesinde 'çıplakları giydir' ifadesi benzer biçimde mal eksikliği/yoksunluğu ve aciz, düşkün olma anlamındadır. KBo XXXII 15 II 11-12'de yer alan "Fırtına tanrısı çıplaksa her birimiz ona elbise giydireceğiz." ifadesi ile tanrılarını kendileri gibi gören Hitit insanı kendi ihtiyaçlarıyla benzer olarak

tanrılarının da bu ihtiyaçlara sahip olduğunu varsayar. Fırtına tanrısının ihtiyacı olarak giydirilmesi işaret edilir. Bu pasajda da çıplaklık bir mal eksikliği/yoksunluğunu ifade eder ve giderilmesinden bahsedilir.

Bunun dışında çıplaklık, soyunma sonucu çıplak kalma veya çıplak bırakılma gibi iradenin saf dışı kaldığı edilgen bir durum olabilmektedir. Ritüellerin bir bölümünde hokkabaz, kör adam, vekil gibi kişilerce temsil edilen çıplaklığın simgesel bir anlam taşıdığı düşünülmüş, ağırlıklı olarak hepsinde ortak olarak görülen durumun aşağılayıcı, küçük düşürücü, utanç verici durumlar olduğu yorumlanmıştır. Ceza olarak suçlu bulunan kişilere uygulanan çıplak bırakmanın edilgenliği çeşitli açılardan yorumlanmıştır. Bu durum direkt olarak küçük düşürme, aşağılama ve kişinin onurunu zedeleme amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Çıplaklığın ceza olarak uygulanması; kişinin birey olarak bedeni üzerinde en temel hakkı olan mahremiyetinin elinden alınarak sergilenmesidir. Herhangi bir giysi türünden kişiyi mahrum etmek yine aynı amaca hizmet edeceği için çıplaklığın buradaki büyüklüğünden çok, ulaşılmak istenen hedef önemlidir. Örneğin nöbet tutan MEŞEDİ'lerle ilgili direktif metninde sadece ayakkabıların çıkarılması buna güzel bir örnektir. Ayakkabı-kıyafet gibi kişinin statüsünü belli eden bazı unsurlardan kişiyi toplum önünde mahrum

birakmak cezanın niyetiyle örtüşen bir eylemdir. Kişi statüsünden yoksun bırakılarak küçük düşürülmek istenmiştir. Dolayısıyla çıplaklık olarak algılanabilir.

Araç olarak bir çıplak kalma durumu (ritüel, eğlence vb.) veya bedel olarak ödenen çıplaklığın (kanuni ceza) dışında kadın bedeninin çıplaklığı, kutsal bir hedefle ilişkilidir. Bunun dışında erkek bedenini güç-kuvvet-kudret gibi erillikle ilgili kavramlarla yan yana görmekteyiz. Üst gövdenin sıklıkla çıplak bırakıldığı, alt bedeninin kısa etek türevi giysilerle tasvir edildiği figürler, Hitit tasvir sanatının yaygın görüntüsünü oluşturur. Genellikle bel oyuntusundan başlayıp kalça altında biten kısa, derin yırtmaçlı, desenli veya desensiz, etkinliğin çeşidine göre renkleri değişkenlik gösteren bir etek giyen erkek figürlerin üst gövde, kol ve baldırlarında çıplaklık yoğunlukla karşılaşılır. Kıyafet unsurları olarak alt gövde veya üst gövdeye giyilen parçaların ne yoğunlukta kullanıldığı, dekoltenin kadın ve erkek figürlerde ne derecede kullanıldığı yani çıplaklık oranına bakıldığında büyük oranda erkek figürlerin az veya çok ama genellikle sadece erkek figürlerin çıplak olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Çıplaklığın günümüz toplumları için bile ne ifade ettiğini yorumlamak uzun soluklu bir araştırma gerektirir ve tartışmaya açık sonuçlar doğurabilir. Hititler gibi sınırlı sayıda tasvirli buluntu ve yazılı kaynak

bırakmış eski bir toplum için çıplaklığın hangi anlamlara geldiğini yorumlamak, en az günümüz toplumlarını araştırmak kadar zorlayıcı olmuştur. Özellikle tabu haline gelen çıplaklığın araştırma konusu olarak da pek tercih edilmemesi veya yüzeysel olarak değinilmesi karşılaşılan diğer bir zorluktur. Hitit insanı için özellikle çıplaklık olgusunun ele alındığı yayınların yabancı kaynaklarla sınırlı kalması ve bu yayınların da en az birkaç on yıl geçmişte kalması bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hititologlar tarafından çevrilecek yazılı metinlerin ve kazılardan elde edilecek tasvirli buluntuların sayılarının artmasıyla, Hitit toplumu üzerine yapılan çalışmaların sayısı artacaktır.

Kaynakça

- Akok, M. (1979). Alacahöyük'te Son Dönem Arkeolojik Çalışmalarla Açıklığa Kavuşturulan Yapı Tekniği ve Mimari Gerçekler. *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, I, 107-114.
- Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans. Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap*, Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları.
- Ardzinba, V. (2010). *Eski Çağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Arıkan Soysal, Y. (2000). Hitit Belgelerinde Körler, *Archivum Anatolicum* 4, 207-224. https://doi.org/10.1501/Archv_0000000082
- Arıkan, Y. (2012). "Hitit Dini Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 365, 271-285.

- Ay, Ş. (2010). Hitit Siyasi Tarihi'nde Seha Nehri Ülkesi ve Önemi, *History Studies*, Vol 2/2: 1-11.
- Aydınğün, Ş. G. (2011). "Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim", (Ed. M. A. Darga), *Anadolu'da Kadın, On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*. 43-67. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Baltacıoğlu, H. (1995). Alaca Höyük Sfenksli Kapı'ya Ait Altı Kült Görevlisi Kabartması Konusunda Bazı Gözlemler, Ankara, 1-16.
- Baltacıoğlu, H. (2006). Alaca Höyük Sfenksli Kapı Hitit İmparatorluk Çağı Kabartmaları, *İDOL Arkeologlar Derneği Dergisi, Ankara*, 30, 24-29.
- Beckman, G. M., T. R. Bryce, E. H. Cline (2011). *The Ahhiyawa Texts*. SBL Writngs from the Ancient World, 28. Atlanta. GA: Society of Biblical Literature.
- Bilgi, Ö. (2012). *Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi*, İstanbul: Aygaz.
- Bozgun, Ş.; E. Yalçın (2021). Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I, *Bellekten* 302, 1-16. <https://doi.org/10.37879/bellekten.2021.1>
- Brandau, B. (2015). *Hititler: Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Bryce, T. (2002). *Life and Society in the Hittite World*, New York: Oxford University Press.
- Bozkurt, G. (1918). "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", A.Ü.H.F.D., C. XXXVIII, 1, 65-103. <https://doi.org/10.1501/Huk-fak.0000000803>
- Canby, J. V. (1986). The Child in Hittite Iconography. *Ancient Anatolia, Aspects of Change and Cultural Development, Essays in Honor of Machteld*, (Eds: J. Mellink, Jeanny Vorys Canby, Edith Poroda, Brunilde Sismondo Ridgway, Tamara Stech), London: The University of Wisconsin Press, 54-69.
- Canby, J. V. (1989). The Hittite Art. *The Biblical Archaeologist*, 52, 109-129.
- Childe, G. (2006). Kendini Yaratan İnsan, (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Çınaroğlu, A.; D. Çelik (2013). Alacahöyük. *Hititler, Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Ed: Meltem Doğan-Alparslan, Metin Alparslan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 196-205.
- Daddi, F. P. (1990). *La Mitologia Ittita*, Brescia.
- Darga, M. (1992). *Hitit Sanatı*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Darga, M. (2011). *Anadolu'da Kadın, On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, YKY, İstanbul.
- De Martino, S. (1985). Nudita Rituale e Senso Del Pudore Nella Letteratura Ittita, *Oriens Antiquus* XXIV, 253-262.
- Doğan, E. (2007). *Hitit Hukuku, Belleklerdeki Kayıp*, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Duymuş Florioti, H. H.; G. Demirci (2013). Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde İlginç Bir Suç Tespit ve Cezalandırma Yöntemi: Suya Atılma, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 54, 25-40. <https://doi.org/10.1501/Tarar.0000000550>
- Ensert, K. (2017). Norbert Schimmel Koleksiyonu'nun Altın Pandantifi'indeki Çocuk Tasviri Tanrıça Zintuhi Olabilir. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal* 8, 1-11. <http://dx.doi.org/10.17740/eas.art.2017-V8-01>

- Gezgin, İ. (2010). *Antik Yunan ve Roma Sana-tında Cinsellik ve Erotizm*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Güterbock, H. G.; T. P. J. Van Den Hout (1991). The Hittite Instruction For the Royal Bodyguard, (Ed. Thomas A. Holland) *Assyriological Studies* 24, Chicago.
- Green, J. D. M. (2018). Gender and Sexuality, A Companion to Ancient Near Eastern Art, (Ed. Ann Gunter), Wiley, 179-209.
- Goelet, O. (1993). Nudity in Ancient Egypt, Notes in the History of Art, Essays on Nudity in Antiquity in Memory of Otto Brendel, The University of Chicago Press, Vol. 12, No. 2: 20-31.
- Haas, V. (1994). *Geschichte Der Hethitischen Religion, (Handbuch der Orientalistik)* Leiden.
- Haas, V., Wäfler, M. (1977). "Bemerkungen zu Éheštī/ā", *Ugarit-Forschungen Internationales Jahrbuch für die Alterumskunde Syrien-Palästinas, Band, 9*, Verlag Butzon&Bercker Kevelaer. 87-122.
- Hodder, I. (2006). Çatalhöyük: Leoparın Öyküsü, YKY. İstanbul.
- Kammenhuber, VON A. (1964-1965). Die Hethitischen Vorstellungen von Seele und Leib Herz und Leibesinnerem, Kopf und Person, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie, München*, 150-212.
- Kammenhuber, A. (1972). "Keilschrifttexte aus Boğazköy (KBo XVII)", *OrNS* 41, 292-302.
- Karağuz, G. (2018). *Hitit Yasaları*, İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Kloekhorst, A. (2008). *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden.
- Kulaçoğlu, F. (1992). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Tanrılar ve Tanrıçalar*. Ankara.
- Masalcı Şahin, G. (2021). Hitit Metinlerinde Siyasetname ve Nasihatname Literatüründen İzler, *History Studies*, 13/1, 17-32. <http://dx.doi.org/10.9737/hist.2021.975>
- Mouton, A. (2011). Réflexions Autour de la Notion de Rituel Initiatique en Anatolie Hitite. Au Sujet de la fête *Haššumaš* (CTH 633), *JANER, Journal of Ancient Near Eastern Religions* 11, 1–38.
- Muscarella, O. W. (1974). *Ancient Art, The Norbert Schimmel Collection*. Germany.
- Neu, E. (1996). *Das Hurritische Epos der Freilassung I. Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Hat-tuşa*. Studien zu den Boğazköy-Texten 32. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Otten, H. (1969). Studien zu den Boğazköy-Texten, Heft 11, Wiesbaden.
- Ökse, T. (2011). Open-Air Sanctuaries of the Hittites. In *Insights into Hittite History and Archaeology*, (Eds. Hermann Genz and Dirk Paul Mielke), Leuven: Peeters, 219–240.
- Özgüç, T. (1988). *İnandıktepe*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, T. (2002). Adak ve Libasyon. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, Kunst- und Ausstellungshalle, 448.
- Pritchard, J. B. (1969). *Ancient Near Eastern Texts, Relating to the Old Testament*, 3rd Edition, Princeton, New Jersey.
- Puhvel, J. (1974). On Labiovelars in Hittite, *Journal of the American Oriental Society*, 94, 291-295. <https://doi.org/10.2307/600063>
- Puhvel, J. (2007). Hittite Etymological Dictionary, Vol. 7, Words beginning with N, Berlin-New York: Mouton de Gruyter.

- Reyhan, E. (2016). Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri. *Turkish Studies* 11(16), 89-114. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10067>
- Schachner, A. (2012). "Gedanken zu Datierung, Entwicklung und Funktion der hethitischen Kunst" *Altorientalische Forschungen* 39/1: 130-166. <https://doi.org/10.1524/aof.2012.0010>
- Sevinç Erbaşı, F. (2010). Bir Erginleme Töreni Olarak Haşşumaş Bayramı, *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri 2*, Çorum: Anıt Matbaa.
- Singer, I. (1983). The Hittite KILAM Festival 1, *Studien zu den Boğazköy-Texten* 27, Wiesbaden.
- Singer, I. (1984). The Hittite KILAM Festival 2, *Studien zu den Boğazköy-Texten* 28, Wiesbaden.
- Sipahi, T. (2012). Yeniden Başlayan Eskişehir Kazısı ve Buluntuları Üzerine Genel bir Değerlendirme, *Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü*, Sayı 33, 1-7.
- Sir Gavaz, Ö. (2012). *Hitit Krallarının Kültür Gezileri, Ayinler, Ziyaret Merkezleri, Yollar ve Lokalizasyonla ilgili Yeni Gözlemler*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sir Gavaz, Ö. (2016). Hitit Dini İnançlarında Éhešta ile İlgili Yeni Düşünceler, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/2, 837-860. <http://dx.doi.org/10.17218/hititsosbil.280819>
- Sturtevant, E. H. (1934). A Hittite Text on the Duties of Priests and Temple Servants, *Journal of the American Oriental Society*, 54(4), 363-406.
- Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Soysal, M. (2022). Antik Yunan ve Rönesans'ın Tarihsel Sürecinde Heykel Sanatında Çıplaklık, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 15, 203-217. <https://doi.org/10.46250/kultur-der.1192240>
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Weeks, D. M. (1985). *Hittite Vocabulary: An Anatolian Appendix to Buck's Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Dissertation Submitted in Partial Satisfaction of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy in Indo-European Studies*, University of California, Los Angeles.
- Yiğit, T.; A. Özcan; K. Kıymet (2016). *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

ÇANAKKALE KIRSAL MİMARLIK MİRASINDA ETNİK AİDİYETLERİN YERLEŞİM DOKULARINA ETKİSİ: DEREKÖY VE PINARBAŞI KÖYLERİ ÖRNEĞİ THE EFFECT OF ETHNIC BELONGINGS ON SETTLEMENT STRUCTURES IN ÇANAKKALE RURAL ARCHITECTURAL HERITAGE: THE CASE OF DEREKÖY AND PINARBAŞI VILLAGES

Mirza Çırak¹

Özet

Kırsal mimarlık, bir arada yaşayan az sayıda insanın yerel malzeme ve ustalık geleneklerini kullanarak meydana getirdiği bir mimarlık türüdür. Bu mimarlıkta babadan oğula, ustadan çırağa bilgi aktarımı söz konusudur. İlk Köy Toplulukları Dönemi de denen Neolitik Çağ'daki kırsal mimari başlangıç, Sanayi Devrimi'ne kadar değişim ve dönüşüm geçirerek canlılığını korumuştur. Su kaynaklarına, su ve kara ulaşım yollarına, tarım alanları ve hayvancılık faaliyetlerine, inşa malzemesine yakınlık, güvenlik kaygıları vd. sebepler kırsal yaşam alanlarının seçiminde belirleyici unsurlardır. Anadolu karası ve buradan ayrılarak adaya dönüşen kara parçaları başlangıcından günümüze kadar kırsal yaşam alanlarına sahne olmuştur. Bu adalardan antik ismi Imramos/ Imbrasos olan ada ilk kez 1455 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bu hakimiyetten sonra İmroz olan ismi 1970 yılında Gökçeada olarak değiştirilmiştir. Adanın batısında bulunan Dereköy Köyü'nün değişmeden önceki Rumca adı, Osmanlı arşiv belgelerine yansıdığı haliyle Shinudi'dir. Yaşamın canlı olduğu devirde ülkenin en büyük köyü durumundadır. 18. yüzyıldan günümüze kadar geleneksel dokusunu korumuş olan köy 1991 yılında kentsel sit alanı ilan edilerek koruma kanunu kapsamına alınmıştır. Diğer yandan antik Troas bölgesi içerisinde kalan Ezine, 1306 yılından itibaren Türklerin kalıcı yerleşimlerine sahne olmaya başlamıştır. Karesili Türklerle başlayan bu süreç, I. Murat'tın cülusunu takip eden yıllarda Osmanlı hakimiyeti ile devam etmiştir. İlçenin 13 km kuzeybatısında, bölgenin en büyük akarsuyu Skamandros (Karamenderes)'ün Aşağı Skamandros bölümünde bulunan Pınarbaşı Köyü'nün ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Arşiv vesikalarına göre köyün iskân başlangıcını 16. yüzyılın başına kadar indirmek mümkündür. Erken devirlerde Sarıca Paşa'nın evkafına ait mukataa arazisi olarak kullanılması, Kaptan Paşa'ya ait iki çiftlik yerleşiminin bulunması köyün askeri amaçlı bir yerleşim olarak kurulduğunu göstermektedir. Günümüzde yaşamı canlı olarak devam eden köyün yapı stoku büyük ölçüde betonarme malzemeye teslim olmuştur. Bu bağlamda, her ikisi de Osmanlı dönemi kırsal yaşam alanı olan Rum köyü Dereköy ile Türk köyü Pınarbaşı'nın konumları, kuruluş ve değişim süreçleri, etnik aidiyetlerin mimari dokuya etkisi yönüyle incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gökçeada, Ezine, Dereköy, Pınarbaşı, Kırsal Mimarlık.

¹ Mirza ÇIRAK, Sanat Tarihçisi, Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, mirzaci-rak@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-4637-0502>

Abstract

Rural architecture is a type of architecture created by a small number of people living together using local materials and craftsmanship traditions. In this architecture, there is a transfer of knowledge from father to son, from master to apprentice. The beginning of rural architecture in the Neolithic Age, also called the "First Village Communities Period", has maintained its vitality by undergoing change and transformation until the Industrial Revolution. Proximity to water resources, water and land transportation routes, agricultural areas and animal husbandry activities, building materials, security concerns, etc. are the determining factors in the selection of rural living areas. The Anatolian land and the parts of the land that were separated from it and turned into islands have been the scene of rural living areas from the beginning to the present day. One of these islands, whose ancient name was Imramos/ Imbrasos, first came under Ottoman rule in 1455. After this period of sovereignty, the name Imroz was changed to Gökçeada in 1970. The Greek name of Dereköy Village in the west of the island before the change was Shinudi, as reflected in Ottoman records. It was the largest village in the country at a time when life was vibrant. From the 18th century to the present day, the village has preserved its traditional structure and was declared an urban protected area in 1991 and included within the scope of the protection law. On the other hand, Ezine, which is within the ancient Troas region, started to witness permanent settlements of Turks since 1306. This process, which started with the Karesi Turks, continued with the Ottoman rule in the years following the accession of Murat I. It is not known when Pınarbasi Village, located 13 km northwest of the district, in the lower part of the largest river of the region, Skamandros (Karamenderes), was founded. According to archival documents, the beginning of the settlement of the village can be traced back to the beginning of the 16th century. The use of land belonging to Sarica Pasha's foundation in the early periods and the presence of two farm settlements belonging to Captain Pasha indicate that the village was established as a military settlement. The building stock of the village, which is still alive today, has largely surrendered to reinforced concrete. In this context, it is aimed to examine the Greek village of Dereköy and the Turkish village of Pınarbaşı, both of which are rural living areas in the Ottoman period, in terms of their location, establishment and change processes, and the effect of ethnic belonging on the architectural structure.

Keywords: Gökçeada, Ezine, Dereköy, Pınarbaşı, Rural Architecture.

1. GİRİŞ

Kırsal mimarlık, yerel malzeme ve yapıım tekniklerinin kullanıldığı bir mimarlık türüdür. Bu mimarlıkta yapı malzemesini üretlenle yapan aynı yaşam dairesi içinde yer alır. Babadan oğula, ustadan çırağa bilgi aktarımının söz konusu olduğu kırsal mimari ürünleri, az sayıda ve bir arada bulunan insanın ortak üretimidir. Üretildiği kültür ortamı, üretim biçimleri ve süreçleri nedeniyle "halk mimarlığı", "yöresel mimarlık", "vernaküler mimari",

"spontan mimarlık", "Tarım Çağı mimarlığı" gibi farklı isimlerle de anılır (Anonim, 2012: 12). İklim, yüzey şekilleri, coğrafi konum, hammadde kaynağına yakınlık, kırsal mimarinin biçimlenmesine etki eden doğal koşullardan bazılarıdır. Gelenekler, inanç sistemi, dil, göçler, ekonomik koşullar, üretim ve tüketim alışkanlıkları bu mimarinin biçimlenmesindeki beşerî faktörler olarak öne çıkar.

Kırsalda yaşamını sürdüren insanın barınacağı büyük ölçekli değişikliklere uğramadan Sanayi Devrimine kadar canlılığını korumuştur.² Bu dönemde makineleşmeye bağlı olarak kırsal nüfusun kentlere yığılması, artık geride kalmakta olan çifti, üretici toplum mimarisinin gelecek kuşaklara aktarılması için bir farkındalık oluşmasına neden olmuştur. İsviçreli Karl Viktor von Bonstetten, 1790 yılında ilk kez çiftlik evlerinin geçmiş kültürün somut verileri olarak bir parkta toplanması fikrini ortaya atmıştır (Eres, 2016: 217). Diğer yandan William Moris öncülüğünde, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de ortaya çıkan Arts and Crafts Movement akımı ile kırsal mimariye dikkat çekilmiştir (Anonim, 2012: 6). Bu öncü adımları sonraki aşamalarda hukuki düzenlemeler takip eder. Eres (2016), 1964 yılında imzalanan Venedik Tüzüğü’nün birçok ülke tarafından kabul edilmesi ile kırsal dokuların sit bütünlüğü içerisinde korunması yaklaşımının benimsendiğini belirtir. Bu açıdan Venedik Tüzüğü kırsal mimarinin korunması açısından bir dönüm noktası olarak görülür.

Ülkemizde kırsal mimarlığın kültür varlığı olarak tanınması sürecine yönelik birtakım hukuki adımlar atılmıştır. Bu kap-

samda, 1874 tarihli ikinci Asar-ı Atika Nizamnamesi’nde ilk kez eski binalardan bahsedilmiştir. Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan 21.2.1884 tarihli üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi ile bina ve yapı türleri detaylı olarak tanımlanmıştır (Çal, 1997: 393). 23 Nisan 1906 tarihli dördüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi ile taşınır ve taşınmaz tüm kültür varlıkları eski eser kapsamına alınmış, bu kültür varlıklarının devlet malı niteliğine sahip olduğu vurgulanmıştır (Eres, 2016: 223).³ Nizamname, üzerindeki çeşitli değişiklikler ile 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde 25.05.1973 tarihli ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 06.06.1973 tarih ve 14527 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun daha kapsamlı olarak yerini, 21.07.1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na bırakmıştır. Söz konusu kanun, üzerinde bazı değişiklikler yapılarak günümüzde halen kullanılmaktadır.

Osmanlı dönemi yerleşim yerlerinde, kırsal alanlar ile kentsel alanları birbirinden ayıran nüfus ölçeğinde bir düzenleme bulunmamaktadır. Suraiya Faroqhi (2018: 101), vergi mükellefi sayısını dikkate alarak, en azından dört yüz vergi mükellefinin altında kalan yerleşimlerin kırsal alan olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Ancak bu dönemde etnik ve kültürel

² İnsan topluluklarının kalıcı yerleşim alanları Neolitik Çağ’da ortaya çıkmıştır. “İlk Köy Toplulukları Dönemi” de denen bu evre, insan yaşamında meydana getirdiği köklü yenilikler ve değişikliklerle günümüz uygarlığının temelini atmıştır. Bkz. Özdoğan M. (1996). Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler. Y. SEY (Ed.) *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme* içinde (s.19-29). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

³ Günümüzde yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 5’nci maddesinde: kimin mülkiyetinde olduğuna bakılmaksızın, taşır ve taşınmaz kültür varlıklarının devlet malı niteliğine sahip olduğu vurgulanmaktadır.

sebepler, toprak sistemi vd. nedenlerle vakıf olan veya vergiden muaf tutulan yerlerde vergi mükellefi sayısını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan, çalışmamıza konu köylerin seçiminde nüfus ölçeğinde bir değerlendirme yapılmamış, devlet kayıtlarında köy olarak geçen yerleşimler dikkate alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, her ikisi de Osmanlı döneminde kırsal yerleşim yeri olarak kayıtlara geçen ve günümüzde varlığını devam ettiren Gökçeada ilçesinin Rum yerleşimi Dereköy ile Ezine ilçesinin Türk yerleşimi Pınarbaşı Köyleri incelenecektir. Köylerin kuruluş ve yer seçimleri, mimaride malzeme tercihleri, yerleşim düzenleri, değişim ve dönüşüm nedenleri, etnik aidiyetlerin mimariye ve yerleşim düzenlerine etkisi aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1.1. Gökçeada (İmroz)

Gökçeada, Ege Denizi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Çanakkale Boğazı'nın önündeki konumu (Harita 1) adanın stratejik önemini arttırmaktadır (Kahraman, 2005a: 26).⁴ Batı bölümünde bulunan İnce Burun (Avlaka Burnu), Türkiye'nin en batı ucunu teşkil eder. Ayrıca 286 km²'lik yüzölçümü ve 92 km²'lik kıyı uzunluğuyla da ülkenin en büyük adası konumundadır (Emecen, 2000: 234).

Adada yerleşimin Neolitik Dönem'de

⁴ Ada stratejik öneminden dolayı Semadirek, Bozcaada, Limni ve Bozbaba Adası ile birlikte Boğazönü Adalar grubunun bir parçası olarak kabul edilir. Bkz. Çapraz, H. (2023). Rusya'nın Boğazlar Politikasında Boğazönü Adalarının Önemi (1912-1914). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarih Dergisi*, 12, 269-288.

başladığı belirtilir (Aslan, 2012a: 171; Hüryılmaz, 2006a: 31). Günümüzden 8800 yıl öncesine tarihlenen Uğurlu Zeytinlik yerleşmesi Doğu Ege'nin en erken tarihli iskân alanıdır (Gürçal ve Erdoğan, 2021: 70). Adanın bilinen ilk sakinlerinin Pelasglar adında yerli bir halk olduğu söylenir (Çağaptay, 2012: 40).

Ada, MÖ 5. yüzyılda Atina Devletinin egemenliğine girmiştir (Hüryılmaz, 2006b: 71; Aslan, 2012a: 173). Bunu Makedonya Savaşları (MÖ 215-168) sonunda Roma İmparatorluğu idaresi takip eder (Çağaptay, 2012: 44). 1204-1261 yılları arasında Latin imparatorlara tabi olan ada Geç Bizans Döneminde (1261-1453) tekrar Bizans'a bağlanır (Orhonlu, 1972: 223). İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi, konumu nedeniyle tarih boyunca saldırı ve yağmalara maruz kalan ada halkını tedirginliğe sevk etmiştir. Bizans tarihçisi İmrozlu Kritobulos'un Gelibolu Sancakbeyi ve Kaptan-ı Derya Hamza Bey ile anlaşarak adaları ani taarruzdan koruduğu, ada halkını teskin ederek göç etmelerini önlediği ifade edilir (Demircan, 2002: 673).

1455'te Osmanlı hakimiyetine giren adanın idaresi, Enez Beyi (Dukas, 1956: 203) Palamede ile Ceneviz Dukası Rodrigo'ya bırakılmıştır (Demircan, 2002: 673). 1466'da Venedikliler tarafından işgale uğrayan ada, 1470'te ise Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir (Emecen, 2000: 234; Demircan, 2002: 674). Bu tarihten sonra "İmroz"⁵ olarak anılan ada,

⁵ Hasan Münüsoğlu (2021), toponomi bilimi bağlamında incelediği adanın isminin Yunan mitolojisindeki "Imbramos/ Imbrasos"a

1478 yılında Limni, Taşoz ve Semadirek ile birlikte Gelibolu sancağına bağlanmıştır (Kahraman, 2005a: 28). Emecen (2000: 234), 1556 tarihli vakfiyeye göre ada gelirlerinin, Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki cami ve imaretinin vakfi durumuna getirildiğini belirtir. 1849'da Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Limni Sancağına (Ünal, 2002: 258) bağlanan ada, 1856 yılında Islahat Fermanının ilanından sonra yapılan değişiklik ile eyaletin Bozcaada Kaymakamlığı'na bağlanmıştır (Sannav, 2005: 178). 1866'da tekrar Limni Sancağına bağlanmış, bu durum 1903 yılına kadar devam etmiştir (Dinç, 2021:5). Balkan Savaşları sırasında, 30 Ekim 1912 tarihindeki Yunanistan işgalini (Demircan, 2002; 678), Birinci Dünya Savaşı sırasında 16 Mart 1916 tarihindeki İngiliz işgali takip etmiştir (Çapa, 2017: 92). Millî Mücadele Dönemi'nde Yunan işgali altında kalmış, Lozan Antlaşması ile 1923'te Çanakkale iline bağlı kaza statüsü verilerek Türk topraklarına bağlanmıştır (Demircan, 2002; 678: Dinç, 202; 6). 1970 yılına kadar İmroz olan adanın ismi, aynı yıl Bakanlar Kurulu⁶ kararı ile Gökçeada olarak değiştirilmiştir.

Piri Reis 16. yüzyılın başlarında İmroz'u tasvir etmiş, burada bulunan iki kale yerleşiminden bahsetmiştir. Denizden uzak, bir kayanın üzerinde konumlanmış olan yerleşimin adının İskinit, karayel tarafında bulunanın ise İmroz adını taşıdığını be-

lirtmiştir (Piri Reis, 1525: 39-40). 1519 yılına ait tahrir kayıtlarına göre adanın iki kalesi dışında Ayatodori (Zeytinli) ve Ayavirini (Anorfi) adında iki köy yerleşimi bulunuyordu (Emecen, 2000: 236). 1569'da bu sayı Glikli (Bademli), Agritye (Tepeköy), Avillo ve Kalinak'ın eklenmesiyle altıya çıkmıştır (Kahraman, 2005a: 28). 17. yüzyılda adayı uzaktan gören Evliya Çelebi (Çelebi, 1935: 266), bakımlı ve zengin iki kalesi ve bir limanı bulunduğunu belirtir. Dahiliye Vekâletinin 1928 yılında yayımladığı listeye⁷ göre, İmroz kazasının merkez nahiyesi olan Panaiya'ya bağlı iki mahalle ve beş köy vardı. Bu listede köyler Rumca isimleriyle anılmaktadır: Agridyia (Tepeköy), Ayatodori (Zeytinlik), Isquinit (Dereköy), Guiliki (Bademliköy), Kastro (Kaleköy).

İmroz, 20. yüzyıla kadar Rumların çoğunlukta yaşadığı bir ada idi. 1930'lu yıllardan önce, Türk diplomatlar ve memurlar dışında adada çok az Türk bulunuyordu (Kahraman, 2005b: 46). 1927 yılı genel nüfus sayımına göre adanın nüfusu 8693'tür. Bu nüfusun 2545'i kaza merkezi olan Panaiya kasabasında, diğerleri Ayatodori (Zeytinliköy), Eskinit (Dereköy), Ağridya (Tepeköy), Kasez (Kastro, Kaleköy) ve Glikli (Bademliköy) köylerinde yaşamaktadır. Bu tarihte adanın en büyük köyü olan Dereköy'de 2300 kişi yaşamaktadır (Çapa, 2017: 96). 1950 yılına gelindiğinde adada 6125 Rum, 200 Türk bulunuyordu (Kahraman, 2005b: 46). 1955-1980 yılları arasındaki nüfusta yaşanan

dayandırıldığını, bunun ise "kısır topraklar üzerindeki bereket" anlamına geldiğini belirtir.

⁶ Bkz. 29 Temmuz 1970 tarih ve 8479 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

⁷ Bkz. Anonim. (1928). *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz*. İstanbul: Dahiliye Vekâleti, Hasdal Matbaası.

düşüş, Rumların dış göçlerine bağlanmaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasi gelişmeler, bu göçlerin meydana gelmesinde başrolü oynar. 1963 yılında Kıbrıs'ta Türklerin katledilmesi, 1974 Kıbrıs Barış Hareketi gibi gelişmelerin sonucu olarak adada Rum nüfusunu azalmıştır (Şahin, 2005: 684). Rumların dış göçleri neticesinde, yoğunluğu Rum nüfusun oluşturduğu Dereköy, Tepeköy, Zeytinli ve Eski Bademli köyleri sürekli nüfus kaybeden eski köyler olarak dikkati çekmektedir (Kahraman, 2005b: 42). 1970'li yıllardan itibaren Rum nüfusun azalması, buna karşın iç göçlerin artması nüfus dengesini Türkler lehine değiştirmiştir. İskân politikalarının sonucu olarak Uğurlu (1984), Yenibademli (1984), Şirinköy (1999) ve Eşelek (2000) Türk köyleri kurulmuştur (Şahin, 2005: 684; Kahraman, 2005b: 41). 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre adada toplam 8894 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun büyük bir kısmı 7278'i (%82) Çınarlı' da bulunan kentli nüfus iken, sadece 1768'i (%18) dokuz köyde yaşamaktadır (Kahraman, 2005b: 42) (Harita 2).

1.1.2. Dereköy Köyü (Shinudi⁸)

Dereköy denizden uzak ve görünmeyecek biçimde, Büyükdere Vadisi'nin kuzey yamacında kurulmuş bir Rum köyüdür (Kahraman, 2005a: 30). Yerleşim, kuzeyindeki Koçbaşı Tepesi'nin⁹ güneybatı

yamacı ile güneydeki İkiz Tepe'nin kuzeydoğu yamacına doğru karşılıklı yayılım göstermektedir. Köyün ortasından, doğudaki şehir merkezi ile batıdaki yerleşim birimlerine ulaşımı sağlayan ana yol geçmektedir (Harita 3). Merkeze (Panayia/ Çınarlı) 15 km uzaklıkta olup, adanın en batısında kurulan tek Rum köyüdür.¹⁰ Köy verimli arazilerin bulunduğu iç kırsımda, tatlı su kaynaklarına yakın konumda yer almaktadır. Kışın kuzey yönlü poyraz, bora, etezyen gibi kıyılarda fırtınalara yol açan rüzgarlar bu bölgeye sokulamaktadır. Köyleri birbirine bağlayan ulaşım ağları üzerinde bulunması, ayrıca adanın tarih boyunca saldırılara maruz kalmasına sebebiyet veren konumu, köy yerleşiminin belirlenmesinde etkili olmuştur (Kahraman, 2005a: 31). Yerleşimin kıyıdan uzak alanda kurulması, burada zeytinciliğin ön planda olmasını sağlamıştır. Rumların adada yoğun olduğu dönemlerde, bağcılık önemli bir faaliyetti (Kahraman, 2005a: 37).

1927 genel nüfus sayımına göre 2300 kişinin yaşadığı köy, bu sayısı ile o dönem adanın en büyük köyü konumunda idi (Çapa,2017: 96). Yaşamın yoğunluk gösterdiği dönemlerde 1950 hane ile Türkiye'nin en kalabalık köylerinden bir tanesi olduğu ifade edilir (Kahraman, 2005a:

⁸ Shinudi kelimesinin Rumca "ip" anlamına geldiği, bu ismin kadınların dantel, oya türünden ördükleri süs işi ya da hayvan bağlamaya yaran ipten ilhamla verildiği belirtilir. Bkz. (Işık, 2018).

⁹ Karşılıklı bu iki tepenin Rumca isimleri: güneyindeki "Halakasi", kuzeydeki ise "Madrabodus" olarak bilinir. Bkz. (Ağaryılmaz, 2002).

¹⁰ Dereköy'ün güneybatısında, Trabzon'un Çaykara ilçesinden getirilen vatandaşlar tarafından 1973 yılında kurulan Şahinkaya Mahallesi, adanın Türkler için ilk iskân köyüdür. Günümüzde, kuzey rüzgarlarına açık olması ve elverişsiz konumu sebebiyle terk edilen köy, dik bir yamaca kurulmuş tipik bir Karadeniz köyüdür. Bkz. (Sönmez, 2013).

35).¹¹ Türkiye ve Yunanistan arasında 20. yüzyıl boyunca yaşanan sorunlar, adanın en çok Rum nüfus kaybının yaşandığı köy olarak Dereköy'ü ön plana çıkarmıştır (Kahraman, 2005b: 47)¹². TÜİK'in¹³ 2021 yılı verilerine göre ise köyde 207 erkek, 165 kadın olmak üzere 372 kişi yaşamaktadır.

Adanın en yüksek köylerinden biri olan Dereköy (Kahraman, 2005a: 35), üç mahalleden oluşmaktadır. Bunlar: taşlık yer anlamına gelen güneydeki yamaca kurulu olan Halaka; karşıdaki köy anlamına gelen, kuzeydeki yamaçta kurulu Pera Horyo ve adanın anayolun kuzey kenarındaki kiliseden alan Aya Eleni'dir (Harita 4).¹⁴ Kuzeybatı güneydoğu doğrultusunda uzanan karayolu, güneyindeki Halaka Mahallesi, kuzeyindeki Pera Horyo ve Ala Eleni mahallelerinden ayırır. Bu yol, ada içi ulaşımındaki önemli rolünün yanı sıra köyün iki merkezinden bir tanesini de teşkil eder. Yolun kuzeyinde kalan Aya Eleni (Hagia Maria) Kilisesi, bulunduğu mahallenin yanı sıra meydana da adını

¹¹ 1903 yılına ait iki ayrı arşiv vesikasında nüfus yoğunluğundan dolayı köy için nahiye olma talebinde bulunduğu görülmektedir. Bkz. BOA. DH.TMIK.S. 52/42; BOA. DH. TMIK.S. 55/56.

¹² Dereköy nüfus değişimini: 1935'te 1989, 1940'ta 1987, 1945'te 1899, 1950'de 1878, 1955'te 1824, 1960'ta 1727, 1965'te 1496, 1970'te 742, 1975'te 781, 1980'de 539, 1985'te 705, 1990'da 336, 1997'de 228, 2000'de 196 kişi yaşamaktadır. Bkz. (Kahraman, 2005a).

¹³ Bkz. TÜİK 2021 Yılı İstatistik Bilgisi (<https://www.tuik.gov.tr>).

¹⁴ Ağaryılmaz (2002) ve Sönmez (2013) bu mahallelerin: Halakas (Taşlar), Vumari (Tepecik) ve Aya Virini (Aya Eleni) isimlerine sahip olduklarını belirtir.

vermiştir. Kilisenin batısındaki köy mezarlığı, yolun güneyindeki okul yapısı ve çınar ağacı meydanı oluşturan diğer unsurlardır.

Köyün diğer merkezi, güney yerleşim alanı Halaka Mahallesi'ndeki Koimesis Tis Theotokos (Panagia) Kilisesi'nin bulunduğu meydan alanıdır (Resim 1). Burada çeşme, dükkanlar, kahvehaneler, muhtarlık binası, zeytinyağı imalathaneleri¹⁵ ve 1800'lü yıllara ait adanın en büyük çamaşırhanesi (Turhan, 1997: 171) bulunmaktadır.¹⁶ Ayrıca yaşamın canlı olduğu dönemde, köyde iki adet sinema bulunduğu belirtilir (Kahraman, 2005a: 35). Buğday öğütmede kullanılan su ve yel değirmenleri ise meskûn alanının dışında, bağcılık faaliyetlerinin yapıldığı dam yapılarının buldukları alanlarda konumlanmıştır. Meydanlar ve yapı yoğunluğunun bulunduğu alanlar Arnavut kaldırımli yer döşemesine sahiptir. Halaka bölgesindeki Koimesis Tis Theotokos (Panagia) Kilisesi, çevresindeki kamu yapıları ile birlikte köyün ana meydanı olmalıdır. Turhan (1997: 30), meydan ve kamu yapılarının yerlerinin belirlenmesinde bir kânun bulunmadığını belirtir.

¹⁵ Ağaryılmaz (2002), Halaka'da kilisenin arkasındaki eğimli arazide yan yan iki adet, dağın yamacında ise bir adet olmak üzere toplam üç adet zeytinyağı imalathanesi bulunduğunu belirtir.

¹⁶ Tepeköy Köyü'nün Rum sakinlerinden Barba Yorgo, Güven İslamoğlu'nun 19.07.2020 tarihinde, CNN Türk TV kanalında yayımlanan "Yeşil Doğa Programı"nda, yaşamın canlı biçimde sürdüğü dönemlerde Dereköy'de üç adet peynir imalathanesi bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün kayıtlarında peynir imalathanesi olarak tescil edilmiş herhangi bir endüstri yapısı bilgisine rastlanılmamıştır.

İbadet mekanları ve çevresinde oluşan hizmet binalarının meydanlarını oluşturduğu köyde yerleşim düzeni arazi yapısına uygunluk gösterir. Mahallerde yamaçlara dikey uzanan yollar genellikle kısa¹⁷ tutulurken, paralel uzanan yollar daha uzun tutulmuştur (Harita 5). Yapı yoğunluğunun bulunduğu alanlardaki yollar genellikle kıvrımlı bir uzanışa sahiptir (Turhan, 1997: 27). Arnavut kaldırımli yollar yapı yoğunluğunun bulunduğu alanlarda yer alırken, yoğunluğun azaldığı alanlar toprak zeminle kaplıdır. Yolların kenarlarında arazi yapısına uygun olarak yerleştirilmiş evler ve kamu yapıları sıralanmaktadır. Kamu yapılarının kapı açıklıklarının tamamı, işlevleri sebebiyle sokak cephesine açılırken; konutlarda avluya açılmaktadır. Dükkan yapılarının uzun kenarları yol akslarına paralel uzanırken, konut yapılarında kısa-uzun kenar uygulamasında arazi kullanımına bağlı değişiklikler görülmektedir. Yolların kavis yapan bölümlerinde kalan konutlarda ise iki cephe yola bakmaktadır.

Köydeki yapıların inşasında dayanıklı ve doğal malzeme kullanılmıştır. Köşe bölümlerinde, özellikle kamu yapılarında kullanılan andezit (Kahraman, 2005a: 39) düzgün kesme taş malzeme, yapıların diğer bölümlerinde yerini toprak dolgulu (Karayel, 2019: 49) kabayonu sert kum taşına bırakmaktadır. Örtü sistemi olarak kırma çatının üzerinde ağırlıklı olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Karayel

(2019: 24), adada yapı malzemesi olarak kullanılan yerel taş malzeme ve toprak rengi kiremitlerin doğal kamuflaj sağladığını ifade etmektedir.

Kiliseler, doğu ve batı doğrultusunda uzanan, doğuda apsis çıkıntısının bulunduğu, kırma çatılı bazilikal planlı bir inşakurgusuna sahiptir. Bu yapılardan Ayia Maria (Aya Eleni) Kilisesi düz bir arazi üzerindeki konumu, çevresinde az sayıda yapı bulunması sebebiyle arazi kullanım alanı Koimesis Tis Theotokos (Panagia) Kilisesi'nden daha geniştir. 18. yüzyıla ait olan bu kilise adanın en eski kilisesidir (M. Dündar, 2012: 564). Kilisenin batı bölümünde yapı giriş açıklığının hemen üstünde, alaturka kiremit kaplı bir narteks bölümü ve bunun da önünde metal çan kulesi bulunur. Geniş bir bahçe içerisinde konumlanan kilisenin doğu bölümünde papaz evi; güneybatı bölümünde ise yarım daire kemerli, üçgen alınlıklı tak kapı yer almaktadır. Tak kapının iki yanından itibaren yer yer 1.00 ve 2.00 metre arasında değişiklik gösteren bahçe duvarı kiliseyi çevrelemektedir. Köyün mezarlığı ise kilisenin batı bölümünde konumlanmıştır. Kilise, ana yolun güneyinde yer alan çınar ağacı, Cumhuriyet Dönemine (Sönmez, 2013: 13; Uygun, 2015: 144) ait olan tek katlı kırma çatılı okul binasından oluşan bu kompozisyon, köyün ana meydanlarından birisini teşkil etmektedir.

Halaka Mahallesindeki 1848 yapım yılına ait (M. Dündar, 2012: 564) Koimesis Tis Theotokos (Panagia) Kilisesi, yapı yoğunluğunun arttığı, dört tarafı yollarla çevrili konumu ile bu yerleşim bölgesinin mer-

¹⁷ Gökçeada Adasında kısa ve dar sokaklara "stedya", bu bölümlerde oluşturulan köşe pahlarına ise "koftes" adı verilmektedir. Bkz. (Turhan, 1997).

kezini teşkil eder (Resim 2). Kuzey ve apsis çıkıntısının bulunduğu doğu bölümü doğrudan yola cephe veren kiliseye, batı cephesindeki bahçeden ulaşılır. Doğu batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen düzendeki kilise, kırma çatılı ve bazilikal planlıdır. Uzun kenarların alt katında kilit taşı lentoya sahip yarım daire kemerli pencereleler, üst katta yerini filgözü pencerelere bırakır. Pencere düzenleri, cephe biçimlenişi ile neoklasik üsluba sahip olan kilise, 19. yüzyıl Batı etkisi hususiyetlerini taşımaktadır. Kiliseyi odağına alan bu meydanın kuzeybatısında, kilise ile aynı doğrultuda uzanan tek katlı, kırma çatılı dikdörtgen kagir bir çamaşırhane yer almaktadır. Bu yapı, ebatları, çamaşırların yıkandığı dokuz adet taş teknesi ve suyun ısıldığı kemerli ocaklarının sayısı itibarıyla adanın en büyük çamaşırhanesidir (M. Dündar, 2012: 560).

Aya Eleni (Hagia Marina) meydanından itibaren çınar ağacını takip ederek Halakas Mahallesi'ne, Koimesis Tis Theotokos (Panagia) Kilisesi'ne doğru uzanan yol boyunca konutlar, muhtarlık, dükkân, kahvehane ve imalat yapıları yer almaktadır. Burası konut ve kamu yapılarının yoğunluğu sebebiyle köyün en hareketli bölgesidir. Özellikle dükkân ve kahvehaneler köy halkının alışveriş yaptığı, toplanıp sohbet ettiği alanlar olarak dikkati çeker. Konutlarla benzer malzeme ve inşaat tekniğine sahip olan bu kamu yapıları, kitle biçimleri, açıklıkların oranları yönüyle konutlardan ayrılırlar. Uzun kenarları yol aksına oturan dükkân¹⁸ yapıları-

nın, tek katlı ve kırma çatılı örnekleri yoğun olmakla birlikte, üst katı konut, konaklama olarak kullanılıp, alt katı dükkân olarak kullanılan örnekler de mevcuttur. Tek katlı örneklerde orta akslarında giriş açıklığı bulunan bu yapıların yanlarında, birbirine simetrik birer düşey dikdörtgen pencere bulunur (Ağaryılmaz, 2002: 96). Kapı ve pencereler, dışa taşıntılı lento ve söveleri ile vurgulanmıştır. Kimi kahvehanelerde, önlerine sandalye konulan sekiler bulunur. Halakas meydanında bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

Dereköy sivil mimarlık örneği konutlar, yığma taş örgü malzeme ile inşa edilmiştir. Köşelerde diğer cephelere nazaran daha büyük ve düzgün yonu taş, beden duvarlarında ise kabayonu taş kullanılmıştır. Beden duvarlarında kumtaşı tercih edilirken, köşe bölümlerinde daha sağlam olması sebebiyle andezit tercih edilmiştir. Duvarlarda bazen çamur-ot veya kireç-kum karışımı bir harç kullanılır. Ahşap malzeme genellikle, mimarinin tamamlayıcısı olarak iç kısımlarda, taşıyıcı sistemlerde ve açıklıklarda kullanılmıştır. İç cephenin bölücü duvarları tuğla veya kerpiç dolgulu, ahşap karkas ve bağdadi şeklindedir (Turhan, 1997: 76). Az sayıda geç dönem konut örneğinde, üst kat cephelerinde ahşap çıkmalara yer verildiği görülür. Mesut Dündar (2012: 559) bu çıkmaların payandaları, pencere düzenlemeleri ve cephe kaplamalarıyla Anadolu Türk evlerindeki uygulamaları yansıttığını ifade

¹⁸ Karayel (2019), adanın köylerinde bakkalların yanı sıra kasap, kunduracı, terzi, demirci, bakırcı,

boyacı, yapı ustası ve marangozlarında bulunduğunu her köyde en az bir zanaatkar ve bir bakkal dükkânı bulunduğunu belirtir.

etmektedir.

Köyün konutları genellikle iki katlı ve avlulu yapılardır (Resim 3). Yapı yoğunluğunun arttığı, arazinin daraldığı alanlarda, ekonomik gerekçelerle birlikte doğrudan sokağa açılan evler de görülmektedir. Ev tiplerinde dikdörtgen, kareye yakın dikdörtgen (Karayel, 2019: 78) ve “L” düzenine sahip olmak üzere üç ayrı kitle oturumu dikkati çekmektedir. Evlerin konumu, ekserisi avlunun da bulunduğu güney cepheye bakmaktadır. Özellikle Pera Horyo mahallesinde, yapı yoğunluğunun az olması sebebiyle bu özellik kendini belli eder. Evler basit düzenlenmiştir. İki katlı örneklerde bir giriş katı ve bodrumdan oluşmaktadır. Alt katların zemin kotları, topografyanın etkisi ile tabii zemin kotuna göre kısmen gömülü ve toprak altındadır (Karayel, 2019: 22). Alt katları ufak mazgal pencerelerin bulunduğu ahır, depo ve kiler kullanımına ayrılan bu yapıların üst katları yaşam alanına ayrılmıştır (Karayel, 2019: 37). Erken dönemde yaşam alanı olan üst kata dışarıdan bir merdiven vasıtası ile ulaşılmaktaydı. Yakın dönemlerde merdivenlerin içeri alınması ile alt kat iskana açılmış ve yaşam alanı olarak kullanılmaya başlamıştır (Karayel, 2019: 44; M. Dündar, 2012: 558). Böylece üst kat giriş sahanlığı balkona dönüşmüştür (Ağaryılmaz, 2002: 100; M. Dündar, 2012: 558). Ancak diğer köylere nazaran Dereköy’de bu değişime az rastlanılmaktadır. Bu durumun oluşmasında Dereköy’ün merkeze uzaklığı, yapı stokunun büyük bölümünün metruk vaziyette ve müdahale görmemiş olması ile açıklanabilir.

Üst katta merdiven sahanlığından bina içerisine girişte bir hol ile bunun iki yanında birer oda bulunur. Binalar bu kurguları ile karnıyarık (Karayel, 2019: 44; Kuban, 2018: 77) olarak tabir edilen iç sofalı Türk evi plan tipini yansıtmaktadır (Eldem, 1954: 25). Ev, genellikle doğu tarafına yapılan şömine (Turhan, 1997: 103), döşeklerin konulduğu “*glukeri*” (Turhan, 1997: 104), eşya dolabı olarak kullanılan “*mengenes*” (Turhan, 1997: 105), şöminenin iki tarafında yer alan raflar, üst katlarda girişin iki yanında konumlanan “*testi yuvaları*”, alt katta “*kato*” olarak adlandırılan birimde bulunan zeytinliklerin bekletildiği “*abadi*”, yine aynı birimde zeytin, zeytinyağı, şarap depolanması için kullanılan “*küpler*”, hamurun yoğrulması için kullanılan ahşap “*skafes*” kapları; çatıda, kiremit malzemesinin içine yerleştirilen cam ile aydınlatmayı sağlayan “*fengites*” detayı (Turhan, 1997: 115), iç mekanın biçimlenmesinde etkili olan yapı detayları, kullanım alanları ve malzemeleridir. Genellikle çift makas ile taşınan kırma çatıları (Turhan, 1997: 115); üzeri kiremit, testi, alüminyum boru bulunan taş ve tuğla malzemeden yapılan değişik ebatlardaki bacaları, alttan ve üstten ikişer kalas ile kenetlenen pencere açıklıkları; yine alttan ve üstten dörder kalas ile sabitlenen açıklığı ile kapılar, Türk mimarisinin izlerini taşıyan¹⁹ ahşap kapalı çıkmalar (Dündar, 2012: 558) ve balkonlar (Turhan, 1997:

¹⁹ Gökçeada evlerinde kullanılan “*bağdadi*”, “*çıkma/cumba*” gibi ahşap uygulama detaylarının yapımında Anadolu’dan gelen ustaların çalıştığı ifade edilmektedir. Bkz. (Turhan, 1997: 191).

116) dış cephenin yapı unsurları olarak dikkati çekmektedir.

Dikdörtgen düzene sahip konutlarda merdivenin içeri alınması, sahanlığın balkona dönüştürülmesi, alt kat yüksekliğinin artması ve yapının saçak boyunun uzaması zamana bağlı değişimi göstermektedir (Resim 4). Ayrıca dikdörtgen inşa düzenninde, geleneklere ve ailenin genişlemesine bağlı olarak, aynı avluya bakan birbirine bitişik “L” düzene sahip plan şemasının uygulandığı örneklerde vardır (Karayel, 2019: 79; M. Dündar, 2012: 557). Turan (1997:86), bu yapıların ailenin evlenen kızları için yapıldığını belirterek, “L” biçiminde uzanan bu evler ile “*çift evler*”in meydana geldiğini belirtir (Çizim 1).

Avlular genellikle, konutların giriş cepheleleri gibi kuzey rüzgarlarından korunmak amacıyla (Turhan, 1997: 99), güney yamacına bakmaktadır. Pera Horyo’da yapı yoğunluğunun ve kamu yapılarının azlığı, dağınık yerleşme düzenini oluşturmuş, güney cepheye bakan avluların da daha geniş olmasını sağlamıştır. Halaka Mahallesi’nde ise kamu yapılarının tamamına yakınının bu bölgede bulunması, daha sık yapılaşmayı doğurmuş ve kuzey yamaçtaki Pera Horyo’ya nazaran daha ufak avlu kullanımı sonucunu doğurmuştur. Evin kapılarının açıldığı avlular yüksek duvarlarla çevrilidir (Karayel, 2019: 37) ve yük hayvanlarının geçebileceği kadar genişçe bir kapı ile sokağa açılır. Konutlardaki günlük yaşamın devamı niteliğindeki avluda yemek pişirme, ekmek yapımı, meyve kurutma, hayvan bakımı gibi işler yapı-

lırdı (M. Dündar, 2012: 556). Her evin avlusunda fırını bulunmaktadır (Turhan, 1997: 30). Ağaryılmaz (2002: 100) avlunun en önemli öğesinin ocak olduğunu belirtir. Kümes, hayvanların bağlandığı ve erzakların konulduğu sundurma (M. Dündar, 2012: 556; Turhan, 1997: 102), ana yapıya bitişik tek katlı yazlık mutfak, hela (Karayel, 2019: 79) avluda bulunan diğer yapı öğeleridir.

Köye ait en eski yapı, adanın da en eski kilisesi olan ve 18. yüzyıla tarihlendirilen Ayia Maria (Aya Eleni) Kilisesi’dir. Konut ve kamuya hizmet eden binaların ekserisi inşa malzemeleri ve kurguları ile 19. ve 20. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Meskûn sahada yerleşimin tarihini daha erken bir evreye indirecek arkeolojik veri bulunmadığı gibi köyde, adanın en eski evlerinden olan “*yeriko*” evlerine de rastlanmaz. Buna karşın köy yerleşim alanının 500 metre kuzeybatıdaki Şeytanköy mevkiinde bulunan arkeolojik sit alanı, köyle tarihsel bağı açısından dikkate değer kalıntılar içermemektedir. 12. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar tarihlendirilen seramik parçaları (Tombul, 2015: 564), geç tarihe ait kilise ve şapel kalıntıları ile çeşitli yapı kalıntıları, burasının Dereköy’ün ilk yerleşimine sahne olduğunu düşündürmektedir. Piri Reis’in 16. yüzyılda betimlediği, tarifini yaptığı İskenet Kalesi köy meskûn alanının dışında, köy merkezinin yaklaşık 750 metre güneybatısında yer almaktadır. Birçok yayında Piri Reis’e atıfla bu kale yerleşimi günümüzdeki Dereköy ile karıştırılmaktadır. Ancak mevcut veriler köyün, malzeme ve mimari özellikleri ile Son Dönem Osmanlı, Erken

Dönem Cumhuriyet devri özellikleri taşıdığını göstermektedir.

Dereköy, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 15.08.1991 tarih ve 1932 sayılı kararı ile kentsel sit alanı olarak tescil edilerek, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına alınmıştır (Harita 6). 1985 yılında Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun köyün iki kilisesini tescil etmesi ile başlayan bireysel tescil süreçleri, 2010 yılından sonra hız kazanmıştır. Günümüzde Dereköy kentsel sit alanı içerisinde 61 konut, 1 çamaşırhane, 2 kilise ile 1 papaz evinin taşınmaz kültür varlığı tescil kaydı bulunmaktadır. Bugün 25 Rum ailenin yaşadığı adada, turizmin canlanması, hava alanı ve deniz yolu gibi ulaşım ağlarının bulunması, ayrıca 2020 yılında ülkemizde ve tüm dünyada başlayan pandeminin etkisi ile adaya ve Dereköy'e olan ilgi artmıştır (Resim 5).

1.2. Ezine İlçesi

Ezine şehri, Eski Çağ'da Troia ülkesi anlamına gelen Troas bölgesinin (Sevin, 2001: 59) sınırları içerisinde kalmaktadır. Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşimin görüldüğü bölgede, bilinen en erken yerleşim yeri Aşağı Kara Menderes Ovası'nda bulunan Kumtepe Höyüğü'dür (Polat, 2010: 23). Dardenler ile Lelegler bölgenin yerli halkları olarak bilinmektedir. Bölge, MÖ 8. yüzyıldan itibaren Lesbos (Midilli) Adasında yaşayan Yunanlı Aiol göçmenlerinin gelmeye başlaması (Körpe, 2019a: 19) ile Eolya olarak anılmaya başlamıştır. 14. yüzyılın başlarında Balıkesir ve Çanakkale

tarafтарында Karesi Beyliği'nin kurulması ile eski Eolya bölgesinde (Uzunçarşılı, 2016: 78) Türk hakimiyeti başlar. Öden (1999: 24), Ezine çevresinin 1306 dolaylarında Karesi topraklarına katılmış olabileceğini belirtmiştir.²⁰ Halil İnalçık (2020: 47), Osmanlı Devleti'nin Karesi topraklarını 1334 ile 1361 yılları arasında peyder pey işgal etmiş olabileceğini belirtir. Uzunçarşılı (2016:80) ise beyliğin sahil kısmının I. Murad'ın cülusunu takiben 1361 yılında ele geçirildiğini ifade eder. Osmanlı hakimiyeti sonrası ilçenin yer aldığı bölge Biga Yarımadası adını alır (Akarca, 1978: 2).

İlçe merkezinin kuzeyinde, Akçin Çayı'nın 100 metre kuzeybatısında yer alan Balontepe Höyüğü, yerleşimin tarihcenesi çağlarının aydınlatılması için önemlidir (Harita 7). Tombul (2015: 439), buradaki incelemelerde az sayıda Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı malzemesine rastlanıldığı belirtir. Ali Osman Uysal (2019: 148), Ezine şehrinin Türk iskanına dair en erken verilerin Orhan Gazi devrinden önceye gitmediğini belirtir.

Ezine ismi, arşiv belgelerine göre 1528 yılında "*Ezin bazarı*" (Sezen, 2017: 264), 1530 yılında "*Azine-bâzârı*" ve "*Ezine-bâzârı*" (Anonim: 1995: 117), 1854 yılında "*Ezine-i Kazdağı*", 1868 yılında da "*Ezine maa Kumkale*" olarak geçer (Sezen, 2017: 264). Bu ismin kökeninin hafta pazarına dayandığı belirtilir. Buna göre, Fars dilinde "*cuma*" gününün karşılığı olan "*âdîna*" (âzîne) kelimesi, Türkçeye

²⁰ Ezine'nin kuzeyindeki Ömer Danişmend Köyü, yöredeki ilk Karesi köylerinden bir tanesi olarak kabul edilir. Bkz. (Akarca, 1976: 129).

geçerken Anadolu ağzında daralmaya uğrayarak “*azîna, eyne, ine*” biçimlerine bürünmüştür (Eren, 2010: 72; A.O.Uysal: 2019: 148). Bu ismin ise Anadolu ağızlarında “*ezine*” olarak yaygınlık kazandığı söylenir (Eren, 2010: 76). Hasan Eren (2010), pazar kurulan yerlerde kalıcı yerleşimlerin oluştuğunu, bu yerleşimlerin pazar kurulan günün adıyla anıldığını belirtir. Buradan hareketle, “*Ezinepazarı*” adı, pazar kurulan güne dayanarak “*Cuma pazarı*” anlamına gelmektedir (Uysal, 2019: 148).

İlçe, 1516 yılında Biga Sancağına bağlı bir kazadır (R. Dündar: 1113). Bu durum 1530 yılına ait kayıta da devam eder (Sezen, 2017: 264). 1867 yılında eyaletlerin düzenlenmesi amacıyla İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Düzenlemeye göre Ezine Kazası, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin Biga Sancağına tabi idi. 1870, 1871, 1872, 1873, 1874 yılı salnamelerine göre Bayramiç ve Kumkal'a nahiyelerine bağlı bir kaza, 1881 yılında Karesi Vilayetinin Biga Sancağına tabi bir kaza, 1888 yılında Hüdavendigâr Vilayetinin Biga Sancağına bağlı bir kaza olarak gözükmektedir (Bulan, 2008: 78). 1889-1912 yılında Biga müstakil sancağına bağlı bir kaza, 1918 yılında Çanakkale Müstakil Sancağına bağlı bir kaza, 1924 yılında da Çanakkale'ye bağlı bir kaza olarak kayıtlara geçmiştir (Sezen, 2017: 264).

İlçe merkezi, taş temelli; taş, tuğla, kerpiç ve ahşap malzemenin kullanıldığı geleneksel binaları ile dikkati çeker. Zekiye Uysal (2019: 1061), burada özellikle 19.

yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir ve İstanbul'daki Levanten evlerinin cephelerini çağrıştıran görünümünün ortaya çıktığını belirtir. Kent merkezi geleneksel ve modern mimari mirası kesintisiz olarak gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle 2021 yılında Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca kentsel sit alanı ilan edilerek 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına alınmıştır.

1.2.1. Pınarbaşı Köyü

Pınarbaşı, Ezine kent merkezinin 13 km kuzeybatısında bulunmaktadır (Harita 8). Konumu itibarıyla Troas bölgesinin en büyük akarsuyu olan Skamandrosun (Karamenderes), Aşağı Skamandros bölümünün başlangıcında yer alır (Körpe, 2019a: 17). Kuzeyinde Karlık ile Hanay Tepe, doğusunda antik Simosis Çayı (Küçük-menderes), güneydoğusunda antik Ballıdağ yerleşimine ev sahipliği yapan Gege-tepe bulunur. Güney kesimindeki dağlık alanlara sırtını veren köy, yükseltinin azaldığı kuzey cephede Troas ovasına bakar. Yerleşimin ortasından Çanakkale-Geyikli arasındaki işlek ana yol geçer. Pınarbaşı, ismini güneybatısındaki Naldöken Tepesinin eteklerinden çıkan Kırkgöz su kaynaklarından alır (Polat, 2010: 77-78; Cook, 1973: 128).

Köyün iskân başlangıcına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1516 yılına ait tahrir defterinde Ezine kazasına bağlı Pınarbaşı Köy'ünden bahsedilir (R. Dündar: 2013: 1152). 1530 yılı muhasebe defterinde, Ezine kazasına bağlı olan köyün adı “*Pınar-başı*”dır (Anonim: 1995:

117). I. Ahmet döneminde, 1606 yılında beş ay sadrazamlık yapan Boşnak Derviş Paşa'nın Pınarbaşı Köyü'nde çiftlik arazileri bulunduğu ifade edilir (Atabay, 2021: 43). Bahsedilen vesikalara göre köyün iskân başlangıcını 16. yüzyılın başına kadar indirmek mümkündür. Köy, Osmanlı döneminde Sarıca Paşa Evkafına ait mukaata arazisi olarak kullanılmıştır (BOA. AE.SSLM.III. 235/13688).²¹ H.1126 (M.1713) tarihli bir belgeye göre Ali bin Hüseyin'e (BOA. AE.SAMD.III. 153/15004) tumar olarak verilen köy, Tanzimat Fermanı ile tumar sisteminin son bulması üzerine ayanlar tarafından idare edilmiştir. Anapolu, Sadr-ı Esbak merhum Derviş Ömer Paşa'nın H.1236 (M.1820) yılında "*Pınarbaşı Çiftliği*"ni ihya ettiği belirtilir (Atabay, 2021: 75). H.1316 (M.1898) yılına ait belgeye göre köyde Pınarbaşı çiftliğinin yanı sıra Dizdarbey adında ikinci bir çiftlikten söz edilmektedir (BOA. DH.MKT. 2116/51). H.1327 (M.1899) tarihli bir belgeye göre köyün aşar mültezimi Hasan Ağa'dır (BOA. ŞD. 387/47).

Kırkgöz su kaynakları (Gravür 1; Resim 6), uzun müddet Homeros'ta adı geçen kaynaklar ile bir tutulmuştur. Schliemann'ın Hisarlık Tepe'deki kazılarına dek süren bu durum, köyün güneydoğusundaki Ballıdağ antik yerleşmesinin Truva olarak kabul edilmesine neden olmuştur (Polat, 2010: 77-78). Özellikle 18. ve 19.

yüzyıllarda, Ballıdağ yerleşmesi ve hemen kuzeybatısındaki Pınarbaşı pek çok seyyah²² tarafından ziyaret edilmiştir. Seyyahların bu ziyaretleri gravürlerine yansımış, köyün farklı açılardan birçok gravürünün günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

Schliemann, Troya'yı ararken 1868 yılında geldiği Pınarbaşı'nın "*pis, sefalet içinde*" bir yer olduğunu; 23 haneli köyün 15'inde Türklerin, 8'inde Arnavutların yaşadığını belirtir (Schliemann, 2017; 116). Rum ve Türklerin birlikte barış içinde yaşadığı köy, Schliemann'ın ziyaretindeki hane sayısı dikkate alındığından oldukça küçük bir yerleşim yeri olmalıydı (Aslan, 2008b: 499). J. Manuel Cook (1973: 128) köyde 1750'den itibaren bir düzine ahşap kulübe, Choiseul-Gouffier'in zamanında ise 20 ila 30 aile bulunduğunu belirtir. Hane sayısına yönelik bu ifadelere göre köyün nüfusu 200 kişiyi (Yüksel, 2012: 109) geçmemiş olmalıdır. 1935 yılı nüfus sayımına göre köyün nüfusu 213 kişidir (Anonim, 1937: 311). Ayrıca bu sayıma ilişkin çizelgede, köy Geyikli Nahiyesi'ne bağlı olarak görülmektedir. Adrese dayalı hane sayısına göre köyün günümüzdeki nüfusu 447 erkek, 414 kadın olmak üzere toplam 861²³ kişidir.

²¹ Köydeki taşınmazlar içerisinde doğrudan Sarıca Ahmet Paşa Vakfı adına kayıtlı mülklerin dışında, günümüzde özel mülkiyete geçmiş olan mülklerin büyük bölümünün tapu kaydında Sarıca Paşa Vakfı şerhi bulunmaktadır. Bkz. (Tablo 1).

²² 1739 yılında bölgeye gelen Doktor Percocke'nin Ballıdağ'ı Yeni Ilion olarak önerdiği ifade edilir (Körpe, 2019b: 676). Aşkıldil Akarca (1978), bu gezginlerden Lechevalier, Choiseul-Gouffier, Charles Texier, Heinrich Kiepert, Ernst Curtius, Baron General Helmut Von Moltke gibi pek çok araştırmacının, Ilion'un Pınarbaşı mevkiinde olduğunu savunduğunu belirtir.

²³ Bkz. TÜİK 2021 Yılı İstatistik Bilgisi (<https://www.tuik.gov.tr>).

Köyde yaşayan az sayıda Rum ahalinin köyden ne zaman göç ettikleri bilinmemektedir. Öte yandan 93 harbinin yaşandığı yılları takiben köy çevresine Çerkez (BOA. DH.MKT. 1427/49) ve muhacir (BOA. DH.MKT. 1630/30) ahalinin yerleştirildiği arşiv vesikalarına yansımıştır.

Pınarbaşı, meraklı araştırmacıların köyün yakınında bulunan Ballıdağ'ı²⁴ Troya olarak lokalize etmesi sayesinde adını duyurmuştur. Schielmann tarafından yapılan çalışmalarda Hisarlık Tepe'nin Troya'nın gerçek yeri olduğu tespit edilinceye dek Ballıdağ'a olan ilgi sürmüştür. Bu durum Ballıdağ'ın ve yakınındaki köyün sık sık ziyaret edilmesine neden olmuş, bu ziyaretler seyyahların gravürlerine yansımıştır. İngiliz gökbilimci, gezgin ve arkeolog Jean Baptiste Lechevalier (1792: 169-287), 1792 yılına ait gravüründe Ballıdağ'ın olduğu yeri Troya olarak göstermiş, köyü dağın kuzeybatısında konumlandırarak "*Bounarbachı Keui*" adı ile belirtmiştir. İngiliz Arkeolog William Gell, 1801 yılında Truva ve çevresine ilişkin yaptığı araştırmalarında köyün bulunduğu topografyayı, adını aldığı Kırkgöz su kaynaklarını (Gravür 1), çevresi ve bahçe duvarları ile taş inşa malzemesi kagir konut ve diğer binalarını (Gravür 2), camisini ve bir ağa konağını (Gravür 3) betimlemiştir (Gell, 1804). 1784

yılında Fransa'nın İstanbul büyükelçisi olan diplomat Choiseul-Gouffier, 1776 yılında Truva bölgesine yaptığı seyahatler neticesinde 1809 yılında basılan gravür kitabında Pınarbaşı Köyü'nü kuzeyindeki harman yerinden betimlemiştir (Z. Uysal, 2019: 1052) (Gravür 4). Burada en dikkat çekici yapı grubu köyün en tepesindeki kule, konak ve diğer unsurları bünyesinde barındıran yapı kompleksidir. Bu yapı grubu ve köy Laborde'nin (1838: 8) "*Küçük Asya Seyahati*" kitabında da hemen hemen aynı açıdan görülmektedir. Ancak Choiseul-Gouffier'in gravüründen farklı olarak Laborde'nin gravüründe konak yapısı metruk vaziyette betimlenmiştir. 1866 yılının ilk yarısında köyü ziyaret eden fotoğrafçı Paul des Granges'in mezarlığın olduğu bölgeden çektiği fotoğraf köyün bilinen tek fotoğrafıdır (Pasioka: 386) (Resim 7). Fotoğrafçılık sanatının henüz yeni emekleme süreci yaşadığı dönemde çekilen bu fotoğraf, köyün gravürlerde gösterimi yapılan topografi ile uyumu, yapı tür ve biçimlerinin kıyaslanması açısından eşsiz bir kaynak sunmaktadır. Burada kırma çatılı eski caminin üç gözlü son cemaat yeri Ayvacık ilçesindeki Kösedere Köyü eski camisinin son cemaat yeri ile uyumlu bir görünüme sahiptir. Minarenin külah kısmının bulunmayışı, caminin bakımsız olduğunu gösterir.²⁵ H. 1260 (M. 1844) tarihli bir

²⁴ Tepe üzerindeki arkeolojik verilerin, buradaki yerleşimin ilk defa MÖ 7-6. yüzyıllar içinde Aiol göçmenleri tarafından kurulduğunu desteklediği belirtilir. Ayrıca buradaki arkeolojik araştırmaların modern arkeolojinin başlangıç çalışmalarından sayıldığı ifade edilmektedir. Bkz. (Körpe, 2019b).

²⁵ 23 Şubat 1865 yılında Midilli'de gerçekleşen ve Çanakkale, Tekirdağ ile İzmir'de hissedilen deprem, köydeki yapılara da zarar vermiş olabilir. Bkz. Karaman, S.Ö., Çalışkan, V., Körpe, R., Aslan, A. (2017). Geçmişten Günümüze Ayvacık Çevresinde Depremler ve Kırsal Alanlar üzerindeki Etkileri. A. ERTEK, İ. ÇİÇEK, N. TÜROĞLU, E. YILMAZ, M. SÜZER (Ed.) içinde, *Türk Coğrafya Kurumu*

arşiv vesikasında caminin imam hatibi Ali oğlu Mehmed'in adı geçer (BOA. EV.BRT. 64/21). Bu belge caminin 1844 yılı öncesi varlığına işaret etmektedir. Fotoğrafta caminin sol üst köşesi ile sağ bölümdeki hakim tepelerin üzerinde konumlanan kütsel yapılar, köyde varlığı bilinen iki çiftlik yerleşimine ait olmalıdır. Ayrıca kırma çatılı az sayıda kagir yapı dışında yapı stoğunun büyük bölümünün dam yapısı olduğu göze çarpar. Fotoğrafın çekilmesinden iki yıl sonra köye gelen Schliemann (2017: 116)'ın, evlerin neredeyse tamamının düz çatılı olduğunu belirtmesi görsel ile ifadenin uyumunu gösterir. Çanakkale Savaşları²⁶ esnasında, Osmanlı devletinin savaş ressamı olan Mehmet Ali LAGA, 20 Temmuz 1917 tarihinde Pınarbaşı Köyü'nün karakalem çizimini yapmıştır (Çizim 2).

Köyün odağında Çanakkale – Geyikli yolunun batı kenarında bulunan, dört yarım kubbenin mekânı genişlettiği, ortada kasnak üzerine binen tek kubbeli merkezi harim mekanına sahip yeni cami bulunmaktadır (Resim 8). Harim mekanının önünde, dört sivri kemerle atılan kubbeli son cemaat yerinden müteşekkil cami, giriş kapısındaki levhaya göre 1987 yılında yapılmıştır. Caminin iki şerefeli, çok-

gen gövdeli minaresi ise kaidesinde levhaya göre minareci İhsan tarafından 1995 yılında yapılmıştır. Yıkılan eski camiye yönelik ise müze müdürlüğünce 14/04/1989 tarihli uzman raporu düzenlenmiştir. Rapora göre caminin izinsiz yıkıldığı, yıkım sonrası açığa çıkan ve arkeolojik değeri olan mimari parçaların müzeye nakledildiği ifade edilmiştir. Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca alınan 1/9/1989 tarih ve 380 sayılı karar ile eski caminin yıkılmış olması ve herhangi bir verisinin bulunmaması sebebiyle korunamayacağı belirtilmiştir. Caminin hemen güneyinde pazar alanı olarak kullanılan bir meydan alanı bulunmaktadır. Bu meydanın çevresi ile ana yolun kenarlarında köy muhtarlığı, pazar alanı, köyün kahvehaneleri, fırın, market, şarküteri vd. işletmeleri yer almaktadır. Tek katlı kagir eski okul ile aynı taşınmaz üzerinde bulunan iki katlı betonarme yeni okul, köyün kuzey giriş yolunun batı kenarında bulunmaktadır. Köyün en kuzeyinde ise 20. yüzyılın sonlarına ait olan betonarme salça fabrikasına ait terk edilmiş metruk yapılar bulunmaktadır.

Cami merkezli köy meydanı kurgusu 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı kayıtlarında yerini almaya başlayan Troas ovasındaki Halileli Köyü ile benzerlikler taşır (Polat, Yeleş, 2017: 58). Ancak Halileli Köyü'ne zamanla gelen muhacirlerle birlikte genişleyen köyde okul, kahvehane ve diğer kamusal yapıların ihtiva ettiği ikinci bir meydanın oluştuğu belirtilir (Polat, Yeleş, 2017: 58). Köy mevcut meydanın doğusuna yapılan yeni cami ile üçüncü bir meydanına kavuşmuştur (Polat, Yeleş,

75. Yıl Uluslararası Kongresi 8-10 November 2017 (s. 380-396), Ankara.

²⁶ Çanakkale Savaşları esnasında, Anadolu yakasının savunması için görevlendirilen 9'uncu Tümeğe bağlı 64'ncü Piyade Alayının bir taburu Pınarbaşı'nda görevlendirilmiştir. Bkz. Esenkaya, A. (2016). Çanakkale Cephesi'nde 5'nci Ordu Kuruluncaya Kadar Kara Birlikleri. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*. 21, 181-212.

2017: 58). Burada, Pınarbaşı Köyü'nden farklı olarak merkez kavramındaki zamana bağlı değişiklikleri, kitlesel göçler, toplum yapısında ve düşünce dünyasında yaşanan değişim, dönüşüm ile açıklamak mümkündür. Pınarbaşı Köyü'nün okul hariç olmak üzere tüm kamusal yapıları caminin çevresinde şekillenmiştir.

Meydan alanının yaklaşık 200 metre batısında köy mezarlığı bulunmaktadır. Saz Tarla mevkiindeki bu mezarlık, Çanakka- le Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca 2015 yılında alınan karar ile kül- tür varlığı olarak tescil edilmiştir. Bu aynı zamanda köy sınırları dahilinde, Antik Ballıdağ arkeolojik sit alanı yerleşmesi dışında bireysel tescili yapılar, koruma kanunu kapsamına alınan yegâne taşınmazdır. Mezarlık alanı içerisinde Osmanlı dönemine tarihlenen ve tescile konu olan, iki adet mermer inşa malzemeli mezar şahidesi bulunmaktadır. Örfi destarlı kavuk formuna sahip şahidenin eski Türkçe olan kitabe metnine göre, Abdullah oğlu Mustafa H.1170 (M.1756-1757) yılında vefat etmiştir (Resim 9). Hamidi fesli, ayak taşı bulunan diğer şahide de ise (Resim 10) eski Türkçe olarak 24 fırka 22 kıt'aya mensup Ahmed Paşa Beğ'in H. 15 Şa'ban 1334 (M. 17 Haziran 1916) senesinde vefat ettiği yazılıdır (A.O. Uysal, 2017: 70).

Köyün geleneksel malzemeye sahip yığma binaları, genellikle caminin güney tarafında bulunur (Resim 11, 12, 13). Bu binaların bazılarında bahçe duvarı bulunmamakla birlikte, bahçe duvarı ile çevrili olanların duvarlarında yaklaşık bir metre

yükseğinde tercihen tuğla, kerpiç veya kabayonu taş malzeme kullanılmıştır. Aynı malzeme binaların inşasında da tercih edilmiştir.²⁷ Eski dokuya sahip bu binaların üst örtüleri alaturka kiremit ile kaplı olup, kırma çatılıdır. Bahçe duvarlarının içerisinde bazı binaların yanlarında, üzeri alüminyum veya kiremitle kaplı sundurmalar ile tek katlı dam yapılarının bulunduğu da görülmektedir. Az sayıda konut örneğinde görülen tuğla kirpi saçak uygulaması, sade kurgulanmış bina cephe-lerinde dekoratif öge olarak dikkati çekmektedir. Bu binaların, üzerlerinde buldukları taşınmaz mülkiyetlerinin Derviş Mehmet Vakfı²⁸ ile Sarıca Paşa Vakfı²⁹ adına kayıtlı olması binaların günümüze kalmasındaki en önemli sebeptir. Buradaki konut ve buna bağlı yerleşim birimlerinin bir avlu etrafındaki dağılımı Halileli Köyü'nün geleneksel kurguya sahip yapıları ile uyumludur (Polat, Yeleş, 2017: 114). Buna göre avlunun bir kenarına, özellikle uzun kenarı yola denk gelen sağır cephesi olmak üzere konut yapıları

²⁷ Köydeki yapılarda kullanılan taş malzemeler içerisinde Ballıdağ arkeolojik yerleşiminden getirilen taşların kullanılmış olması mümkündür. Nitekim yıkılan eski camiden açığa çıkan arkeolojik malzeme ile köyün farklı noktalarında bulunan arkeolojik malzeme bu durumu kuvvetlendirmektedir.

²⁸ 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127 parsel numaralarını içerisine almaktadır ve tamamı "Avlulu Kerpiç Ev" ek olarak da "Avlulu Kerpiç Ev ve Dam" niteliğine sahip yapıları içerir. Ayrıca I. Ahmet döneminde 21 Haziran-9 Aralık 1606 tarihleri arasında beş ay on sekiz gün sadrazamlık yapan, Boşnak Derviş Mehmet Paşa'ya ait vakfın Pınarbaşı ve Mahmudiye köylerinde 235 hektar 965 metre-kare tarlası bulunduğunu belirtir. Bkz. (Atabay, 2021:43).

²⁹ 1224 ve 1225 numaralı parselleri içerir.

yerleştirilmiştir. Konutun içerisinde yer aldığı avlu fırın, ahır, depo birimlerini içinde taşır. Tuvaletler ise genellikle yapıların en uzak köşesine yapılmıştır.

Geleneksel malzemeye sahip az sayıdaki yapı dışında, köyde konut ve diğer yapı örneklerinin tamamı betonarme inşa malzemesine sahiptir. İki katlı örneklerinin büyük bölümü kerpiç, taş ve tel çitle çevrilen avlu içerisinde kalır. Bu evlere dam yapıları ile malzeme ve erzakların konulduğu sundurmalar eşlik eder. Çok az örnekte bahçede ocak bulunmaktadır. İki katlı betonarme konut örneklerinin bazılarında, üst kata çıkış dışarıdan bir merdiven vasıtası ile sağlanır.

Caminin yaklaşık 180 metre güneyinde, ana yolun hemen doğusunda bulunan kagir yapılar ve bunlara ait kalıntılar ile yüzeye yayılmış olan sırlı sırsız Osmanlı Dönemi seramik parçaları dikkati çekmektedir.³⁰ Burada bulunan ve kısmen günümüze ulaşmış olan avlu girişi kaba-yonu taş örgüye sahiptir (Resim 14). Giriş aksının kuzeyinde bulunan dam yapısı kerpiç malzemeli olup, alaturka kiremit örtüye sahiptir. Giriş kısmının güneyinde yaklaşık bir metre temel üzerine kagir taş duvar kalıntıları (Resim 15), tuğla inşa malzemeli bacası, ahşap kalas, pencere, trabzan vb. kalıntılar yer almaktadır. Bu yapı kalıntısı, köyde varlığı bilinen iki çiftlik yerleşiminden bir tanesine ait olma-

lıdır.³¹ Köydeki diğer çiftlik yerleşimi ise Gell'in (1804: 86) "*View from the Aga's house*" adını verdiği gravüründeki yapı kompleksidir.³² İngiliz arkeolog iki gece konakladığı konağın haremlik, selamlık, birçok oda ve avlu gibi özelliklerini tarif etmiş; stil olarak Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Yerkesiğinde bulunan av köşkü ile benzer olduğunu ifade etmiştir (Aslan, 2008b: 495). Lechevalier, ağanın adının Hacı Mehmet (Aslan, 2008b: 494) olduğunu belirtir. Cook (Cook, 1973: 128-129), 18. ve 19. yüzyıllarda köyü ziyaret eden seyyahların, köyde bir tanesi Kaptan Paşa'ya³³ ait olmak üzere iki çiftlik yerleşimi bulunduğu bahsettiklerini ifade eder. Hacı Mehmet Ağa'nın ise onun adamlarından bir tanesi olduğu belirtilir. Merhum Derviş Ömer Paşa'nın, H. 1236 (M. 1820) yılında "*Pınarbaşı Çiftliği*"ni ihya ettirdiği (Atabay, 2021: 75) ifade edilir. Bu Hacı Mehmet Ağa'dan kalan çiftlik olmalıdır. Günümüzde çiftliğe ait yerler, tarım alanı ve konut alanı olarak kullanılmaktadır.

Pınarbaşı, 19. yüzyıl başlarında burayı ziyaret eden seyyahların anlatımları ile

³¹ Bu yerleşim kalıntısının, Osmanlı arşiv belgelerinde adı geçen "*Dizdarbey Çiftliği*" olması muhtemel dahilindedir.

³² Çiftlik yerleşiminin konumu, günümüzde köyün kuzeyindeki "Kule Üstü Mevkii" olarak bilinen 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988 989, 990 numaralı parsellerin bulunduğu alanda kalmaktadır. Alan üzerindeki Osmanlı dönemi seramik parçaları yüzeyde görülmektedir. Ayrıca alana yönelik detaylı yerüstü ve yeraltı taramalarında, çiftlik yapısına ait kalıntılara ulaşılması muhtemeldir.

³³ "Kaptan Paşa" olarak bahsedilen kişi Sadrazam, Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşadır.

³⁰ Konum olarak 1088 ve 1087 parsellerin bulunduğu alanı içermektedir.

yaklaşık 30 haneli تنها küçük bir köydür. Antik dönemde Truva Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı coğrafya üzerinde bulunur. Ayrıca Bozcaada-Çanakkale yol aksı üzerinde bulunup, İzmir-Çanakkale otoyoluna yakın konumda yer alır. İşlek yollar ile olan ilişkisi, yakınlarında bulunan maden sahası ve çimento fabrikası, Troas ovasına hakim verimli tarım alanları köyün nüfusunun şekillenmesinde etkili olmuştur. Artan nüfus, ulaşım ve istihdam olanakları köyün çevresiyle birlikte genişlemesine sebep olmuş, yapı malzemesi olarak gelenekselin terk edilmesi sonucunu doğurmuştur. Kırsal mimarideki bu hızlı değişime nazaran, kagir ve tel çitlerle çevrili avlu kullanımı, kagir konut ve dam yapılarının varlığı gelenekselden izler taşır. Derviş Mehmet Vakfı adına kayıtlı arazilerdeki avlu, konut, dam birlikteliği köyün geçmişine ait küçük bir görsel sunmaktır.

Sonuç

Gökçeada'nın tarih boyunca saldırı ve yağmalara maruz kalması, Dereköy'ün iç bölgede kurulmasındaki en önemli etkenlerdir. Şeytanköy mevkiindeki arkeolojik yerleşime yakın olması mimaride malzemeye kolay ulaşım sağlamış olmalıdır. Günümüzde adını içerisinde yer aldığı coğrafi oluşumdan alsa da köyün değişmeden önceki adı Shinudi'dir. Bu ismin Rumca "ip" anlamına gelmesinin üretim ilişkisiyle bir anlamı olabileceğini düşündürmektedir. Arşiv kayıtlarından Osmanlı ordusu için asker yetiştirme amacı ile kurulduğu anlaşılan Pınarbaşı Köyü'nde

ise güvenlik ikinci plandadır. Su kaynakları, verimli tarım arazileri, mimari malzemenin bol bulunduğu antik kalıntılara yakınlık çok sayıda asker, hayvan ve görevli beslemek için yeterli olmalıdır.

Geleneksel yapılarının en erken örneği olan Ayia Maria (Aya Eleni) Kilisesi dikkate alındığında, Dereköy'ün iskân tarihini 18. yüzyıla kadar indirmek mümkündür. Köyün beş yüz metre kuzeybatısındaki arkeolojik yerleşimde bulunan köylüler önce kiliseyi inşa etmiş, yapının etrafında organik biçimde genişleyen konut, dükkân ve imalat yapıları ile eski yerleşimlerini terk ederek yaşamlarına burada devam etmiş olmalıdır. Adanın en eski ev tipi olan "yeriko" evlerine rastlanmaması, zeminde ise eski yerleşimleri destekleyici taşınır ve taşınmaz arkeolojik verinin bulunmaması, dahası yapı tiplerinin 18. 19. ve 20. yüzyılların ilk yarısına tarihlenmesi bu durumu desteklemektedir. Dolayısıyla Piri Reis'in 16. yüzyılda, Evliya Çelebi'nin ise 17. yüzyılda bahsettikleri "İskinit" bir köy yerleşimi değil, günümüzdeki köyün 750 metre güneybatısında kaya üzerinde konumlanmış olan arkeolojik kale kalıntısı ve kale içi yerleşimidir.

Pınarbaşı Köyünün kerpiç ve taş inşa malzemeli az sayıda geleneksel konut yapısı, 19. ve 20. yüzyılın başlarına aittir. Bu konutların sundurma, dam vd. yapı öğelerini içerisinde barındıran avlu kullanımları, 19. yüzyıl seyyah gravürleri ile Paul des Grangesin fotoğrafına yansıyan geleneksel kurgu ile bağlantı kurması açısından dikkate değerdir. Arşiv vesikalarına göre köyün iskân başlangıcı 16. yüzyılın

başına kadar indirilebilir. Erken evrede Sarıca Paşa Evkafına ait tımar toprakları olarak kullanıldığı anlaşılan köy arazisi, Tanzimatla birlikte tımar sisteminin kaldırılması ile yerini ayan yönetimine bırakmıştır. Günümüzde merkezini köy camisi oluştursa dahi, erken evrede üretim ve örgütlenme biçimi nedeniyle köy, tepedeki çiftlik yerleşiminden yamaçlara doğru gelişim göstermiş olmalıdır. Bu gelişime kaynaklık eden malzeme ise günümüzde köyün her alanında görülme eğilimi gösteren devşirme malzemeler, taş ile mermer parçalarıdır.

Suraya Faroqı, Osmanlı Devleti döneminde yerleşim yerlerinin idari taksimatlarının kesin çizgilerle belirlenmediğini belirtir. Buna rağmen en azından dört yüz vergi mükellefine sahip yerlerin kasaba, geri kalan tüm yerlerin ise köy olarak anılması önermesinde bulunur. Pınarbaşı köyünü bu değerlendirme göre incelediğimizde, özellikle 1877-1878 yıllarına kadar 20-30 hanelik bir yaşam alanına sahne olduğu, arazilerinin tımar ve vakıf sistemi ile idare edildiği, 93 Harbinden sonra bölgeye yerleşen Çerkes ve muhacirlerle bir köy hüviyetine kavuştuğu ancak hiçbir zaman bir kasaba olmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın Gökçeada'nın Gedik Ahmet Paşa döneminde Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki camilerine vakıf olarak kullanılmaya başlaması sebebiyle vergiden muaf olması, Dereköy'ün vergiye göre değerlendirilmesini mümkün kılmamaktadır. Ancak yaşamın canlı olduğu dönemdeki yaklaşık 1950'ye ulaşan hane sayısının yanı sıra nüfus sayımlarındaki iki bin üzeri insan

sayısı ile oran olarak dört yüz vergi mükellefi sayısını fazlasıyla geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim H. 1322 (M. 1903) yılına ait arşiv vesikasına göre köyün, belediye meclisi kurma ve nahiye olma talebi bu durumu desteklemekte; yerleşimin, köy üstü bir yerleşim olma hüviyetine kavuştuğunu göstermektedir.

Dereköy, yapılarındaki yerel malzeme kullanımı dışında; konut yapılarının plan şeması, çıkma ve cumba gibi dış yapı detaylarının yanı sıra arazi ve avlu kullanımını ile Anadolu özellikler göstermektedir. Konutlarda iç plan şemasında görülen orta aksı kesen sofa ve buna açılan konutların oluşturduğu iç sofalı plan Halileli Köyü geleneksel konutları ile benzerdir. Bu durum, yaşamın canlı olduğu dönemde halkının tamamı Rum olsa da köyün Anadolu ile olan sıkı bağını göstermesi açısından önemlidir. Pınarbaşı'nda ise arazi kullanımı hakkında fikir veren konut, avlu, fırın, dam ve diğer unsurların birlikteliğine dayanan az sayıda geleneksel yapı Dereköy ve Halileli Köyleri ile ortak yönler taşır. Ancak malzeme dışında, plan kurgusu ve analogi yönüyle tanımlanabilecek somut bir veri bulunmayışı Pınarbaşı köyünün tarih ile bağını zayıflatmaktadır. Yine de İngiliz Arkeolog William Gell'in 1801 yılındaki gezisinde iki gece konakladığı ve haremlik, selamlık, birçok oda ve avlu gibi birimlerini tarif ettiği, stil olarak Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Yerkesiği Köyü'ndeki av köşküne benzediğini ifade ettiği konak yapısı ilgiyi üzerine çekmektedir. Günümüze ulaşmayan, gravürlere yansıyan görünümleri ile konak yapısı, çevresinde-

ki Bayramiç Hadimoğlu Konağı ve Kap-
tan Paşa'nın av köşkü gibi ayan binaları
ile birlikte değerlendirilmesi durumunda,
gelenekselin takip edilmesi açısından
nemli bilgiler sunacaktır.

Yaşadığı siyasi olaylar ve gler sebebiyle
1970 yılına gelindiğinde Rum nüfusunu-
nun tamamına yakını kaybeden Dere-
köy, o yıllarda binalarındaki yaşamın son
bulması sebebiyle hayalet köy durumuna
gelmiştir. Diğer yandan binaların boŐal-
ması ise metruk bir vaziyet alan yapıların
modern malzemenin etkisinin hissedil-
memesini, geleneksel malzeme ve plan
kurgularının tespit edilmesini sağlamıştır.
Köy, geleneksel malzeme ve binalarıyla
tarihi doku özelliği göstermesi sebebiyle
1991 yılında kentsel sit alanı olarak tescil
edilerek koruma altına alınmıştır. Bu tari-
hten sonra yalnızca tarihi doku özelliği
gösteren ve kültür varlığı niteliği gösteren
tescilli yapıların restorasyon projeleri ile
canlandırılması ve kentsel sit alanına ka-
zandırılması çalıŐmalarına ağırlık veril-
miŐtir. Böylelikle günümüzde dokuya
zarar verici malzeme kullanımı ve uygu-
lamaların önüne geçilmeye çalıŐılmıŐtır.

Pınarbaşı ise önemli yol ağları ile ilişkisi,
tarım ve çeşitli iş kolları ile yaşam canlılı-
đını sürdürmektedir. Ayrıca yakınlarında
bulunan imento fabrikası da köyün hem
nüfusunun artmasına hem de çevresine
doğru genişlemesine neden olmuştur. Bu
durum yapılarda geleneksel malzemenin
terk edilerek modern betonarme malze-
menin kullanılmasına olanak sağlamıştır.
Geleneksel malzeme kullanımına yönelik
teŐvik edici adımların atılmayıŐı, ustalık

geleneklerinin devam ettirilememesine ve
köyün tarihi kimliğini kaybetmesine ne-
den olmuştur. Ayrıca köyün eski camisi-
nin izin alınmadan yıkılması ise tarihsel
bir bilinç, koruma güdüsü olmadığını
göstermektedir. Bu yönüyle köy bilinçsiz
müdahalelerin yanı sıra modern malzeme-
nin yoğun kullanımı ile Sanayi Devrimi-
nin gazabına uđramıŐtır.

Dolayısıyla Dereköy, Rumca adı ile Shi-
nudi, yaşadığı siyasi süreçler, kitlesel
gler ile konut yapılarının büyük bl-
mn müdahale görmeden günümüze
taŐımıŐtır. Mimari zelliklerinin Anadolu
geleneksel konut mimarlığı ile olan yakın
benzerlikleri, kurulduğu dönemde halkı
Rum olsa da köyün Anadolulu zellikleri-
ni ön plana çıkarmaktadır. Bugün her iki
yerleşim yeri için ortak denebilecek en
nemli hususlardan birisi, ibadet merkezli
yerleşim düzenleri ile bunlara ulaşımın
sağlandığı organik biçimlenen yollardır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA. AE.SSLM.III. 235/13688.

BOA. AE.SAMD.III. 153/15004.

BOA. ŞD. 387/47.

BOA. DH.MKT. 2116/51.

BOA. DH.TMIK.S. 52/42.

BOA. DH. TMIK.S. 55/56.

BOA. DH.MKT. 1427/49

BOA. DH.MKT. 1630/30

BOA. EV.BRT. 64/21

Makale ve Yayınlar

Ağaryılmaz, İ., Polat, E.O. (2002). Gökçeada. B. ÖZTÜRK (Ed.) içinde *Gökçeada Yerleşim Yerleri ve Mimarisi*. (s. 95-117). Gökçeada: Gökçeada Belediyesi Yayını.

Akarca, A. (1976). Çanakkale'de Kara Mendere Çevresindeki Eski Köy Yerleşimleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (30), 119-134.

Akarca, A. (1978). Troas'ta Aşağı Kara Mendere Ovası Çevresindeki Şehirler. *Belle-ten*. XLII(165), 2-52.

Anonim (1995). *166 Numaralı Muhâsebe-İ Vilâyet-İ Anadolu Defteri (937/1530)*. A. ÖZKILINÇ, A. COŞKUN, M. KARAZEYBEK, A. SİVRİDAĞ, M. YÜZBAŞIOĞLU (Haz.) Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.

Anonim (2012). Anadolu'da Kırsal Mimarlık. Çekül Vakfı Yayını. <https://www.tarihikentlerbirliigi.org/wp-content/uploads/AnadoludaKırsalMimarlik-Ekitap.pdf>

Anonim. (1937). *Genel Nüfus Sayımı*. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.

Aslan, R. (2012a). Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale. F. ÖZDEM (Haz.) içinde *Çanakkale'nin Adaları Çanakkale'de Adalı Olmak*. (s. 163-175). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aslan, R. (2012b). Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale. F. ÖZDEM (Haz.) içinde *Troya: Mitolojiden Arkeolojiye Bir Kentin Öyküsü*. (s. 203-217). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Atabay, M. (2021). *Geçmişten Geleceğe Atılan İmza Çanakkale Tarih ve Kültür Vakfı*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.

Bilgehan, A. (2019). Tarihi Çevrelerde Kentsel Yenileme: Gökçeada Dereköy Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Tasarım Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Bilim Dalı.

Cook, J.M. (1973). *The Troad*. Oxford af the Clarendon Press, London.

<https://archive.org/details/troadarchaeologi000/0cook>

Çağaptay, S. (2012). Bir Adanın Arada Kalmışlığının Öyküsü İmroz'un Osmanlı Öncesine Bakış. F. TANSUĞ (Der.) içinde *İmroz Rumları Gökçeada Üzerine* (s. 34-49). İstanbul: Heyamola Yayınları.

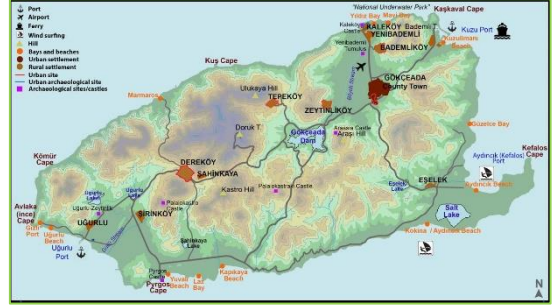
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atıka Nizamnâmeleri. *Vakıflar Dergisi*. (26), 391-400.
- Çapa, M. (2017). Lozan Antlaşması'ndan Sonra (1923 – 1928) İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada'da Türk Egemenliğinin Yeniden Kurulması: Adalar Hakkında Bir Rapor. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. (22), 91-108.
- Demircan, Y. (2002). Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti. *Türkler Ansiklopedisi*. (Cilt: 9, 363-372). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Dinç, M. (2021). *Yeni Adalar*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Dukas (1956). *Bizans Tarihi*, V. MİROĞLU (Çev.). İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Dündar, M., (2012). Gökçeada Osmanlı Devri Mimarisi. *International Journal of Human Sciences*. 9(2), 553-570.
- Dündar, M., (2015). Gökçeada Türk Kültür Varlıkları. *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*. (10)6 403-432.
- Dündar, R. (2013). 59 nolu tahrir defterine göre Biga Sancağı'nda yerleşim ve nüfus. *The Journal of Academic Social Science Studies* (6)2, 1131-1167.
- Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Emecen, F. (2000). İmroz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 22, 234-236.
- Eren, H. (2010). *Yer Adlarımızın Dili*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eres, Z. (2016). Türkiye'de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut. N. Başgelen (Yay.) içinde, *Mari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar* (s. 217-234). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Evliya Çelebi (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Cilt: 9. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Gabriel Florent Auguste De Choiseul-Gouffier (1809). *Voyage Pittoresque De La Grèce*. Paris. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449081d#>
- Güler, A.C. (2018). Cultural Landscape Values Of Gokceada (Imbros). *Eurasian Journal of Social Sciences*, 6(3), 18-37.
- Gürçal, E., Erdoğan, B. (2021). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesinin Kalkolitik Dönem Hane Organizasyonu: Bileşik Bir Yapı Kompleksi Örneği. *Seleucia XI*, 67-88.
- Hüryılmaz, H. (2006a). Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Kent Organizasyonu Ve Yönetim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(18), 30-43.
- Hüryılmaz, H. (2006b). *Kuzey Doğu Ege Denizi'nin Rüzgarlı Bahçesi: Gökçeada, Gökçeada Belediyesi Yayını*.
- Işık, H. (2018). İmroz/Gökçeada'da Hıristiyanlık Tarihi, Kilise ve Halk Mimarisi. O.M. DENİZ&Ş. YAVUZ (Ed.). *Troia'dan Çanakkale'ye İnsanın, İncanın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir Uluslararası Kongresi 25 – 27 Ekim 2018 Çanakkale Bildiriler Kitabı* içinde (s.147-169). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını.
- İnalçık, H. (2020). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606), Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. E. YALÇIN (Ed.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Jean-Baptiste Chevalier (1792). *Beschreibung der Ebene von Troja*. Leipzig. <https://doi.org/10.11588/diglit.873#0316>
- Karayel, L. (2019). Gökçeada Geleneksel Konut Mimarisi. İstanbul: Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Kahraman, S.Ö. (2005a). Geçmişten Günümüze Gökçeada'da Yerleşmelerin Dağılımında Etkili Olan Faktörler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*. 14, 25-42.
- Kahraman, S.Ö. (2005b). Gökçeada'da Göçlerin Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*. 2, 39-53.
- Körpe, R. (2019a). *Skamandria Troya'nın Kayıp Kenti*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.
- Körpe, R. (2019b). Troas'daki İlk Troia: Balıdağ. Vedat Keleş, Alper Yılmaz, Hasan Kasapoğlu, H. Ertuğ Güner, Ersin Çelikbaş (Dü) içinde *Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı* (s. 673-692). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (2018). *Türk Ahşap Konut Mimari-si 17.-19. Yüzyıllar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (3. Basım).
- Léon de Laborde (1838). *Voyage de L'asie Minure*. France. <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330>
- Münüsoğlu, H. (2021). Bir ismin etnografisi: İmroz'dan Gökçeada'ya. *Antropoloji*, 41, 118-123. <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.910382>
- Orhonlu, C. (1972). Gökçe Ada (İmroz). *Türk Kültürü Dergisi*. 10(112), 223-229.
- Pasieka, P. (2018). Paul des Granges und die Ausgrabungen auf Therasia: Mediale Transformationen und Zirkulation archäologischer Fotografien im 19. Jh. Dimitra Douskos, Alexandre Farnoux & Iris Tzachili (Ed.) in, *Historicizing Prehistory: The historical and epistemological context of the archaeological discovery on Therasia in 1866*. (pp. 381-410). Athens: École Française D'athènes - University Of Crete.
- Piri Reis (1525). *Kitabı Bahriye*. <https://art.thewalters.org/files/pdf/W658.pdf>
- Polat, B.A. (2010). Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı.
- Polat, F., Yeleş, H. (2017). *Halileli Troia Ovası'nda Bir Köy*. İbrahim Özdemir (Ed.) Ankara: Pozitif Matbaa.
- Sannav, S.C. (2005). Tanzimat'ın İlanından Sonra Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti'nin Yeniden Yapılandırılması Süreci ve Limni Adası'nın Statüsü. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(1), 174-188.
- Schliemann, H. (2017). *Heinrich Schliemann Kahramanlar Çağının İzinde Heinrich Schliemann ve Troya Kazıları*. H. DEMİREL (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevin, V. (2019). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınları (6. Basım).

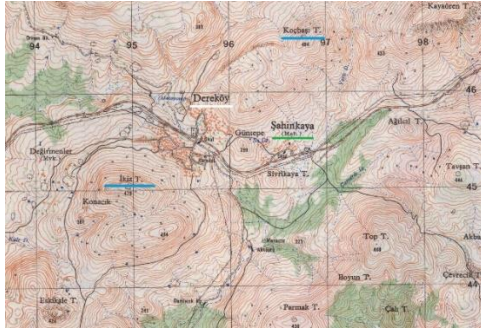
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Sönmez, A. (2013). Gökçeada Geleneksel Mimarisinin Uğurlu-Zeytinlik Höyük Mimarisinin Yorumuna Katkısı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: T.C. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Sir William Gell (1804). *The Topography of Troy*. Londra.
<https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=238>
- Şahin, C. (2005). Gökçeada'nın Nüfus Özellikleri. S. AVCI&H. TUROĞLU (Ed.) *Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı 29-30 Eylül* içinde (s. 679- 688). İstanbul.
- Tombul, M. (2015). *Çanakkale Kültür Envanteri*. İstanbul: T.C. Çanakkale Valiliği Yayınları.
- Turhan, A. (1997). Gökçeada Sivil Mimari Örnekleri Cephe Analizleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2016). *Osmanlı Tarihi (I.Cilt)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uygun, S. (2015). *Çanakkale'nin Eğitim Mirası*. Çanakkale: Eğitim Birliği Araştırmaları Yayını.
- Uysal, A.O. (2017). Çanakkale İli Lapseki, Biga, Çan, Bayramiç, Ayvacık ve Ezine İlçeleri Türk Dönemi Yüzey Araştırması (2016). 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 22-26 Mayıs 2017* içinde (s.61-84). Bursa: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını.
- Uysal, A.O. (2019). Ezine'de Osmanlı Dönemi Yapı Kitabeleri. Osman Kunduracı, Ahmet Yavuzylmaz (Ed.) içinde *Yaşar Erdemir'e Armağan Sanat Tarihi Yazıları* (s. 147-175). Konya: Literatür Academia Yayınları.
- Uysal, Z. (2019). Ezine ve köylerindeki geleneksel konutlar üzerine gözlemler. Osman Kunduracı, Ahmet Yavuzylmaz (Ed.) içinde, *Yaşar Erdemir'e Armağan Sanat Tarihi Yazıları* (s. 1041-1071), Konya: Literatür Academia Yayınları.
- Uysal, Z. (2019). Ezine ve köylerindeki geleneksel konutlar üzerine gözlemler. Osman Kunduracı, Ahmet Yavuzylmaz (Ed.) içinde, *Yaşar Erdemir'e Armağan Sanat Tarihi Yazıları* (s. 1041-1071), Konya: Literatür Academia Yayınları.
- Ünal, A. A. (2002). XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-ı Bahr-ı Sefid (Akdeniz-Ege Adaları) ya da Kapdan Pasa Eyaleti. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(12), 251-261.
- Yüksel, E. (2012). 17. Yüzyıl Sonu, 18. Yüzyıl Ortası ve 19. Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Yıldırım, M. (2015). *Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Resim Kataloğu*. İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayını.



Harita 1: Dereköy ve Pınarbaşı Köylerinin Konumu
(URL: www.cbs.ogm.com.tr).



Harita 2: Gökçeada Adası ve Yerleşim Birimleri
(Güler, 2018).



Harita 3: Dereköy ve Şahinkaya Köyleri
(HGM Arşivi, 1975)



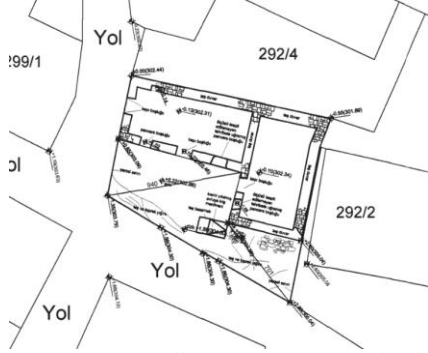
Harita 4: Dereköy Köyü, Mahalle Konumları
(URL: www.cbsogm.gov.tr).



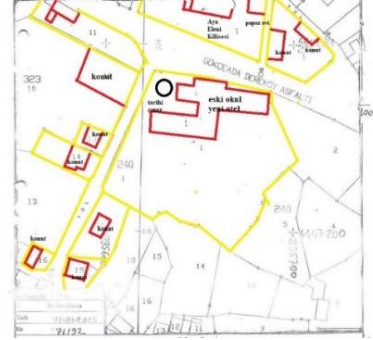
Harita 5: Dereköy Köyü Ulaşım Ağı
(URL: www.cbsogm.gov.tr)



Harita 6: Dereköy Kentsel Sit Alanı ve Tescilli Yapıların Dağılımı (Çanakkale KVKBKM Arşivi)



Çizim 1: Halaka Mahallesi, tescilli sivil mimarlık örneği röleve çizimi, "L" düzenli konut ve arazi kullanım biçimi örneği (Çanakkale KVKBK Arşivi, 2022)



Kroki 1: Aya Eleni Meydanı ve Çevresinde Arazi Kullanımı (Çanakkale KVKBK Arşivi)



Resim 1: Dereköy Köyü, Halaka Mahallesi'nden Bir Görünüm (Bilgehan, 2019).



Resim 2: Koimesis Tis Theotokos (Panagia) Kilise ve Meydanından Bir Görünüm (Bilgehan, 2019).



Resim 3: Halaka Mahallesi'nde Konut Örneği (Çanakkale KVKBK Arşivi, 2013).



Resim 4: Halaka Mahallesi, Tescilli Kültür Varlığı Örneği (Çanakkale KVKBK Arşivi, 2022).



Resim 5: Pera Horyo Mahallesi'nde tescilli bina rölöve kontrolü (Çanakkale KVKBK Arşiv, 2022).



Harita 7: Ezine İlçesi Kuşbakışı Görünüm (URL: www.cbsogm.gov.tr)



Harita 8: Pınarbaşı Köyü'nün Konumu (HGM Arşivi, 1975).



Kroki 2: Köy Meskûn Sahası Yapı Yoğunluğu Krokisi (Çanakkale KVKBK Arşivi).



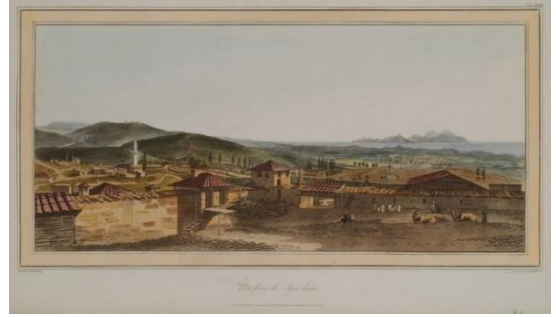
Resim 6: Pınarbaşı Köyü, Kırkgöz Su Pınarı (Çanakkale KVKBK Arşivi, 2012).



Gravür 1: Pınarbaşı Köyü, Kırkgöz Su Pınarı (William Gell, 1804).



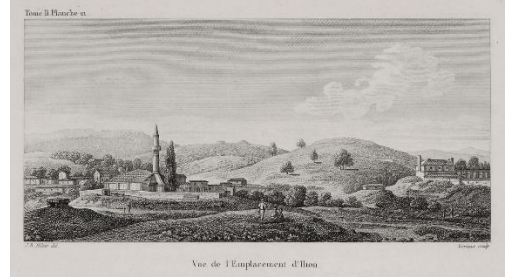
Gravür 2: Pınarbaşı Köyü, (William Gell,1804).



Gravür 3: Pınarbaşı Köyü, “View from the Aga’a house” (William Gell, 1804).



Gravür 4: Pınarbaşı Köyü (Choiseul-Gouffier, 1809).



Gravür 5: Pınarbaşı Köyü (Choiseul-Gouffier, 1809).



Resim 7: Pınarbaşı Köyü, Paul des Granges, 1866 (Pasička: 2018).



Çizim 2: Pınarbaşı Köyü, M. Ali LAGA, 20 Temmuz 1917 (Yıldırım, 2015).



Resim 8: Pınarbaşı Köyü, Cami ve çevresinden Bir Görünüm (ırak, 2022).



Resim 9: Pınarbaşı Köyü, Mezarlıkta Osmanlı Dönemi Şahide rneği (ırak, 2022).



Resim 10: Pınarbaşı Köyü, Mezarlık Alanında Ahmet Bey'in Mezarı (ırak, 2022).



Resim 11: Geleneksel Kerpiç Yapı rneği (ırak, 2022).



Resim 12: Geleneksel Tuğla Yapı rneği (ırak, 2022).



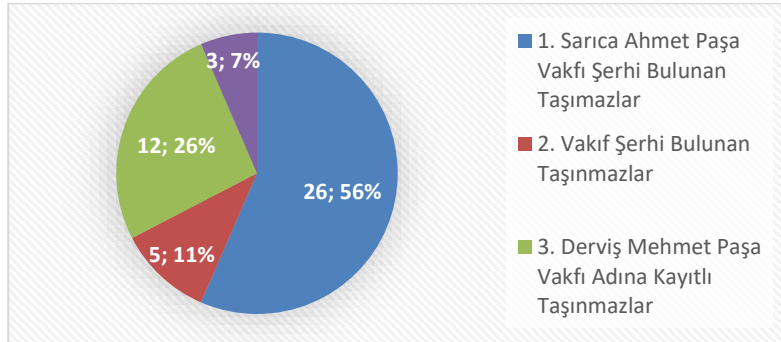
Resim 13: Geleneksel Taş Yapı Örneği (ırak, 2022).



Resim 14: Dizdarbey iftliğine Ait Olduğu Düşünölen Giriş Mekânı ve Kalıntılar (ırak, 2022).



Resim 15: Dizdarbey iftliğine Ait Olduğu Düşünölen Kalıntılar (ırak, 2022).



Tablo 1: Pınarbaşı Köyü'nde Özel Mülkiyete Konu Olup Vakıf Şerhi Bulunan ve Doğrudan Mülkiyeti Vakfa Ait Olan Taşınmaz Sayıları.



Troya Müzesi Yayın Departmanı

